



SÉD 25.

VESZPRÉMI KRITIKAI LAP

VI. évfolyam, 2020. 2. szám

séd

Veszprémi kritikai lap

2020. 2. szám

Megjelenik évente hatszor

Szerkesztik:

Demel Eszter, Géczy János,
Gopcsa Katalin, Perlaki Claudia

E szám szerkesztője:

Géczy János

Szerkesztőségi titkár:

Horváth Brigitta

Olvasószerkesztő:

Vondervisztné Kapor Ágnes

Korrektor:

Sövényházi János

Lapterv: Somody Péter

Tördelés: Dénes Tamás

Fotó: Gáspár Gábor

Felelős kiadó:

Gelencsér András rektor

Kiadja a Pannon Egyetem

E-mail:

seed.veszpreem@gmail.com

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém

ISSN 2416-0628

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú

Város Önkormányzata támogatásával

SZÁMUNK SZERZŐI

Asztalos István *középiskolai tanár*

Brunner Attila *művészettörténész*

Éltető Erzsébet *kulturális szervező, irodalmár*

Erdei T. Lilla *muzeológus*

Farkasné Molnár Csilla *közművelődési
szakember*

Fürj Katalin *drámapedagógus, középiskolai
tanár*

Gáspár Gábor *fotóriporter*

Géczy János *író, képzőművész*

Gopcsa Katalin *művészettörténész*

Halászné Kapcsándi Szilvia *múzeumvezető*

Herth Viktória *művészettörténész*

Hornok Máté *egyetemi hallgató*

Katona Lajos Tamás *geológus*

Keserü Katalin *művészettörténész*

Kovács Attila *zeneszerző, zongorista*

Ladányi Ibolya *középiskolai tanár*

Ladányi István *irodalmár, egyetemi docens*

M. Tóth Antal *ny. egyetemi tanár, orvos,
zenekutató*

Magyar János *építészmérnök*

Mányoki Endre *író*

Molnár Erzsébet *előadóművész*

Örsi Ágnes *újságíró*

Pátkai Ádám Sándor *régész*

Rostetter Szilveszter *zenetanár,
orgonaművész*

Rostetterné Nagy Rita *énektanár*

Tevesz Mária *művészettörténész*

Tóth Károly *művészettörténész*

Tömöry Péter *író – rendező*

Vondervisztné Kapor Ágnes *középiskolai
magyartanár, művészettörténész*

- Ladányi Ibolya
Ég az erdő
Ember a fán – Kollár-Klemencz László zenés irodalmi estje,
Eötvös Károly Megyei Könyvtár. 2020. február 21.
- Vondervisztné Kapor Ágnes
(Érvénytelen)
Shakespeare: *Hamlet.* A Pannon Várszínház előadása.
Hangvilla. Rendező: Vándorfi László.
2020. február 15. és február 21.
- Hornok Máté
Nemigen
P. Stone–M. Yeston: *Titanic.* Veszprémi Petőfi Színház.
Rendező: Somogyi Szilárd. 2019. február 27.
- Herth Viktória
A Titanic
Peter Stone–Maury Yeston: *Titanic.* Veszprémi Petőfi Színház.
Rendező: Somogyi Szilárd
- Asztalos István
Tükör, kalapács, szárnyak
Kovács Gáborján: *A négy lábú kastély.* A Kabóca Bábszínház
előadása. Tervező: Molnár Jacqueline. Rendező: Rumi László.
2020. február 9.
- Hornok Máté
De hová szállt a pillangó?
Móricz Zsigmond: *Pillangó.* Veszprémi Petőfi Színház.
Rendező: Börcsök Enikő. 2020. március 5.
- Fürj Katalin
Lepkék, maszkák, pisztolyok
Móricz Zsigmond: *Pillangó.* Veszprémi Petőfi Színház.
Rendező: Börcsök Enikő



Kocsár Miklós-emlékhangverseny, Agóra, 2020. február 16.

A borítón szereplő kép:

1900, Veszprém, Toborzó utca 9.
számú ház udvara.
Balról Zelovich Kornél,
Segesdy református pap,
Cholnoky István, Berky Károly,
Cholnoky László, Cholnoky
Ferenc és Cholnoky Jenő.

Forrás: Fortepan –
adományozó: Cholnoky Tamás

a séd

az alábbi helyeken kapható:

- Egyetemi Könyvtár és Levéltár
Veszprém, Wartha Vince utca 1.,
- Pannon Egyetem B épület, porta
Veszprém, Egyetem utca 10.,
- Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata Polgármesteri Hivatala
Veszprém, Óváros tér 9.,
- Hangvilla
Veszprém, Bruszniai Árpád u. 2.,
- Útas és Holdvilág Antikvárium
Veszprém, Szabadság tér 13.,
- Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, Erzsébet sétány 1.
- Eötvös Károly Megyei Könyvtár
Veszprém, Komakút tér 3.,
- Művészetek Háza
Veszprém, Vár utca 29.,
- Agóra Városi Művelődési Központ
Veszprém, Táboraállítás park 1.,
- Szaléziánium –
Érsekségi Turisztikai Központ
Veszprém, Vár utca 31.

Folyóiratunk minden páros
hónap első hetében jelenik meg.
Lapzárta: minden páratlan hónap 20-án.

Tartalom

- 11 Keserü Katalin
Ízisz a táncversenyen
A Laczkó Dezső Múzeum 96.1.1. leltári számú darabjáról, mely alkotója ajándékként került a gyűjteménybe
- 14 Tóth Károly
Ujj Zsuzsi fotóművészete
Veszprémből a londoni Tate Modernig
- 16 Gopcsa Katalin
Horváth Lajos
A valóság mitológiája. Horváth Lajos festőművész emlékkiállítása. Balatonfüred, Kisfaludy Galéria. 2020. február 14. – április 5.
- 17 Erdei T. Lilla
Válogatás a történelmi Magyarország népviseleteiből
„... De a fátyol nehéz gúnya...” Viseletek a Kárpát-medencéből. Laczkó Dezső Múzeum. 2020. február 15. – 2020. június 28.
- 18 Halászné Kapcsándi Szilvia
„...nagyanyáink életútján”
„... De a fátyol nehéz gúnya...” Viseletek a Kárpát-medencéből. Laczkó Dezső Múzeum. 2020. február 15. – 2020. június 28.
- 19 Éltető Erzsébet
Egy ringben az írással
Olvasólámpa Dragomán György íróval. Művészetek Háza, Dubniczay-palota. 2020. február 6.
- 20 Tömöry Péter
Kiűtöm magam, majd felállok, s folytatom
Olvasólámpa Dragomán György íróval. Művészetek Háza, Dubniczay-palota. 2020. február 6.
- 20 Géczi János
Vakrepülés
Solymosi Bálint könyvbemutatója az Utas és Holdvilág antikváriumban a Szépirok Társasága támogatásával. Beszélgetőtárs: Józsa Márta. 2020. március 12.
- 21 M. Tóth Antal
Biber – Beethoven – Sosztakovics
Csaták – veszteségek. A Mendelssohn Kamarazenekar 2. bérleti hangversenye. Hangvilla, 2020. január 20–21.
- 22 Kovács Attila
Szvingfarsang
A Mendelssohn Kamarazenekar és a Cotton Club Singers farsangi koncertje a Hangvillában. 2020. február 24.
- 23 M. Tóth Antal
Remek karmester és zenekar
Kikelet. Hangversenyek a Győri Filharmonikus Zenekarral. Hangvilla, 2020. február 28.
- 24 Rostetter Szilveszter
Dilettantizmus magas fokon
Nemzeti Énekkar. Filharmónia, Hangvilla-bérlet. Hangvilla. 2020. március 6.
- 25 Kovács Attila
Szárnybontogatás
Nyőgér József koncertje. Csermák Antal Zeneiskola Auer-terme. 2020. február 17.
- 25 Molnár Erzsébet
Szülőföldünk
Szülőföldem. A TIT Váci Mihály Irodalmi Színpadának előadása. Agóra. 2020. február 19.
- 26 Molnár Erzsébet
Életmozdulatok
Egypercesek. A Dvorák Patka Színház előadása. Pannon Egyetem, aula. 2020. február 24.
- 26 Őrsi Ágnes
MNM
A Magyarpolányi Nemzetközi Művésztelep kiállítása. Dubniczay-palota, Várgaléria és Magtár. 2020. február 28. – március 22.
- 27 Tevesz Mária
Ahol ég és föld találkozik
Az Úr otthona és a Mennysors kapuja – templomok a Veszprémi Főegyházmezejében. Várnai Péter atya kiállítása. Szaléziánus Érseki és Turisztikai Központ. 2020. február 29. – április 15.
- 27 Farkasné Molnár Csilla
Melyiket a négyezerből? vagy A közösségépítés és tudásátadás útjai
Filmvetítések az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban. A több éve működő francia, német, magyar, olasz filmklubok és az Amerikai Kuckó filmes eseményei.
- 28 Magyar János
Malomélmény – Élménymalom az Aranyosvölgyben
„Malomépítés a püspökség által megengedett és elhatározottak”
- 28 Rostetterné Nagy Rita
Kocsár-emlékhangverseny
Kocsár-émlékest. A Gizella Nőikar, a Simonyi Iskola Kicsinyek Kórusa, az Opus Énekegyüttes és Veszprém Város Vegyeskara közös koncertje. Agóra. 2020. február 16.
- 29 Őrsi Ágnes
Az 56. Szemle
Veszprémi Szemle 56. Lapbemutató „távolságtartással”. 2020. április
- 29 Mányoki Endre
Hosszú zuhanás
Szemlélődés és szerepjáték Botár Attila költészetében Botár Attila: *Mire készültök, csillagok? Válogatatlan versek.* Művészetek Háza, 2019. Szerkesztette Kilián László.
- 31 Ladányi István
Résztvevő objektív
Géczi János: *A tenyérjós.* Athenaeum, Budapest, 2019.
- 32 Brunner Attila
Mire jó az építészgrafika?
Veszprémi háztervek egy jótékonyági aukción
- 34 Gáspár Gábor
Fotóesszé a 2k alkotócsoporthoz kiállítás megnyitójáról
- 36 Katona Lajos Tamás
Termésköveink
Eocén: a szén, a bauxit és a kővé dermedt pénz
- 38 Pátkai Ádám Sándor
Utak mentén
Kincsek Utak Mentén II. A középkor szentsége. Laczkó Dezső Múzeum. 2020. március 6. – 2020. június 21.
- 40 Schéner Mihály festőművész üzenete

Számunkat Gáspár Gábor fényképeivel illusztráltuk.



Ég az erdő

Ember a fán – Kollár-Klemencz László zenés irodalmi estje. Eötvös Károly Megyei Könyvtár. 2020. február 21.

A megyei könyvtár rendszeresen szervez irodalmi esteket, kortárs prózáiróinkkal is találkozhatunk ezeken az alkalmakon. Éppen ezért különösen érdekes választás volt, hogy a magyar széppróza napja alkalmából az elsősorban dalszerzőként ismert Kollár-Klemencz Lászlót hívták meg.



Séd, 2019. 3. sz., 26. old.

Kollár-Klemencz Lászlóról nem állíthatjuk, hogy rejtőzködő alkat lenne. Gyakran lép közönség elé, elsősorban zenészként, de már itt, Veszprémben is bemutatkozott négy évvel ezelőtt az Utas és Holdvilág antikváriumban Grecsó Krisztiánnal közös estjükön, elsőkötetes prózáiróként. Továbbá folyóiratokban, az *Élet és Irodalomban*, a *Jelenkorban* is találkozhatunk publikációival, számos interjú, ismertető jelenik meg munkásságáról a különböző kulturális portálokon, és gyakran lép fel társadalmi megmozdulásokon is. A dolgok természetéből adódóan azonban az utóbbi években kiadott szólólemezei és két kisp prózákötete mégsem olyan közismertek, mint az, hogy ő a Kis-tehén zenekar frontembere. A mostani irodalmi esten is sok zenét hallhattunk, amelyek tematikusan vagy időben a 2010-es évek derekán született két prózákötet szövegei köré rendeződtek.

Az est elején az *Ember a fán* (2008) című album anyagából elhangzott *Vadnyúl* című dal erőteljes alaphangot ütött meg, megnyitva számunkra azt a gondolatvilágot, a „rengeteget”, amelyben az utóbbi években a szerző prózai és zenés alkotásai születtek. Maga a *Rengeteg* című dal csupaszon, minden kíséret nélkül el-énekelve az est középpontjába került, és „az állatok örült lármája” visszhangzott egészen a befejezésig. A rockzenész helyett a gitáros ember, az énekmondó és mesélő ült le velünk ezen az estén egy órára, és mindvégig a hang, maga az erőteljes orgánus hordozta az üzenetet, kötötte össze az elhangzott dalszövegeket, megzenésített verseket, prózai részleteket.

Saját életének tapasztalataiban, művészi pályájában, a tudatos útkeresésben, a meglehetősen különböző művészeti stílusokkal való próbálkozásban ért meg ez a most hallott éneklés, amely az érzésekből fakadó népdalhoz áll legközelebb, de el is hagyja azt, ha az intenció az adott pillanatban úgy kívánja. A saját szándék pedig nagyon jól érvényesül egy ilyen alkalommal, amikor a szerző-előadó egyedül van a színen. Ahogy a bevezetőben el is mondta, egy időben folyamatosan kereste azt, hogy a pop-rock műfaján túl mi lenne számára az autentikusabb kifejezőmód, ennek lett eredménye a *Rengeteg* (2016) című szólólemez is, amelyről a már említett, erősen drámai címadó dalon kívül az esten egyébként több, teljesen különböző jellegű zene is elhangzott. És itt mindjárt a prózához is elértünk, mert, ahogy megtudtuk Kollár-Klemencz elmondásából, időközben azt érezte, hogy a felszínre kíváncsi tartalom már nem adja meg magát a dal for-

májának, így jött létre 2015-ben, a zenei albummal szinte párhuzamosan, első prózákötete.

A *Miért távolodnak a dolgok?* című kötetből sajnos csak egyetlen epizódot, az *Ágit* hallhattuk. Az *Ági* című fejezet fontos, mert kiderül, honnan is indult a prózáírói én, de hogy mivé lett, megmutatta volna, ha legalább még egy szöveg elhangzik a Toszka-történetekből (Toszka a kicsit kívülálló, kicsit naiv főhős), és ugyanakkor még inkább érzékeltette volna az írások jellemzőjét: a mindennapi életünkből ismerős, néha csak kínos, de sokszor kegyetlen és visszavonhatatlan történetek elbeszélését, finoman egyensúlyozva az elmondott és elhallgatott részletek között.

A prózáírás továbbalakulásáról azonban az est folyamán képet kaptunk a második könyv két novellájából. A *Műanyag kerti székek életéből* (2018) című kötet is a „rengeteg” világából való, a történetek, egyes korábbi ismert figurák is megjelennek még, de sötétebb tónusú, és mintegy elidegenítő elemként a rokonszenves főhős helyett egy-egy műanyag szék bukkan fel a textusban. A *Régi legyek* című novella egyike a néhány mondatos, első pillanatban alkalminak tűnő, de nagyon meggondoltnak bizonyuló szövegeknek, amelyekben az író mindennapi kis tépelődéseinkről mutatja meg, hogy az egész világhoz való viszonyunk ott húzódik meg bennük. Itt a tavalyról nálunk maradt legyek tolakodó jelenléte visz el a ciklikus megújulás, az újrakezdés gondolatköréhez. A kötetben az elvontabb, kísérletezőbb hang is megjelenik, ezt a *Balta* című írásból ismerhettük meg.

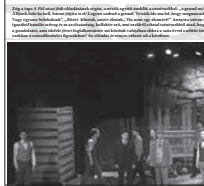
Az írói lét kérdéseivel kapcsolatos gondolatait is megosztotta velünk a szerző; idézet az elhangzottakból: „(...) De hát miről írnék, ha nem élnék, elképzelésekről írnék? (...). Hol vagyok én a sorok között? Az elképzelés vagyok én, a hiány elképzelése? A szín a bordó és piros között, a levegő két száraz kerítésléc között, hőmérséklet télen a dupla ablaküveg között, mozdulat kenyér és bor között.”

Széles zenei repertoárjából az esten Erdős Virág és Kemény István egy-egy megzenésített versét, valamint az *Ég az erdő* című új album címadó szerzeményét is hallottuk; és megerősítve azt, hogy a szerző nem szigorú kategóriákban gondolkodik, a fent már méltatott *Rengeteg* című ballada és a gitárral kísért *Pusztinai nagy hegy alatt* csángó népdal egyéni interpretációja között megszólalt egy Viszockij-dal.

Kollár-Klemencz László nem a szokásos értelemben vett prózáíró, de nem is csak dalénekes, hanem égetően aktuális, sokoldalú művész – a művészlétnek nem az emelkedett, hanem a hétköznapihoz természetesen kötődő értelmében.

Ladányi Ibolya

Mi vagyunk



Séd, 2019. 1. sz., 10. old.



Séd, 2019. 6. sz., 6. old.



Séd, 2019. 6. sz., 3. old.

Paszternak *Hamlet* című versét, és ennek utolsó mondataiból („Minden farizeus-ságba dermed. / Végig kell élnem. Magam vagyok”) rohan bele a róla (is) szóló előadásba. A kiszakadás, önreflexió, rálátás és kényszer motívumai egyszerre jelennek meg ebben az indításban, ugyanakkor más fontos szempontokat is kapunk. A *Zsivago doktor* evokációja már problémafelvetés: felidéződik az identitás keresésének és őrzésének problémája egy zavaros, korrupt, erőszakos, ideológiailag agyonkötözött, szellemi, eszmei értékeket felmutató és roncsoló, világokat rengető korszakban; megjelenik a kiszolgáltatott, ám mégis öntörvényű lény, akinek ajtajában a bűn áll. A vers szövege párhuzamot kínál Jézus passiójával és gyötrődésével („Távoztasd el tőlem, ha lehetne, / Atyám, a keserű poharat”), előre tudottá, a személyest és egyetemeset egymásra vonatkoztatóvá téve a hamleti történetet, megidézve a jézusi gondolatokat. Ebből a pontból értelmeződik a groteszk módon a lámpák közül a színpadra lenéző megfeszített Megváltó szobra; az, hogy Hamlet miért hangsúlyozza a szolgálattal szemben a szeretetet; miért csak az ő számára létezik (vagy szűnik meg létezni) a fentről leereszkedő lajtörja, melyen csüngve külön térben él, ahonnan legfeljebb velünk, nézőkkel kommunikál, de leginkább saját magával – pl. amikor a cselekvéskép-

telenség nyomoráról beszél („...rinyálok, mint egy fürdős kurva... hányok magamtól...”), s újabb párhuzamként a megjárt szenvedésúthoz képest csap a zárlatba egy sajátos feltámadás Horatio „moderálásával”; egy másik Paszternak/Zsivago-vers részletével szölv: „...s a feltámadás, úgy lehet, megbír majd a halállal” (*Nagyhéten*). A prologus végén a piros lufit Hamlet kipukasztja, majd a kettős zárlatban a halálban a fekete (számítottunk rá...) lufi lesz jelképileg ölelve és a nézők közé vágva, és egy mindenkit egybefogó, kinél férfias, kinél nem „ír-punk” közönségbarát osztánccal/énekekkel bocsáttatunk el, mely utóbbinak pimaszul nem rímelő szövege egyszerre tart kapcsolatot Paszternak versével, a darab motívumaival és az apját megboszuló Pürrhosz történetének helyébe lépő Arany-balladával.

„...most más darabot játszanak”
Több kérdést is felvet a tragédia kortárs közegbe helyezése és médiába mártása. Mit jelenthet – a szöveg alapján erősnek, léteben individualistán gátlástalannak, Hamlethez képest máshogy egy új világ emberének tűnő – Claudius személyisége szempontjából, ha van egy dán királyi televízió, mely a közszolgálat fogalmának ellenpontjaként „A szolgálat a legszebb kötelesség” jelszavával udvari szócsóként funkcionál, ám ha nyilatkozik – és hazudik – valaki a kamerák előtt, az Gertrúd, és nem a király? Mi változik, ha a királyi pár magánbeszélgetéseinek partvonalán éber, jegyzetelő, szolgáló-végrehajtó, a végjátéknál az új hatalom karján távozó médiakurvák állnak; ha a temetés káoszát valóságshow-ként közvetítik egyenes adásban; ha mindehhez képest Hamlet egy egészen más médiummal, a Szellemmel kommunikál, s csupán mint leölt, egzotikus vad szerepel a norvég királyfi szelfijén? Ebben a felfogásban a szereplők között megnövekednek a távolságok, eltűnnek bizonyos kapcsolódási pontok, élesednek a situációktól függő személyek – ez különösen a királyné esetében feltűnő, aki a kislányos báj, az erotikus nőiesség, a határozott, kemény hangú domina, a rutinos médiaszereplő maszkjaiból van Hamlet által emberré rángatva, csókolva, gyűlölve pillanatokra – míg végül az agonizálás az édesanya szól. Claudius a posztmodern összefüggérendszer mint-ha súlytalanítaná; feltűnően nem katonás, bohém dizájnú, harsány, némileg kolérikus karaktere kihátrál Hamlet ödipális árnyékának szerepéből, egy esztétikai szinten

élő sármos, tehetséges, éles szemű, esendő egoista, aki magányában, az Isten alatt állva, a hierarchiát egyértelműsítő testbeszéd-del mondja: „...most is az enyém / mindaz, amiért gyilkos lett belőlem: koronám, a becsvágyam, királyném”, s a csúcson a nő „birtoklása” áll („...életem, lelkem kapcsa ez az asszony”). Mintha hasonló történet – csak nem tudatos, hanem öntudatlan motivációkkal –, mint Fehér György *Szenvedély* című filmjében, ahol az alfa-hím férjén csüggő asszony egy gyengébb férfival öleti meg a domináns másikat, hogy felszabaduljon a gyermek státuszából, és szabadnak érezze magát. Fortinbras olyan, mint egy globálisan sikeres, laza celeb, akinek mellékág a háború, személyébe nehéz belelátni a dráma szövege által felkínált férfias figurát, akit még egy pillanatában Hamlet is tisztelettel említ, „nemes” és „művelt herceg”-nek nevezi, aki képes arra, hogy nagyot tegyen „kis ügyért is, ha az becsület dolga”, s akire pár perces királyként országát is hagyja. Ebből a szöveggönyvből eltűnnek ezek az utalások, mint az a mondat





ből. Mert – bocsássák meg ezt nekem, nem-zenésznek! – szerintem szólóban botladoznak kissé, el-eleroftlenednek, rekednek, áriába csúsznak a hangok. De együtt! Együtt éppen arról szól minden hangzás, amiről a bő háromnegyed óra. Arról, hogy ami egyenként ilyen-olyan, az együtt csodaszép.

Nekem nagyon tetszett ez az előadás, és tetszettek a színészek. Öszintén elnézést kérek tőlük, amiért csak így, lélekte-

len névsorban jelenítem meg őket. Benkő Zsuzsanna, Berta Csongor, Erdei Gergő mv., Franczia Dániel mv., Miller Patrik, Pál Hunor, Szívós Réka. Ők heten. Nagyszerű látni, hogy milyen karakteres, arcban, jelenlétben egyedi, mégis együtt mennyire erős közösséget vitt a színpadra a Kabóca. Van tükrük, van kalapácsuk, de mindenekelőtt szárnyuk van, és mi itt, ebben a négylábú kastélyban, amelyben élünk, örömmel szárnyalunk velük.

Bakos Árpád zenéjére Kovács Gáborján, Rumi László, Berta Csongor versei szólnak, hol szépek, hol fanyarok, hol jópofák. Ilyesmik, mint ez itt: „Gyertek velünktek, hol voltai, hol nem voltai.” A számítógépen a Word a szavak felét alápirosozta. Azért, mert a számítógép buta. Az okos, aki illet tud írni. És az is okos, aki elmegy és megnézi.

Asztalos István

Úgy tűnik, a Petőfi Színháznak lassan védjegyévé válik az eredetileg nem színpadra szánt művek színházi adaptálása. Így történt ez – a teljesség igénye nélkül – a *Titanic*, a *Holt költők társasága*, a *Kincskereső kisködmön*, valamint a legújabb bemutatójuk, a *Pillangó* kapcsán is.

De hová szállt a pillangó?

Móricz Zsigmond: *Pillangó*. Veszprémi Petőfi Színház. Rendező: Böröcsök Enikő. 2020. március 5.



Séd, 2019. 1. sz., 12. old.

A magyar irodalom története ezt írja Móricz *Pillangójáról*: „Idill – írta Móricz Zsigmond a könyv címe alá műfaji meghatározásként. Az is: a boldogság láza vonja idilli fénybe a törté-

netet, ez szépíti meg a tájat, még a keserű lapulevelet is. De nem szokványos idill. A szerelem „boldog és vak káprázata” mögött ott villognak a valóság kegyetlen kései, hogy szétvagdossák „a vér és az érzés szívárványló fátvólát”. Szerelmük szépségének és tisztaságának fényében még éle- sebben látszik a társadalom kietlensége: szegénység körös-körül és kiszolgáltatottság, a hozomány egy malac és tyúktollal tömött menyasszonyi párna. Ez már nem idill, nagyon is szigorú társadalombírálat”. A Petőfi Színház is szerelmi idillként és a parasztvilág *Rómeó és Júliájaként* hirdette plakátjain az előadást. Megállja a helyét ez a két meghatározás? A válaszom az, hogy nem.

Idillnek idill, de nem a móríci értelembe. A „boldogság lázának fénye” ugyan megcsillan az előadásban, de a „valóság kegyetlen kései” már kevésbé villognak. Pedig az alaphelyzet ugyanolyan élesen rajzolódik ki, mint Móricz regényében: két fiatal, Hitves Zsuzsika és Darabos Jóska egymásba szeretnek, azonban szegénységük miatt környezetük nem támogatja, sőt kifejezetten ellenzi a házasságukat. De míg Móricz regényében a két szerelmes környezete valóban súlyos teherként nehezedik a fiatalok vállára, addig az előadás ebből a teherből nagyon keveset képes közvetíteni. Nem kristályosodik ki a Zsuzsikét körülvevő mikrotársadalom nyomása, mindenki (Zsuzsika és Jóska szülei) a történet egy bizonyos pontjáig csak szóban ellenzi a házasságot. Az egyetlen, valóban súlyos cselekedetet Jóska édesanyja hajtja végre, aki belekényszeríti fiát egy házasságba az özvegy Maróti Máriával. Eddig a pontig tulajdonképpen nem történik olyan esemény, amely való-

ban eltéríthetné a fiatalokat szerelmük beteljesedésétől.

Az előadás súlytalanságának egyik oka lehet a jelenetek végtelen statikussága. A tulajdonképpen ötletes – a paraszti világ hangulatát plasztikusan megjelenítő – díszlet hatalmas tereivel nem ad lehetőséget a dinamikus, feszültséggel telített játékokra. A jeleneteket a szöveg gyorsításával próbálják meg dinamizálni, felfokozni, emiatt azonban a szövegmondás gyakran automatikussá, hiteltelenné válik. Kevés szünettel operálnak a jelenetek, záporoznak a mondatok, amelyek jelentése felett – a nyelvjárási kiejtés és a kifejezetten halk színészek miatt – gyakran elsiklik a néző. Azonban, ha el is siklik felette a néző, a történet akkor is rekonstruálható, hiszen tulajdonképpen minden jelenet egy kaptafára megy: a szerelmesek összevesznek, kibékülnek, majd újra összevesznek és újra kibékülnek; a körülöttük lévő személyek pedig ugyanazzal az érvel – tudniillik, hogy szegények – próbálják eltántorítani őket a házasságtól. Ez a dramaturgia az első 2–3 jelenetben még izgalmas, azonban két és fél órán keresztül már inkább bosszantó, hogy sehova sem tartanak ezek a szituációk, nincsen dramaturgiai ívük.

Mindezek mellett az előadás kifejezetten humoros. Jóska édesanyjának (akit a rendező, Böröcsök Enikő játszik) karaktere, habitusa, személyisége rendkívül mulatságos, Böröcsök színészi játéka étellel tölti meg ezt az anyafigurát. Emiatt azonban, amikor fiát belekényszeríti a házasságba, nem tud igazán tragikussá válni a döntés, hiszen előtte a gyermekét viccesen dorgáló anyát láthattuk. A kontraszt nem kidolgozott kellőképpen, ad hoc jellegű. A szerelmesek (Bori Réka és Hajdu Tibor) évdése is humoros, mulatságos, személyükben két incselkedő gyereket láthatunk a színpadon, annak ellenére, hogy Jóska már 21 éves. Páros jeleneteik egyértelműen az előadás legkiemelkedőbb részei, az idilli, rózsaszín szerelem képe pontosan, érthetően jelenik meg általuk. Az előadás színészi játéka egyértelműen feleleveníti a népies színjátszást nagy gesztusaival,

zengő szövegmondásával, dagályos mondataival. Ez a fajta játéktípus a legtöbb karakternek jól áll, illeszkedik az előadás összképébe, de a Hitves Zsuzsikát alakító Bori Rékánál kifejezetten zavaróvá, deklamálóvá válik. A hatalmas gesztusrendszer miatt kevésbé átélethető Zsuzsika tragédiája, a gyilkosság gondolata is neveltségessé válik ezáltal. Nem látjuk karaktere jellemvonásainak finom változásait, amelyek a gyilkosság irányába terelik. Összességében a humorral kapcsolatban megállapítható, hogy az előadás alaphangulata inkább vidám, mint komor. Emiatt az előadás nem tud igazán húsba vágó lenni, nem képes ügyesen egyensúlyozni humor és tragédia között. Emiatt a két szerelmes szenvedése is inkább komikus, mint plasztikusan tragikus.

Nagy hiányossága az előadásnak, hogy nem képes kibontani a pillangó motívumot. Egyáltalán: az előadás nem tesz kísérletet mélyebb értelemképzésre. Minden azt jelenti a színpadon, ami az elsődleges jelentése: a kút nem jelöl önmagán kívül mást, csak kutat (holott tudjuk, hogy a kút – csakúgy, mint a híd, fa – két világ archetipikus szimbóluma); az ablak nem válik határmetaforává; és a pillangó is csak részlegesen kap több-letjelentést. Talán jó lett volna, ha 5-6 mondatot szentel a pillangónak a regény színpadra alkalmazója, Gyökössy Zsolt, hiszen a történet mélyebb rétegeiben ez a motívum lenne hivatott szimbolizálni a szerelmeseket. A regény mélységét azonban az előadás megközelíteni sem képes, csak a történetet tudja ábrázolni. Ha profán szeretnék lenni, azt mondanám, hogy Móricz pillangóját ugyan egy pillanatra a kezében tartotta az előadás, de az gyorsan ki is repült onnan, nagyon messzire.

A *Pillangó* című előadás tehát tökéletesen illeszkedik a Petőfi Színház műsorpolitikájába: közönségcsalogató, ismerős, eredetileg nem színpadra szánt történet. És hogy az adaptálás nem egyszerű dolog, az most is kiderült.

Hornok Máté

Lepkék, maszkák, pisztolyok

Móricz Zsigmond: *Pillangó*. Veszprémi Petőfi Színház. Rendező: Börcsök Enikő

Egy előadás megítélése (nagy?) részben ízlés kérdése. Börcsök Enikő számomra legemlékezetesebb alakítása Sárbogárdi Jolán volt (Parti Nagy Lajos drámája). A vasúti jegykiadó fülke egyhangúságából a maga teremtette operettálomba menekülő, végül mindkét világban otthontalanul vergődő nőt játszott – Zsótér Sándor ikonikus rendezéseiben megszokott – stilizált-többértelmű díszletben.



Séd, 2019. 1. sz., 14. old.

A *Pillangó* (dramaturg: Gyökössy Zsolt) azoknak kínál kellemes színházi estét, akik nem várják el egy mű újszerű, formabontó olvasatát; akik hiszik, hogy „a szerelem legyőzhető” (a színház saját ajánló szövegéből), és nem vágnak felkavaróan kiszámíthatatlan, erős befogadói aktivitást igénylő értelmezésre. Nagy Norbert néptánc (némi kontakt) alapú, decens-korrektan felrakott, a zárlatban (világítástechnikával is megsegítetten) szürreális-látomásos irányba elmozduló koreográfiái, Csík György fehér-pasztell-föld színekből építkező, a múlt század idealizált paraszti világát megidéző jelmezei, a vetített, évszak(toposz)okat felvillantó háttérképek ingergazdag, hatásos kiegészítői a népszínművek műfaji jegyeit felmutató előadásnak.

Maga Móricz „idill”-ként (korábban „semleges regény”-ként) határozta meg saját művét.¹ Ezért is meglepő, mennyire erős szöveg az eredeti *Pillangó*: a „szerelmi idill” háttere kemény világ, ahol a házasság a létfenntartásért folyó küzdelem színtere és eszköze (a darab leginkább ezt a jelentésréteget emeli ki); olvasható két fiatal nevelődési történeteként, önértelmezési kísérleteként, akár a női szerepek újragondolásaként egy férfidominanciájú társadalomban; középpontjában azonban Darabos Jóska és Hitves Zsuzsika szerelmi státuszharca áll.

Tóth József díszlete: „cséplőgép”, zsákok; kút, amelybe hatalmas gém nyúlik – a nézőtér és színpad határán: értelmezhetnénk a mai nézőt és a darab által megidézett, letűnt világot összekötő metafizikai monstrumként, majd a kút nélkül meredező „gém” lehetne erotikus-termékenységi utalás. Ám a díszlet további funkcionális-illusztratív használata (a leporellöszerűen szétnyíló „cséplőgépből” házfal lesz: Hitvesék konyhájának és Zsuzsika szobájának, majd Marótiék házának a fala) arra utal, hogy a tervező (szürreálisan tarka színvilága ellenére) ezzel az egymásba lényegüléssel nem kíván a helyszínváltozások jelölésén túlmutató, a jelentést gazdagító, metaforikus-szimbolikus értelmezési tartományokat megnyitni.

A díszlet aztán okoz némi bonyodalmat. Egyrészt, mert a színpad nagy részét elfoglalja, így a táncosok néha alig férnek el a szűk térben; de leginkább azért, mert így három helyszínre korlátozódik a cselekmény. Emiatt (is; nyilván dramaturgi döntés) kell például Darabosnénak és Maróti Marinak megjelenni a cséplés helyszínén, és hosszasan felvázolni az alaphelyzetet. („Mint tudod, apánk gabonakereskedő volt” – jut eszembe Esterházy *Búcsúszimfóniájának* testvérpárja.) Továbbá: a díszlet megjeleníthető terek számát korlátozó hatásának következménye lehet, hogy Darabos Jóska és édesanyja Hitvesék „konyhájában” vész össze kegyetlenül (ráadásul az öt-, majd négyszereplős jelenetek be vannak szorítva a színpad bal szögletébe), miközben a házigazdák szótlánul ülve hallgatnak. Az meg kimondottan mókás helyzet, ahogy Hitvesné kimegy a leporelló egyik aijtáján, majd bejön a másikon, hogy lányát, aki különben kétlépésnyire tőle fekszik fallal el nem választott „szobájában”, felébressze (nézőként nagyobb erőfeszítés ezt elhinnem, mint a Shakespeare-drámák üres terét, mikor országhatárt lépnek át a szereplők; vagy akár Zsótér vonatsínekkel „berendezett” világot).

A dramaturgi döntés: a Maróti lány és az anya korai megjelenése a két fiatal konfliktusát némiképp leszűkíti a szü-lők és a szegénység által rájuk kényszerített helyzetre, és részben kihasználatlanul hagyja a regényben elementáris erővel kibomló státuszharckukat. (Ígaz, hogy ott ez sokszor szabad függő elbeszélői közlés, nem párbeszédekben zajlik, így valóban nem lenne könnyű dramaturgi feladat.) Ez, valamint Zsuzsika karakterének leegyszerűsítése főleg Bori Réka munkáját nehezíti meg. A regényben ugyanis ez a szerelem Zsuzsika világ- és önértelmezésének fontos állomása. Tudniillik a lány Móricznál sokkal bonyolultabb, összetettebb szereplő: ugyan van benne egy adag a Jókai-regények szentimentálisan idealizált nőalakjaiból, de keményebb, határozottabb jellem; tudja, hogy szép, büszke rá, játszik a fiúval; szerelmi státuszjátékukban sokszor ő a kezdeményező (ő határozza el, hogy megöli hűtlen kedvesét és magát!); saját akarattal rendelkező, amerikai filmek ideáljain (is) nevelkedett (már-már városi!) lány, aki megpróbálja megfogalmazni magát és helyét egy férfiak uralta társad-

alomban (és összeegyeztetni a filmekből felépített álomvilágot saját valóságával). Ám ebben az előadásban leginkább áldozatként van bemutatva: a második felvonást gyakorlatilag átzokogja (szenvedésre nehéz karaktert építeni); szinte végig van valami hisztérikus a dikciójában; talán elég volna hangját mélyíteni, keményíteni, de ez magától is megtörténne, ha gazdagíthatná karakterét. Számomra érthetetlen és indokolatlan például összeomlása, mikor úgy érzi: elárulta érzéseit; vagy logikátlan felháborodása: „És ha nem mondok igent, jó lesz a Maróti lány?” (És mért nem veszi fel a pruszlikját, miután a doktor elmeegy? Hogy anyja „ruha nélkül” találhassa?)

Hajdu Tibor otthonosabban, magabiztosabban mozog Darabos Jóska (kissé népies-macsósra egyszerűsített) szerepében, bár olykor a helyzetek kidolgozatlansága, a szándékok tisztázatlansága és a dramaturgia elvarratlan szálai számára is okoznak nehéz perceket (pedig képes vizes ingben beugrani Zsuzsika ablakán – aggódok az egészségéért; különben rajta kívül senki nem „ázik meg”). A Maróti-tanya említése kapcsán például néhány indultatos mondat után édes-búsan oroszos dalra fakadnak (amúgy szépen énekelnek) a színészek; mikor Zsuzsika sétálni hívja az erdőbe, a fiú megsértődik, hogy nem veszik komolyan (a regényben ebből szép féltékenységi jelenet kerekedik); a lányt váratlanul (!) megvizsgálni érkező (!) Boddollaival (Cservenák Vilmos) férfias-veltelkedő pillantásokat vált, majd „Nekem úgyis mozijegyért kell mennem!” felkiáltással elvonul... (ha ez értelmezés, teljesen karakteridegen).

Úgy 25 éve mondta valaki, hogy kétféle szerepet nem tudnak már a színészek: a dzsentrit és a parasztot. Mért is kellene? Lehet anélkül is *Úri murit* játszani, ha az élethelyzeteket, viszonyokat, karaktereket hitelesnek érezzük. (Mért kell ragaszkodni az „í-ző” nyelvjáráshoz, amelyet maga a szöveggönyv és – természetesen – a színészek sem képesek következetesen alkalmazni?) A mellékszereplők rutinosan formázzák meg a néhány vonással felvázolt figurákat: Kőrösi Csaba ízes beszédű, aggódó apa, Módri Györgyi kemény-eltökélt anya, Nyírkó István kedélyes alkoholista (ez a poén minden korosztálynak bejön), Máté P. Gábor félszeg-elszánt szerelmes, Soltis Eleonóra cserfes pletykafészek. Ígéretes, ér-

zékeny alakítás Bajor Lili szelíd-rámenős Marija. Topolcsányi Laura nehezebben birkózik az anya–fiú kapcsolat (a Volksstück kereteit már-már szétfeszítő) kibontásával. Második szereposztásban Börcsök Enikő néhány gesztussal-hanglejtéssel túlpontosan fogalmazta meg a szeretetből-birtoklásból-egzisztenciális szorongásból összegyúrt viszonyt. Azért a násszasszonnyal (Palásthy Bea szikár Marótinéja) folytatott „cica-fight” lereagálása őt is próbára tette; talán, mert ebben a műfajban a szép, mélylélektani színészi megoldások idegenül hatnak. Hasonlóképpen a doktor és Zsuzsika abúzusjelenete: az ágyra döntés nem (is lehet ebben a stílusban és térben) hiteles: talán kevesebb több lenne.

Néhány dramaturgiai felvetés: ha a doktoré volt a pisztoly, a lány hogy sze-

rezte meg? Elment volna zaklatója lakására? (A regényben takarítani jár a mérnökökhez, és más a kontextus.) Miért, hogy már kihirdették Jóskát Marival a templomban, mikor a nagybácsi megkéri Zsuzsika kezét? A lány a Maróti-fiúval (Keller Márton) alkuszik: lopjon neki maszkaruhát. Ha kimaradtak a testvérek, mért ragaszkodik a dramaturgia ehhez a jelenethez?

Végül a beígért idill: a két fiatal egymásra talál. De lehet felhőtlen az örömmünk? Szilágyi Zsófia a *Pillangó* zárlatát a *János vitéz*éhez hasonlítja²: „A *János vitéz* voltaképpen Jancsi öngyilkossági kísérletével zárul, és a kölcsönös boldogságot csak a halál birodalmaként felfogható Tündérország hozza el; a *Pillangó* végén Zsuzsika szintén öngyilkosságra és gyil-

kosságra (éppen mással összeházasodott szerelme, Jóska megölésére) készül”. Ne feledjük: a lány zsebében még ott lapul a pisztoly! Ám ez az előadás nem engedi, hogy nézői efféle komor gondolatoktól megzavarva térjenek haza. A vetített háttérben kinyílnak a cseresznye(?)virágok, mindenki táncra perdül, és mi boldogan tapsolhatunk a szerelem mindent legyőző hatalmának.

Azért kíváncsi lennék, Zsótérnél elszülné-e az a pisztoly – akár koncepcionálisan...

Fürj Katalin

Jegyzet:

¹ Szilágyi Zsófia: *Pillangók, nimfák, maszkák; Irodalomtörténet*. 2007/4, 519-535; 525. o.

² i. m. 525. o.

Ízisz a táncversenyen

A Laczkó Dezső Múzeum 96.1.1. leltári számú darabjáról, mely alkotója ajándékaként került a gyűjteménybe

Adva van egy „rongyokból” (női ruhaneműkből: egyszínűekből, virágos mintájúakból, csíkosakból; csipkésből és szövöttből; szoknyákból, blúzokból, nadrágból, kötényekből, fürdőruhákból) összevarrt, hatalmas (230 cm magas) félkörívbe rendezett, a 330 cm-es átmérője mentén vékony fémrúdra függesztett textília, melynek egyik oldalán középtűt kis, virágos hímezésű kalocsai terítő virít a csúcsára állítva, a másik oldalán nejlonharisnyákból csomózott hosszú hajfonat lóg. Lent egy pár női cipellő.



Ezt a női és leánykaruhákból álló „textilapplikációt”, mely kitárt karú, de fej nélküli madárijesztőre¹ emlékeztetne, ha készült volna már női madárijesztő, gondolhatnánk ócskapiaci reklámnak, ám ott nem szokták eladhatatlanná tenni az árukat; s vélhetnénk egy nagy mozdulatnak is, mely minden addig különállót egy lendülettel összefog és szétterít. Aki a mozdulatot elképzelte, az ókori Egyiptom anyaisztennője után Ízisznek nevezte el – nem is az alakot, de – az örök mozgását: amint a víz és szél istennője éppen „működik”, táncol. A térbe függesztett, így akaratlanul is mozgó, kétoldalas kompozíció címe: *Ízisz a táncversenyen*. Készült 1988-ban, a savariai Iseum tőszomszédságában rendezett Szombathelyi Textil Biennáléra. De hogyan került Veszprémbe?

Az 1967-ben szobrászként végzett és számlálhatatlan szakmai (köztük Munkácsy-) díjjal megbecsült Várnagy Ildikóról Wehner Tibor összefoglaló lexikonszócikkét idézem: „Sokirányú anyagválasztás és megmunkálás, (...) a tradicionális műformák megváltoztatása, a műfajhatárok átlépése, változatos formarend



jellemzi munkásságát, amelyben a hétköznapi elemek, a talált tárgyak műalkotássá avatása mellett kiemelt szerepet kap az autonóm művészeti kreáció. Művészete (...) a jelalkotás határozott szándékával szintetizálódik. Érmek, kisplasztikák, kisszobrok és monumentális plasztikák, objekték, térrendezések és grafikák, akvarellek készülnek műhelyében.” 1981-ben például nyitott, bejárható térkompozíció lett volna a veszprémi Kálvária-domb általa tervezett kialakítása, mely egyetlen, kiemelkedő, jelértékű elem (a kereszt) és a természetes kövek közt ugyancsak egyetlen faragott alak: Mária kettőse lett volna. A Fiú egyetemes érvényű kulturális jellé vált szenvedését a földre sújtó női (anyai) fájdalom szobra ellenpontosította volna: a földön térdelve összekuporodott, fejével is a földre boruló, meztelen, állatszerű test. 1993-ban viszont író barátai megbízták Várnagyot egy portrédombormű elkészítésével: a fiatalon elhunyt Cholnoky Viktoréval. Az alacsony reliefként mintázott arcot a neve betűiből írt anagramma-„kabáttal” támasztotta alá: bronz rajzversként jelenítette meg Cholnoky életútját az



embrió formázó CH-tól a TOR-ig, azaz a haláláig. A mintegy ablakból (önmagából) a világra tekintő író merőben szokatlan emléktáblája egy veszprémi ház falán látható. Az eseten felbuzdulva készült a veszprémi Pantheonba *Három Cholnoky* című, kőlapra helyezett bronz domborműve (1996).² Várnagy három veszprémi kiállítása közül a legutóbbi kapcsán (1996, *Magyar pop art*) pedig az Ízisz került veszprémi tulajdonba.

Ízisz istennő a nőiesség (és a hűség) szimbóluma. Várnagy Ildikó fő témája – első munkájától kezdve – a nő. Nemcsak megnevezett témaként, hanem saját nemiségének tudata és a művészetét a világ személyes megismerésének tekintő ars poeticája következtében, mely szerint az ösztön, az érzékelés és értelem egységben él és működik. Ezért „változatos”, mozgó-cselekvő a „formarendje”, attól kezdve, hogy szobrásznövendék korában *Táncoló virág*ot mintázott. Egyúttal a szobrászi tömegforma és az ornamens viszonya is foglalkoztatta. Később a díszítménynek vélt ornamens úgy is, mint jel: a legszemélyesebb (mert használatból vett) tárgy a létezés dokumentumaként vált jellé (amint a kis virágos, rombuszra emlékeztető terítő Ízisz női voltának emblémája).

Csak hogy a használt ruhák, melyekből Várnagy Ildikó korábban *Férfiszőnyeget* és *Nőszőnyeget* applikált össze (1980), olyan mértékben mondanak ellent a hagyományos esztétikai és kézműves vagy a 70-es években polgárjogot nyert redukcionista/dekonstruktív és az elemi részekből új struktúrákat képző-konstruáló (textil)művészetnek, viszont oly erős az alkotások élő karaktere – még ha csak virtuálisan is –, hogy tagadhatatlan az összefüggésük kora új, élő műformákat kezdeményező, a korábban az élettől elkülönülő művészeteket és az egymástól elváló művészeti ágakat, egyúttal az elit művészetet és a tömegkultúrát is

Ujj Zsuzsi fotóművészete

Veszprémből a londoni Tate Modernig

Kevesen tudják Veszprémben, hogy a városban született és nőtt fel Ujj Zsuzsi, a harminc évvel ezelőtti rendszerváltás éveiben fotósként is dolgozó sokoldalú költő és előadóművész. Rejtőzködő személyisége, mélyen átélte, a hétköznapi emberi tapasztalatokra építő fotóművészeti tevékenysége az 1980-as évek magyar alternatív művészeti irányzataiból kinövő szubkultúra egyik kiemelkedő, a nőművészet nézőpontjait legerőteljesebben képviselő művészévé tették.

Ujj Zsuzsi műveinek intim, de egyben ikonikus képi világát az azokban megfogalmazott provokatív gesztusok olyan különleges helyzetbe hozták, hogy bár a nagyközönség előtt szinte végig rejtve maradt művészete, a legfontosabb képző- és fotóművészeti szakmai közeg folyamatosan elismerte és méltányolta munkásságát.

Most, amikor három évtizednyire távolodunk a rendszerváltás zaklatott éveitől, egyre világosabb látszik kirajzolódni, hogy ez az egész korszak milyen markáns nyomot hagyott az egyetemes mellett a magyar és az európai képzőművészetben is. Régi, átjárhatatlan határok bomlottak fel, régi államok születtek újjá, korábban sziklaszilárdnak vélt dogmák lettek semmivé, és váltottak



Ujj Zsuzsi: Önarckép I. 1987

új egységbe fogó szemléletével. A dolgok „kisajátításával”, széleskörű újrahazsnosításával, szándékosan „rossz művekkel” is jellemezhető francia új realizmus („a ma realizmusa”, 1960) és a pop art az „assemblage” (összerakás) technikájával – túl a modern művészet problémáin, így a formáin is – az élet és a műalkotás közös, egzisztenciális lényegét, ebbéli azonosságát fogalmazta meg. A 80-as években – amint a *Mintázat és dekoráció* című amerikai kiállítás³ is mutatta – „vizuálisan lebilincselő” gazdagságú művek születtek (mint amilyen a sokféle mintás ruhadarab együttese is) másutt is, melyekhez „Konyhák, szőnyegüzletek, tápétakatalógusok, ruhásszekrények, a kínai negyed ajándékboltjai, textil-nagykereskedések és a nagyik hálószobái” szolgáltak inspirációs forrásul. A művek „a képzelőerő és a szín érzékiségét, valamint az élet feltétlen szeretetét ünnepelték”. Ez leginkább a (Miriam Schapiro által „femmage”-nak nevezett) női művek sajátja, mint amilyen Várnagy Ildikónak a saját és leánya ruháiból összeállított, a női származástudatot Íziszig visszavezető munkája is. Még abból az időből, amikor nem dobtunk ki semmit.

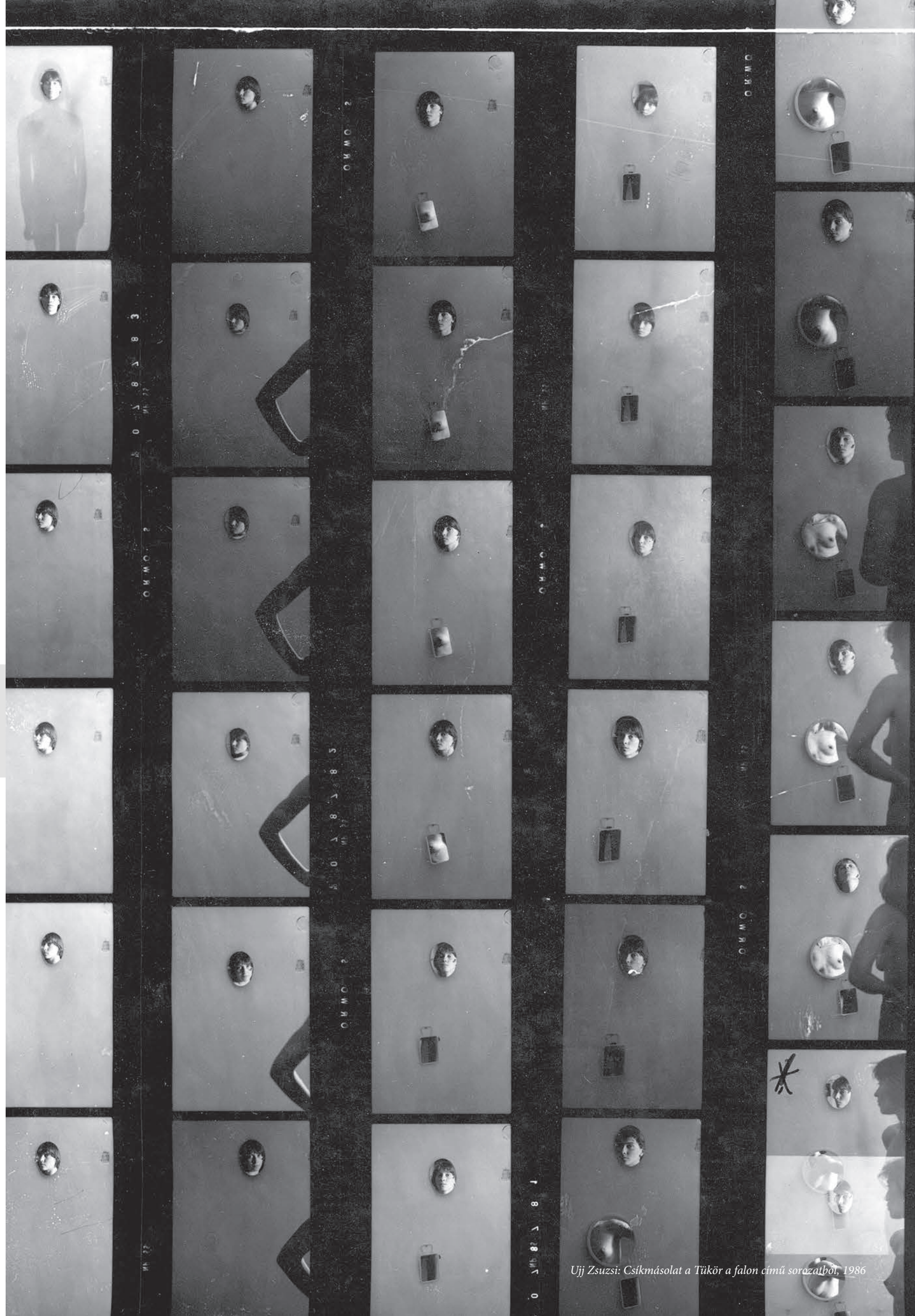
Keserü Katalin

Jegyzet:

- ¹ Van ugyan egy kis körforma applikáció a textília főnézetének legmagasabb pontján
- ² Mivel nem szerepel a monográfiájában (Magyar Képek Kiadó, Veszprém-Budapest, 2009), az adatai: 70x100 cm-es kőlapon három egybemintázott bronzportré 20x40cm-es méretben
- ³ Ludwig Múzeum, 2019. Katalógusából az alábbiakban Michael Duncan dolgozatát használom: *Több, mint aminek látszik – A Patter and Decoration irányzat érvényessége és legitimációja*

fel őket új eszmék. Az 1986-os csernobili atomkatasztrófa vagy a természetpusztító állami beavatkozások szülte tiltakozáshullámok a keleti blokk országaiban addig nem tapasztalt ökológiai mozgalmakat hívtak életre, és megindult egy párbeszéd az ember és természet viszonyáról. Ez a bizonytalan és napról-napra hirtelen változó kor ihlette azokat a művészeti megnyilvánulásokat, amelyek mind közlés-, mind kifejezőmódjukat tekintve új irányzatokat hoztak létre a magyar művészetben. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az 1980-as években egyre elterjedtebbé vált a művész saját testének használata, a műalkotás részévé tétele, megfestése, átformálása és fotózása a mulandó megörökítése révén. Ennek, a művészi test használatának egy érzékeny, őszinte hangú képviselője Ujj Zsuzsi, akinek egész munkásságában kivételes mértékben keverednek a rendkívül tudatos elemek a spontaneitás szülte véletlen helyzetekkel. Mind e mögött azonban a művészi önkifejezés töretlen akarása, a megvalósítás élménye, az eredeti értelemben vett flow, a lendület áll.

Ujj Zsuzsi több interjúban is elmondta, hogy művészi indulása és az 1986 és 1991 közötti hat évben megvalósított fotómunkái elsősorban Budapesthez kötődnek. A fővárosban kezdett el fotózni, miközben ekkor már Veszprémben is működtek új utakat kereső, modern szemléletű fotós alkotók, gondoljunk csak az 1979 és 1983 között Veszprémben évente kiállítást rendező *Dokumentum* csoportra. De említhetnénk itt az 1982-ben a veszprémi Dimitrov Művelődési Központban a *Fekete Piéta* című performanszt előadó Kelecsényi Csillát és Hegyeshalmi Lászlót, akik előadását Makky György és az ugyancsak kiemelkedő, veszprémi fotós, Jokesz Antal örököltette meg. Művészeti szempontból azonban Ujj Zsuzsinak nem ők jelentették az inspirációt, nem az



Ujj Zsuzsi: Csikmáslat a Tükör a falon című sorozatból, 1986

ő hatásukra kezdett el fotózni. A fiatalon elhunyt Hajas Tibor, az 1970-es évek budapesti alternatív művészeti életének kiemelkedő alakja inspirálta legerősebben. Az ő vizuális és költészeti elemeket is ötvöző, a létezés nagy kérdéseit körbejáró művei egy egész generáció művészi megközelítésmódját befolyásolták, és nyitották meg a lehetőséget a testművészet szakmai befogadása irányába. Ujj Zsuzsi első fotós bemutatkozása ugyancsak a fővárosi, Várnagy Tibor vezette Liget Galériában jött létre, amely szintúgy fontos találkozási pontja volt az 1980-as évek végén új kifejezési formákra nyitott, kísérletező szemléletű művészeknek.

Ebbe a sokszínű, közel sem egységes 1980-as évek végi művészeti szcénába robbant be Ujj Zsuzsi radikálisan újszerű, saját testének festésével alakított, részben önkiodlóval fényképezett műveivel. Ezek az alkotásai viselik leginkább magukon az experimentális, a spontán kísérletező jelleget, amely tetten érhető a különböző napokon, különböző fotózási szakaszokban készült testfestésen, illetve a beállítások nem ismételhető voltán. A test különböző részleteinek bemutatása, illetve elfedése ennek a változtatásokra is hajlamos, majdhogynem játékos szemléletnek a megnyilvánulásai. Mindezt a művész nő úgy tette meg, hogy szerelmi drámák, családi veszteségek árnyékolták be életét ezekben az években. Sturcz János művészettörténész *A heroikus ego lebontása* című monográfiájában jelentős teret szentelt Ujj Zsuzsi munkásságának, és előbb említett, a test feltárulkozását és egyben elfedését dokumentáló jellegű képeinek rituális és lázadó testiségét a „paradicsomi állapot” visszaállításának kísérleteként értelmezi.

Ahogy Sturcz János is kiemeli könyvében, Ujj Zsuzsi képes volt arra, ami sok művész vágya: egyszerű, de mégis jól megválasztott eszközökkel megragadni és kifejezni egy korszak vágyait, érzéseit, elfojtott gondolatait. Ezért fotóműveiben sok kortárs azonnal meglátta a legfrissebb nyugati, a nőművészet létet feminista szempontból alátámasztó lehetőséget, annak ellenére, hogy maga a művész nő akkor nem ismerte ezeket a mozgalmakat, illetve nem akart ezekhez tudatosan csatlakozni. Ujj Zsuzsi jelentőségét, műveinek közvetlenségét, bátorságát a direkt referenciák nélkül is számos, az 1980-as évek végén Magyarországra látogató és kortárs művészetrel foglalkozó kurátor, fotóművészeti szakértő felismerte, és ennek megfelelően később külföldi kiállításokra is eljutottak művei. Ennek csúcscsaként 2012-ben a londoni Tate Modern *A Bigger Splash: Painting after Performance* című, az ezredforduló időszakának legfontosabb művészeti tendenciáit bemutató tárlatára is meghívták egy testfestést ábrázoló művét, a *Trónusos* című fotósorozat egy nagyméretű változatát. Ez a darab méltán képviselte Londonban Ujj Zsuzsi fotóművészetét.

Ujj Zsuzsi munkássága ugyanakkor nem kizárólag a testfesséssel létrehozott munkákból áll, ahogy ez a budapesti MissionArt Galériában rendezett nagy sikerű 2012-es kiállításán is kiderült. Számos olyan „klasszikus” fotográfiai területen kipróbálta magát, mint a szimbolikus mondanivalóval felruházott, beállított többalakos kompozíciók, az önarc képek vagy az aktfotográfia. Kiemelkedő darabokat hozott létre elvonatkoztatott, egymásra vetített önportréival, amelyek sok szempontból a nagy 20. századi angol festő, Francis Bacon több nézőpontú arcképeivel mutatnak rokonságot, és kapcsolódnak a művész „új testét” kereső vizuális irányzatokhoz. De említhetnénk a *Körbe* című sorozatát is, amelyen a több fázisban fotózott női akt egy finom tónusokkal jellemzett, steril térben jár egy kör letaposott felületén.

Csak remélni tudjuk, hogy Ujj Zsuzsi kivételesen érzékeny fotóművészetét a veszprémi közönségnek is lesz lehetősége hamarosan alaposabban megismerni.

Tóth Károly

Irodalom:

Oltai Kata: *Beszélgetés Ujj Zsuzsival*. In: *Ujj Zsuzsi: Fotós munkák / Photo works 1986–1991*. Szerk. Oltai Kata. Budapest, MissionArt Galéria, 2013.
Sturcz János: *A heroikus ego lebontása. A művész teste mint metafora a nyolcvanas évek közepétől napjainkig*. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2006.
Ujj Zsuzsi: *Képek 1986–1991*. Budapest, MissionArt Galéria, 2012.
Az illusztrációkhoz használt fotókat a MissionArt Galéria bocsátotta rendelkezésünkre.



A füredi Kisfaludy Galériában rendezett Horváth Lajos-kiállítás gondolata még életében, vele született meg. A sors hozta úgy, hogy emlékkiállítás lett belőle. Utolsó korszakának képeiből történt a válogatás, és jó dolog, hogy láthatjuk ezeket az örök érvényű műveket, egy szeletet az életműből. Reméljük, majd sor kerül egy minden jelentős korszakát reprezentáló anyag, egy összegző életmű-kiállításra is.

Horváth Lajos

A valóság mitológiája. Horváth Lajos festőművész emlékkiállítás. Balatonfüred, Kisfaludy Galéria. 2020. február 14. – április 5.

„Én fontosnak tartom a párbeszédet a nézővel. Öröm beszélgetni, a dolgokat tovább gondolni, s ezáltal egy közösség részévé válni.” Horváth Lajos mondatai ezek, legutóbbi veszprémi kiállításával alkalmával beszélgettünk, és tökéletesen mutatják, jelzik szemléletmódjának egyik alapvető vonalát: mindig fontosnak tartotta, hogy kapcsolat létezzen közte és a képeket nézők között.

Bár meglehetősen visszahúzódó, magának való személyiség volt, aki nem törekedett arra, hogy szerepeljen, a kapcsolatot, a kapcsolatot a nézővel mégis alapvetően fontosnak tartotta. Ezt a kapcsolatot nem szavakkal akarta elérni, hanem a megfestett munkákkal.



Több évtizedes festői pályájának során, abban, ahogy az emberi problémákat megközelítette, mindig alapvető volt nála egy etikai megmértetés, ahogy az is, hogy filozofikusan, metafizikusan közelítette meg a problémákat. Mintha párbeszédet folytatott volna a különböző korok rekvizitumaival, ahogy díszletekké váltak és megelevenedtek képein más korok motívumai.

„Szeretem úgy megfogalmazni a tárgyakat, hogy ne csak az eredeti jelentésük legyen meg, hanem veszítsék el azt, és kapjanak egy új értelmezést” – mondta legutóbbi (2014-es) kiállításának kapcsán.

Koponyás képei a memento morit idézik, tojásmotívumos képei a teremtetést, az életet. Művészettörténetet idéző képei sokrétűek, gazdagok.

Milyenek is voltak ezek az „új értelmezések”?

A Willendorfi Vénusz esetében például számára nemcsak a több ezer éves tárgy volt a fontos, de az is, hogy: „ez tulajdonképpen egy „marokszobor, ami jól beleilleszkedik az ember kezébe... azért tudom ezt, mert nekem megvan a 8 cm-es szobornak a másolata, ami a nőiségnek, a testiségnek jelképe, és valami módon mint FÖLDANYA is létezik”.

„És a Milói Vénusz... , ami maga a szépség... , ami valamenynyünkben úgy fogalmazódik meg, mint valami tökéletes női test, és azzal együtt, hogy ez egy torzó. Én folytatam a szobrot – mondta –, csak 'élővé teszem'... , és ami meglepetést okozott, hogy ott van egy vonalkód... ami egyértelművé teszi azt, hogy áru... , azt hogy fogyasztás...”

Vagy gondoljunk a többször megfestett bibliai témáira, pld. Mózesre ...: „Gyakorlatilag az egész keresztény kultúra erre épül. De én sokkal inkább a befelé forduló alakot mutatom... a kőtáblát a néző felé fordítom, de a kőtáblán nincs semmi... újra kell írni...” – mondta.

Munkásságában egészen új területet nyitottak meg tájképei.

„Ki akartam próbálni, hogy színes ceruzával, pasztellkrétával mit tudok elérni.” Egy egészen más világ tárul ezeken a képeken a néző elé. És láthatjuk a víziószerű tájak képeit is... A lírai absztrakt hangulatok késői megfogalmazásai a füredi kiállítás üde színfoltját jelentették.

Jellemezte a sokrétűség. És mindehhez járult a briliáns rajztudás és kompozíciós készség. Cziráki Lajos és A. Tóth Sándor példaadó szerepet játszottak művészetének kialakulásánál, ahogy Kondor Béla is, aki példaképe volt.



Mára ő vált sokak mesterévé. Tanítványai szemléletmódját és mesterségbeli tudását is továbbviszik magukkal. Sok művén az aranyalma, a tojás és más motívumok a teremtetést szimbolizálják. Egyaránt figyelt az életre és a halálra.

Gopcsa Katalin

A Laczkó Dezső Múzeum februárban nyílt időszak kiállítása a Kárpát-medencei népviseletekből nyújt gazdag válogatást. Az Élő Forrás Hagyományörző Egyesület tulajdonát képező mintegy 70 népviseletet ötletesen az emberi élet fordulóinak ünnepei fogják egységbe.

Válogatás a történelmi Magyarország népviseleteiből

„... De a fátyol nehéz gúnya...” Viseletek a Kárpát-medencéből. Laczkó Dezső Múzeum. 2020. február 15. – 2020. június 28.

Lipéczné Karsai Henriett, a kiállítás kurátorának koncepciója alapján a kiállítás egy hangulatos bányfihunyadi esküvői jelenettel indul. A középpontban az ifjú párral, a pappal és a násznagyokkal, a templomi padosorokban Erdély különböző területeinek viseletei képviseltetik magukat. A háttérben a már megterített asztal várja a lakodalmas menetet. A galérián a tisztaszobában gyermekágyas anyát láthatunk komaasszonyokkal, majd kisebb csoportban a keresztelő, a katolikus bérmálkozás, a református konfirmálás, illetve a jellegzetes férfiföltözetek követik egymást. A sort egy ravatal, a halálhoz kapcsolódó régi fehér gyász ünnepi öltözetek zárják. A kiállítás előtt, a lépcsőfordulóknál „pletykáló népviseletes bákkal” is találkozhatunk.

A gyönyörű, apró részleteikben is gazdag viseletek a 20. század második felének ünnepi öltözeit mutatják be, köztük egy-egy archaikusabb öltözetem is felfedezhető. A teljesség igénye nélkül kalotaszegi, székely, csángó, krassó-szörényi, palóc, kalocsai mellett román és bolgár viseleteket is láthatunk. Nők, férfiak és gyerekek egyaránt reprezentálva vannak a kb. 400–450 ruhadarabot felvonultató anyagban. Finom, aprólékos, helyenként áttört hímzések, erős folthatást nyújtó rátétek, gazdag virágú szűrhimzések, színes szöttesek, paszomány hatású csipkék, rusztikus tüllhímzések, cifra bútorfestések közt kapkodjuk a fejünket.

A kiállítás apropóján felmerül a kérdés, hogy milyen volt a kor paraszti szépségideálja? A legfontosabb az ép, egészséges, jó munkabírású test volt, amit a ruházattal is hangsúlyoztak, a kívánt formára alakítottak. Egy tardi asszony ezt így fogalmazta meg lényegre törően az 1950-es években: „Maguk városi ruhában olyanok, amilyenek, mi meg, amilyenek lenni akarunk”. A testalkat mellett fontos volt az azonos népcsoporthoz hasonló jellegzeteségeket mutató, a megszokottól nem eltérő termet és arc.

A férfiak kevesebb figyelmet fordítottak öltözködésükre. Náluk a tekintélyt sugárzó termet elérését a vállban széles suba, a cifraszűr és a szabott kabát is segítette. A férfiaság szimbóluma volt a katonáskodásra való alkalmasság is, ezért büszkén viselték a katonaruhát.

A női ruhák közül a legdíszesebb az eladósorban lévő lányoké és a menyecskéké volt. Az igen változatos, különös gonddal elkészített öltözetek elsősorban a vállat és a csípőt hangsúlyozták. A vállakat keményített ingujjakkal, színes rojtos vállkendővel növelték. A több-kevesebb szoknya derekának erős behúzása, egyes területeken farpárna használata, míg az erdélyi lapszoknyák esetében a széles szövött öv hangsúlyozta a szélesebb csípőt, egyben kölcsönzött homokóra alakot viselőjének. A felsőruhákon (pl. pruszlik, mellény, rékli, kisbunda) a karcsúsítást elsősorban a szabással oldották meg, de a hímzés vizuális karcsúsító erejét is igénybe vették. A vastag vádli és a csizma pedig fizikai erőt kölcsönzött az adott személynek.

És hogyan mozogtak ezekben a ruhákban? Fél Edit 1950-es években végzett matyókatásai szemléletesen mutatják be a népviselet és a városi viselet közti mozgásbeli különbséget, valamint a városi viseletbe való átszokás nehézségét: „A helyi kíváncsalm az, hogy feszesen, egyenes háttal, kitartott mellel (de lapos mell) álljon és mozogjon a nő, és hogy szoknyája »mozduljon rajta«, »forduljon rajta«. Ahhoz, hogy a szoknya forduljon, aprókat lép a

matyó nő, és lépésenként fordít egyet-egyet a csipőjén jobbra és balra. ... Karját ehhez a járáshoz »lóbázza«, egyenesen tartva löki előre és hátra lépésenként; keze feje nyitva, ujjai feszítve.” A városi viselet ezzel szemben könnyedebb, lazább test- és kéztartást igényelt, amit igen nehezen tudtak a népviselet elhagyása után megszokni. Bár ez az idézet a matyó öltözetéről szól, de apró táji különbségek mellett általános jellemző volt ez a feszes, egyenes testtartás a magyar népviseletek egészére.

Erdei T. Lilla

Irodalom:
Fél Edit: *Újabb szempontok a viselet kutatásához. A test technikája. Ethnographia* 1952. 408-415. p.
Flórián Mária: *Magyar parasztviseletek*. Budapest, Planétás Kiadó, 2001.

„...nagyanyáink életútján”

„... *De a fátyol nehéz gúnya...*” Viseletek a Kárpát-medencéből. Laczkó Dezső Múzeum. 2020. február 15. – 2020. június 28.

Nemrégiben egy különleges, egyszerűségében nagyszerű kiállítás megtekintésében lehetett részem, amely teljesen magával ragadott. A cím alapján gyönyörű, gondos kézimunkával varrott és gazdagon díszített ünneplők megtekintésére számítottam, ám egészen más impresszió ért. Soraimban szívesen osztom meg élményeimet, és főként a kiállítás általam kibontott üzenetét.

Előrebocsátom, nagyon hálás vagyok, hogy egyedül lehettem a kiállítóteremben, és a magam tempójában, a saját ismereteimet, tudásomat előhíva, keresztyén hitvilágomat beleszöve mehettem végig az emberi élet jeles eseményein, nagyanyáink életútján.

A kiállítás koncepciója nagyon ügyes: egyből egy felemelő, örömteli eseménybe lép be a látogató. Ennek azonnal van egy pozitív felütése, amire nagy szükségünk van manapság.

A hangulat magasztos és fennkölt. A templomban a násznép meghatottan figyel a lelkész által összeadott pár házassági fogadalomtételét. Míg a szertatás zajlik, én csendben, szinte észrevétlenül lépkedve „ismerkedek a násznéppel”. Szemet gyönyörködtető, mindenki a legszebb ünneplőjét öltötte magára a nagy napra.

Jó érzés tölt el, hogy egy olyan család ünnepi eseményének lehetek tanúja, amelyben az értékrend azonos a saját családom értékrendjével: a házasságkötés Isten áldásával történik, Isten színe előtt köttetik.



Fényképek: Sárközi Judit



A következő enteriőrben, a lakodalom helyszínén is minden készen áll a mulatságra. Jogos az ünneplés, hiszen egy elkötelező-dő férfi és nő kapcsolatából egy új „szövetség” család születik.

A karzatra vezető lépcső az idő múlását érzékelteti velem, hiszen ez az, ami kíméletlenül halad előre mindannyiunk életében...

Ismét egy boldog esemény kerít hatalmába: belépek a gyermekágyas ifjú asszony és néhány napos gyermeke tisztaszobájába. A felismerés, hogy új élet született, azonnal mosolyt csal az arcra. A szeretet, a gondoskodás melegsége jár át, ahogy az édesanyára és a kisdre pillantok. Mindeközben a legszebb ruháikba öltözött komaasszonyok tűnnek fel előttem, akik éppen a gazdagon megrakott komatállal érkeznek... Azon tűnődöm, hogy olyan az egész, mintha a dédnagyanyám szobájában lennék.

A következő pillanatban ismét egy magasztos – a nagyszüleink életében elengedhetetlen – eseménybe csöppenek: a keresztség sákramentumának kiszolgáltatása, azaz az újszülött keresztelése zajlik éppen.

Konfirmáció – bérmlás, fiúknál katonáskodás, a földi élet legjelentősebb eseményei, életfordulói jönnek velem szembe, míg egyszer csak egy fehér gyászba öltözött halottasság ravatala mellett állok némán és megrendülten.

A tisztaszobában kezdődött az élet, s íme, milyen hamar, ugyancsak a tisztaszobában ér véget. Keresztyén hitemből fakadóan azonnal az emberi lét időbe zártsága jut eszembe, s az, hogy ez itt csak a földi élet végállomása. S ami vigasztalást adhat a virrasztó családtagoknak, az az örök életbe vetett hit reménysége, ami új távlatokat nyit meg.

Az esemény kurátora, Lipécné Karsai Henriett nem akar tolatkodó lenni, nem erőltet a látogatóra semmit, csupán hagyja, hogy a kiállítás hasson az érkezőre. Rákapcsolódjon, kötődjön hozzá, a magáénak érezze. Nem évszámok, tárgyak sokasága, tudományos kutatások prezentálása a fő célja. Az emberi élet legjelentősebb állomásait felvillantva mutatja be a Kárpát-medence népviseleteit, s közben arra irányítja a figyelmet, hogy nagyszüleink életében milyen fontos szerepet kapott a hitélet, ami egységes keretet és igazodási pontot adott az embereknek.

Halászné Kapcsándi Szilvia

Találkozni, együtt lélegezni az élő irodalommal mindig különleges élmény. Egy teremben, szemtől szemben ülni annak a lehetetlen könyvnek az írójával, kinek legújabb regénye miatt átvirrasztottad az éjszakát, hallgatni, ahogy a saját hangján olvassa saját írását, megismerni alkotói létének egy-egy szeletét, és inspirálódni, s végül sorban állni dedikációért, mindez egyszerre felemelő és feledhetetlen.

Egy ringben az írással

Olvasólámpa Dragomán György íróval. Művészetek Háza, Dubniczay-palota. 2020. február 6.



Séd, 2017. tél, 8. old.



Séd, 2019. 3. sz., 31. old.



Séd, 2019. 5. sz., 12. old.

Jó látni, hogy Veszprém-ben gyakran adódik lehetőségünk a kortárs költőkkel, írókkal való személyes találkozásra. A Dubniczay-palotában rendszeresen sorra kerülő Olvasólámpa eseményci is ilyen alkalom, nem szívesen hagyok ki egyet sem. Pláne a legutóbbit, melynek vendége az az író, kinek 30 nyelvre lefordított regényéből néhány éve még film is készült azonos címmel brit-magyar koprodukcióban. Igen, *A fehér király* szerzője, Dragomán György ott ült a már jól ismert állólámpa fényében magabiztosan, nyugodt tekintettel, mi pedig alig vártuk, hogy a moderátor, Kilián László felvezesse és bemutassa az est főszereplőjét.

Az íróról való bevezető ismertető után kezdetét vette a beszélgetés, ami mindvégig felszabadult, oldott hangulatban telt. Hallottunk izgalmas gyermekkori történeteket, megtudtuk, milyen események, sorsszerű pillanatok vitték őt előre pályája során. Dragomán György elsőként az íráshoz való viszonyáról beszélt, lelkesen mesélt arról, milyen, amikor a nap minden percét átjárja az irodalom. Beszélt az írás nehézségéről, buktatóiról, az idő hosszúságáról, míg elkészül egy regény. A munkáról, melyben nincsenek csapattársak, hiszen a szöveggel egyedül kell megküzdeni. „A szövegalkotás olyan, mintha önmagával bokszolna az ember egészen a kiütés, a K. O. pillanatáig” – hangzott el a találó hasonlat. Habár segítsége van: költő feleségével, Szabó T. Annával gyakran olvasnak fel egymásnak kikapcsolódásképp, vagy megvitatnak egy-egy elkészült részletet az aktuálisan születő kéziratból. Egymást inspirálják már kamaszkoruk óta, erről és a megismerkedésük körüli időszakról is szívesen mesélt nekünk az író. Szinte idilli állapot, hogy mind a ketten alkotók, sőt, még a kiadójuk is azonos. Egymás írásait rögtön elolvassák, középiskolás koruk óta saját „író- és olvasóköröket” tartanak, ahol

nemcsak egymás első olvasói, hanem szerkesztői is egyben.

Természetesen sok-sok regény- és novellarészlet is elhangzott az esten, ezek sorát *A fehér király* Ugrás című fejezete nyitotta, de kaptunk ízelítőt a *Máglyából*, az *Oroszlánkórusból* és a *Rendszerújra* című könyvekből, sőt, az író még egy készülő szövegébe is bepillantást engedett.

Fény derült arra is, hogy Dragomán György számára az alkotás folyamatában a magányosságon és a küzdelmen kívül a titok szintén jelen van, legalábbis az első regényét, *A pusztítás* könyvét tekintve mindeképpen. Ebben erősen közrejátszott az, hogy édesapja nem írta meg soha azt a regényt, amit meg akart írni, hiába beszélt róla annyit. Dragomán ekkor döntötte el, annak, hogy meg tudja írni saját regényét, az az ára, hogy titokban kell tartania.

Szerinte sorsszerű találkozások vezetnek őt írói pályáján, melyek élményeit meg is osztotta velünk. A felolvasott *Ugrás* című novellát – mely egy viszonylag korai szöveg – például az öt legnagyobb amerikai folyóiratnak is elküldte, melyből négy nem válaszolt. *A The Paris Review* című – egyébként New York-i – lap viszont igen. A negyedéves, de nagyon befolyásos lap húszezer kéziratot kap egy évben, amiből végül csupán nyolcat közöl. „Ha ezt tudtam volna, el se küldtem volna” – jegyezte meg szerényen Dragomán. Megjelentették az *Ugrás* című történetet, ami aztán a regény második fejezete lett. Bár erről nem esett szó, de mégis, milyen találó, hogy éppen az ezzel a névvel fémjelzett novella szolgált egyfajta ugródeszkeként a népszerűség felé. *A pusztítás* könyve 2002-es megjelenése után három évet kellett várni *A fehér királyra*, amit nemcsak megfilmesítettek, hanem le is fordítottak több mint 30 nyelvre.

Erre az estre én ezek közül az „eredeti”, magyar nyelvű kiadást hoztam el otthonról, és nemcsak azért, hogy dedikálthassam, hanem azért is, hogy az este után, a buszon hazafelé menet, abban az üres fél órában, a még friss élmények hatása alatt úgy tudjam újraolvasni a kedvenc jeleneteimet, mintha azt most is annak írója mesélné el annak a bizonyos olvasólámpának a fénye alatt.

Éltető Erzsébet





Kiütöm magam, majd felállok, s folytatom

Olvasólámpa Dragomán György íróval. Művészetek Háza, Dubniczay-palota. 2020. február 6.

Az Olvasólámpa harmadik évadának ez évi első hírességét, Dragomán Györgyöt, a több mint harminc nyelvre lefordított *Fehér király* című (Magvető, 2005), világsikert aratott regény József Attila-díjas íróját Kilián László mutatta be a Dubniczay-palota második emeleti termében, ezúttal szépszámu fiatal érdeklődővel feldúsult, az élő irodalmat kedvelő veszprémi közönségnek.

A moderátor bemutatása után a szerző veszi át a szót, beavat családjá múltjába – nagyapjáról, Dragomán Pál muzeológusról és az ugyancsak Pál keresztnévű orvos-író édesapjáról beszél –, ajándék – mondja, majd marosvásárhelyi kisgyerekkorát és szombathelyi diákéveit idézi fel, anekdotikusan mesél az ugyancsak erdélyi, tudós és irodalmi hátterű családból származó költő feleségéről, alkotó kapcsolatukról: „A kivándorlás után négy évig Szombathelyen éltem, ott jártam gimnáziumba, és ott ismertem meg a feleségemet, Szabó T. Annát. Fiatalon, huszonnégy évesen nősültem, Annával írással udvaroltunk egymásnak, ő mindennap írt nekem egy verset, én mindennap írtam neki egy novellát, tizenhat évesek voltunk akkor...”

Aztán hosszasan esik szó az Eötvös József Collegiumról és a Láthatatlan Kollegiumról, ahol olyan mesterek atyai barátságát és támogatását élvezte, mint Lator László; a PhD-évekről, amelyek alatt érett regényíróvá vált. „Írni tizenhárom évesen kezdtem, egy képet láttam meg, olyan tisztán és plasztikusan, hogy úgy éreztem, le kell írnom. Elég korán elhatároztam, hogy regényt akarok írni, de tíz évig tartott, amíg rájöttem, hogy is kell azt csinálni. Az ELTE-re jártam, angol és filozófia szakra. Végül a filozófiát három év után, amikor rájöttem, mekkora munka egy regény, abahagytam. Az angolt azért elvégeztem, sőt a hároméves PhD-képzést is, közben öt éven át írtam. Ez volt a *pusztítás könyve*. 2002-ben jelent meg.”

Felolvasás következik. Kis részlet a *Fehér király*ból. Az író hangja megváltozik. Mintha előre megtanulta volna a

mondatokat, az írott műnek az olvasó belső hallásában lágyan simuló szövegét szakadozottabb kis egységekre bontva tagolja. A zakatoló (zaklatott?) hangrögzülésben mintha ott, a szemünk előtt, fülünk hallatára jönnének létre, s apró szünetek lépcsőfokain keresztül érkeznének hozzánk a szavak. Ritmikus szerkesztettségben, ahogyan az alkotás küszködő munkapillanataiban megszülettek.

Kilián László kérdése célirányos, egybevág a hallgatóság kandi kíváncsiságával: minek köszönhető a világsiker?

„A szerencsének: a *Fehér király* angolul 2008-ban, a londoni Doubleday kiadónál jelent meg. Egy amerikai ügynökség is felfigyelt rá. A könyv amerikai kiadási jogaira végül a nagynevű Houghton Mifflin tett szert. Ehhez az ügynökséghez több tízezer friss angol nyelvű könyv érkezik. Ezeket önkéntesek olvassák, ízlésük, felkészültségük szerint szelektálják. Ajándék, hogy a *Fehér király* éppen egy olyan önkéntes kezébe került, akit megfogott a köznapi diktatúra oly ábrázolása, ahogy ezt egy serdülő kisfiú szemszögéből sikerült megírnom.”

Ajándék. Ez a szó legalább tízszer hangsúlyosodik, mindannyiszor, amikor a sikerekről beszél. Azt gondolhatnók, hogy ő, az író, csupán egy szerencsefi lenne, akit a körülmények avattak világhírűvé. Ám egy szüksézt, kissé kesernyés mosolyba rejtett mondat – „mint egy magányos boksoló, kiütöm magam, majd felállok, s folytatom...” – végül pozicionálja az értékteremtő alkotó folytonos és elkötelezett küzdelmét is a sikertörténetben.

Tömöry Péter

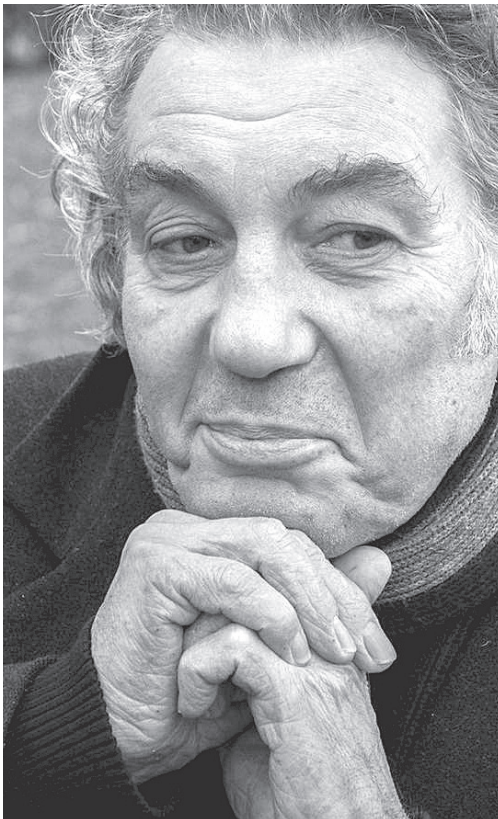
Vakrepülés

Solymosi Bálint könyvbemutatója az Utas és Holdvilág antikváriumban a Szépirok Társasága támogatásával. Beszélgetőtárs: Józsa Márta. 2020. március 12.

A 2007-ben megjelent *Életjáradék* regénye után Solymosi Bálint prózai műve a Kalligram kiadónál jelent meg. Solymosi eredendően költő, két verskötete alapján méltán megbecsült poéta. A *Vakrepülés* a negyedik prózai munkája.

Írásainak – túl azon, hogy önéletrajziak – a fanyar látásmód kiegészítőjeként jellemzője a líraiság, az erőteljes gesztusokkal létrehozott impresszionista képiség. A szerző alapanyaga a saját biográfiája, még ha az nem is egyéb, mint nyersanyag, amely aztán fikcióvá formálódik. Rurális világ, ellentétek, rock 'n' roll oszkatikusság, pusztulás és narkotizált életélvezés – egy nemzedéki életmód sajátosságai mindezekből összerendezhetők.

Józsa Márta lényeglátó és könynyed módon faggatja a szerzőt – kizárólag a friss alkotásra koncentrálna. Nem hanyagolja el azonban a műhöz szükséges történeti, illetve a személyes közeg felvilágosítását, irányadó jegyeket hangsúlyoz, lazán provokál, és okos szavakkal zárja a kérdéseit. Miként működtethető az a szöveg, amelyben két időszakaszt, két életteret, két társadalmi korszakot ismerhetünk meg, még ha a főhős személye azonos is? Milyenek a hetvenes évek a Tiszazugban és a vidéki városban (Szegeden), s mi-



lyen jóval a rendszerváltás után Budapest éppúgy alternatív, mint lumpen elemektől sem ment értelmiségi közegeiben, s miként érzékelhetők mindezek a jelen időben, a múltban és a regény idejében? A visszaemlékezés vagy az újraértelmezés ígér több muníciót a regényíráshoz? Mi az a kopárság, animalizmus, lepusztultság, amely szövegesülve képes élménnyé nemmesedni, miként válik az írás tevékenységével közösséggé is megtapasztalhatóvá az elviselhetetlen?

Solymosi visszafogott: tartózkodik a közhelyes válaszoktól, olykor enigmatikus. Aztán idővel – beszélgetőtársa jóvoltából – felhangzik a regény elbeszélőjének a hangja. Szól a tapasztalatairól (arról, amelyeknek egyik része a mű megírása előtti időkből származik, azokról, amelyek aztán előfeltevésekké válnak, amelyek az írás közben jegecesednek ki, s amik a

mű utániak). Rétegek, szövegárnyalatok és elmondhatónak ítélt fikciók érzékeltetik a pillanatokra monologikussá váló dialógust, ugyanúgy, mint a regényt. Idővel pedig, hogy pszeudoanekdoták kerülnek elő (miért, hogy a szerző életében fontos szerepet kapó személyiségek a műben saját néven szerepelnek, miért, hogy a leírásokban a lakhely eseményei dokumentumhűséggel és -szenvtelenséggel tűnnek fel) az is körvonalazódik, hogy milyen regényírási techné, elbeszélői módszer teszi lehetővé, hogy a (vélt) valóság átalakítás nélkül is beépüljön. mert szervesülni kész, a regény világába. Hogyan is jön létre a saját élet használatából, a saját históriánk elemeiből az az alkotás, amely végezetül a szerző helyére áll?

Nem esik ugyan a beszélgetésben erről szó, de a Solymosi-világra jellemző: a regény egyik pontján megidéződik

Veszelszky Béla. A képzőművész a Pusztaszeri úton, a potom pénzért megvett, elhagyott telken azért ás egy gödröt, hogy éjszakánként annak aljába feküdjön, s háborítatlanul nézze a csillagos eget. Veszelszky így teremtet – a maga testének érzékszervei segítségével – kapcsolatot a föld és az ég között. Mindez pedig tekinthető mind a Solymosi-életmű, mind a *Vakrepülés* modelljének.

Az irodalmi estre a megjelent alig tucatnyi vendégnél, illetve résztvevőnél számosabb hallgatóságot remélt az Utas és Holdvilág – mutatta ezt a kihelyezett székek száma. Úgy tűnik, hogy a Szépirok Társaságának propagandája sem elég segítség ahhoz, hogy az eseményeit amúgy gyakorta látványos eredmény nélkül hirdető antikvárium bevonzza a veszprémi irodalomkedvelőket.

Géczi János

Biber – Beethoven – Sosztakovics

Csaták – veszteségek. A Mendelssohn Kamarazenekar 2. bérleti hangversenye. Hangvilla, 2020. január 20–21.

A Kováts Péter által vezetett Mendelssohn Kamarazenekar 2. bérleti hangversenyének a *Csaták – veszteségek* címet adták. Három, eltérő korszakban és szellemtörténeti környezetben élt és alkotó zeneszerző, a 17. századi Biber, a 18–19. századi Beethoven és a 20. századi Sosztakovics egy-egy vonósokra írt művét adták elő.

A zenekar a cseh származású salzburgi barokk mester, Heinrich Ignaz Biber (1644–1704) vonósokra írt *Battalia* (A csata) című, nyolc rövid tételből álló kompozíciójával kezdett. A kor jeles hegedűvirtuóza zeneszerzőként is gazdag életművet hagyott maga után: hegedűszonáták, asztali zenék mellett nagyszabású egyházi zeneműveket is komponált. A most bemutatott, mintegy tízperces zenemű szellemesen hangszerelt karakterdarabok füzére: egy csata fázisait jeleníti meg. A bevezető szonáta után a tábor sátrai-ból kiszűrődő különböző nemzetiségű zenék egyszerre szólnak meg – humoros hanghatást, kaotikus zenei helyzetet teremtve. A hegedűre-nagybőgőre írt szóló és a hangeffektusok sora (a húrok ütögetése a vonó fájával, a bőgő preparálása a húrok közé tűzött papírlapokkal) a csata előtti feszültséget fejezi ki. Rövid lírai hangulatú ária után kerül sor magára a csatára. A mű az elesettek és a sebesültek emlékére játszott lamentóval zárul.

Folytatásként a zenekar Ludwig van Beethoven (1770–1827) egyik korai művét szólaltatta meg: az 1792-94 között komponált, Op. 1. számmal jelzett és Karl von Lychnovsky hercegnek ajánlott három zongorás trió (az ünnepélyes Esz-dúr, a Szabolcsi Bence szerint „társas és enyelgő” G-dúr, és a tragikus hangú c-moll) utolsó darabját. Már a kortársak (köztük a jelen lévő Joseph Haydn is) ennél a hármasnál érezték leginkább azt, hogy a fiatal szerző – nagy elődei stílusjegyeit átvéve – zeneileg új világot teremtett. A trió azon kevés művek egyike, amelyet Beethoven mintegy negyedszázaddal később, 1817-ben szükségesnek és indokoltnak tartott átírni öt vonós hangszerre. Az Op. 104-gyel jelzett *c-moll kvintett* 2-2 hegedűre, brácsára és csellóra készült, a késői Beethoven-művek, az Op. 111. *c-moll szonáta*, az Op. 125-ös *IX. szimfónia* és az utolsó „nagy” vonósnégyesek társaságában. A kvintettet a későbbiekben vonós kamarazenekarra is átírták, a Mendelssohn együttes ezt játszotta el.

Már az élénken és hevesen előadandó I. tétel (*Allegro con brio*) kezdete is, markáns „szurony” motívumával, a folyamatos torlasztó szüneteivel és fermátaival hajsolt, izgatott főtémába torkolló feszültséget teremt. A vezérmotívum kibontakoztatása drámai tömörítéshez vezet. A hangulati ellazulás eredménye a II. Esz-dúrban írt lassú, éneklő *Andante cantabile con variazioni* tétel, amely az alapmelódiát dalszerűen ötször úgy variálja, hogy minden változat a figurációknak köszönhetően saját profilt nyer. A mindig harsányabb és technikailag nehéz futamokkal

teli III. *Minuetto. Quasi allegro* tételt a nagyon gyors *Prestissimo* tempójelzésű finálé követi, amely a motorikus fő- és melodikus melléktéma kontrasztját drámailag fejleszti, és kapcsolja hozzá a főtéma kifejezésvilágához.

A Mendelssohn Kamarazenekar ennek a műnek nagyon magas színvonalú előadásával méltó módon nyitotta meg Veszprém-ben a zeneszerző születésének 250. évfordulóját ünneplő Beethoven-emlékévet.

A hangverseny második részében egyetlen mű hangzott el: a 20. század kiváló komponistája, a szovjet-orosz Dmitrij Sosztakovics (1906–1975) *Op. 110. c-moll vonósnégyesének* a karmester és brácsaművész Rudolf Barshai (1924–2010) által készített vonósnekari átíratra. A szerző 15 vonósnégyese közül a *VIII. kvartett*et, egyik legszemélyesebb művét 1960 nyarán komponálta, amikor hónapokat töltött Drezdában. A város II. világháború végén történt szőnygbombázásának borzalmas, akkor még mindig látható nyomai mély hatást tettek rá.

A néhány nap alatt elkészített vonósnégyest a hivatalos ajánlás szerint a szerző „A fasizmus és a háború emlékére” írta. De Sosztakovics zenei és politikai ellentmondásokkal, szenvedésekkel és megalázásokkal teli életét ismerve az az állásfoglalás is elfogadható, hogy a művet saját magának komponálta. Konzervatóriumi tanártársának, Isaak Glikmannak írt levelében ez áll: „Arra gondoltam, hogy ha valaha meghalok, senki sem fog olyan művet írni, amelyet emlékemre ajánlana. Saját magamnak kellett tehát egy ilyen komponálni”. A művet önéletrajzi jellegűnek is tekinthetjük. Ezt a véleményt erősíti a nyitó DSCH névjegymotívum, a zeneszerző németesen írt nevének (Dmitri Schostakowitsch) kezdőbetűiből alkotott zenei kriptogram. A D-Esz-C-H dallam a mű során nagyon sokszor elhangzik. Ugyanerre a feltételezésre utalhat az is, hogy a vonósnégyesben részletek szólnak meg korábbi műveiből (szimfóniáiból, zongorás triójából, csellóversenyéből, második operájából) és egy régi orosz forradalmi dalból (a hazai emlékezet szerint: „A rablánc a lábon nehéz volt, de széttörte büszkén a nép”).

A kvartett öt tétele megállás nélkül (attacca) hangzik el. A bevezető *Largo* (súlyosan, szélesen) tempójelzésű tétel a névjegy dallamsorból készített búskomor fugatóval kezdődik, sőt tét hangulatú részletek szólnak Sosztakovics korábbi műveiből. A II. *Allegro molto* (nagyon gyorsan) rész dühös sforzatokkal,

motívumszilánkokkal, hangzuhatagokkal ábrázolja a vadságot és a kegyetlenséget. A zsidó dallamok az 1944-es *Op. 67. zongorás trió*ból kerültek át ebbe a kegyetlen világba, többször megszólal a névjegydallam is. A III. *Allegretto* (kissé gyorsan) tételen felcsendülő valcerszerű körtánc inkább kísértetiesnek, mint vidámnak hat. Zord keringő ez, egyfajta haláltánc. Eltérő ritmusban jelennek meg a DSCH zenei monogram motívumai és dallamrészletek az 1959-es csellóversenyből. A IV. *Largo* tételbe a hegedűkön orgonapontszerűen kitartott D-hang vezet át. A visszatérő kegyetlen és kemény, háromhangú akkordütések a brutalitást, a kérlelhetetlen gonoszságot szimbolizálják, a gyászzenében valamiféle megváltás jelleggel a munkás gyászinduló hangzik fel, közben ismét megszólalnak – szinte távolodva – a kegyetlen hármass akkordok. A záró V. *Largo* tétel visszatér a kezdeti hangulatvilágba, és a vallomásaiban megrendítő mű a mottó korálszerű, modális kadenciájával fejeződik be. Nem marad más, mint a döbbenet, a kiüresedett lélek, a személyes gyász és a végtelen bánat. Ebben a megrendítő kompozícióban

Szvingfarsang

A Mendelssohn Kamarazenekar és a Cotton Club Singers farsangi koncertje a Hangvillában.

2020. február 24.

Farsang, azaz vidámság, lakomák, bálók, multságok, népiünnepélyek, karneválok ideje vízkereszttől húshagyókeddig. A Mendelssohn Kamarazenekar pedig ezt, úgy 25 éve, rendszeresen vidám koncerttel ünnepli meg.

A szünet előtti első 45 perc a kamarazenekaré, és ezt könnyed, de egyáltalán nem könnyen játszható zenével töltik meg. Kovács Péter bőséges, sokszor humorba ágyazott információi kalauzolja a hallgatóságot a nem igazán ismert szerzőktől játszott művek között. Geoffry Bush (1920-1980) angol komponista posztromantikus, viktoriánus hagyományokat követő *Consort* című műve az első, *Keringő, Ballada, Caprice, Finale* tételekkel. Már itt érezhető, hogy a zenekar jól felkészült. Általában véve a művészeti vezető markánsan irányítja a csapatot, amely egységesen jó hangzás-képpel – a virtuóz futamok, tuttik, ritmikai variánsok nehézsége ellenére –, meggyőzően interpretál. Vannak persze hibák is, a pizzicato játék néha „visszhangosra” sikeredik, vagy visszatérve a Bush-műhöz, az utolsó akkordja talán nem egészen tiszta, de tényleg jól játszik a csapat, érzik ezeket a klasszikus érzettől kicsit távolabb eső darabokat is. Aztán orosz nemzeti romantikus szerzők zenéi csendülnek fel: egy *Polka* az úgynevezett *Péntek*ek sorozatból, három tétellel, amelyek mindegyike más-más alkotó – Ljadov, Glazunov, Szokolov – munkája. A péntekenként Belaev brácsásnál összeülő zenészek „vonósnégyesezése” hagyta az utókorra ezeket a kedves, fantáziadús műveket, amelyeket a zenekar ismét játszi könnyedséggel ad elő. Megint csak meg kell állapítanom, mennyire egységes a megszólalás, tegyük hozzá, a Hangvil-

Sosztakovics az emberiség kulturális kincseinek, az egyetemes szépségnek háborúk okozta elpusztulását siratja. A műben saját életének csatáiról és veszteségeiről is vall.

A műjegyzékben *Op. 110.* számot kapott *c-moll kvartett* átiratot a Mendelssohn Kamarazenekar 23 muzsikussal (7 első, 6 második hegedű, 4-4 brácsa és cselló, 2 nagybőgő) nagyon jól mutatta be. A veszprémi együttes tökéletes vonóshangzását hallva eszembe jutott, hogy egy híres karmester egyszer így fogalmazott: „a jó zenekarban minden vonós zenész úgy muzsikáljon, mintha vonósnégyesben játszana – a kamarazene a legjobb iskola: ha zenekari tag vagy, akkor is szólistaszínpalon muzsikálj, ha szólót játszol, viselkedj úgy, mintha zenekari tag lennél, és figyelj mindig a kollégáidtól érkező reakciókra”. A Mendelssohn Kamarazenekar ma már az egyik legkiválóbb hazai vonósegyüttes. Játékuk megrendítő volt. Szólista felkészültségű, kamaramuzsikusi tudású és érzékenységű tagjai emlékezetes zenei élményben részesítették a szerencsés jelenlévőket.

M. Tóth Antal

la szereti az akusztikus hangzásképet. Kis viccelődés a nevekkel, ha van Bush-mű, jöjjön Orbán is, Orbán György *Bálzene, avagy tiszteltés* (a Beethoven-pártfogó) *Razumovszkij gróf előtt, Nyitány, Száguldó keringő, Vászka témája, Szomorú keringő, Tangó, Friss* tételekkel összetettebb feladat elé állítja a zenekart, már csak jó értelemben vett eklektikája miatt is. Modernebbek a dallamok, merészebbek a harmóniak, markánsak a ritmusok, széles a dinamika. Az időnként magukra maradó hangszerpultvezetők szólói után, határozott irányítás mellett, majdnem mindig pontosan kapcsolódik be a többi zenekari tag, és Orbán olykor igencsak technika-igényes hangszerkórusai egyöntetűen tudnak megszólalni. Pedig nagyon szerteágazó ez a zenei világ, sokfelé kitekint, és magába zárva a hallottakat eredeti, sokszor szokatlan szövedéket alkot. A mű végén először jutalmaz a közönség vastapssal, jogosan. Hatásos a mű, és a megszólaltatása is. Ismét a *Péntek*ek sorozatból egy *Mazurka* Szokolov felfogásában. Itt-ott a cigányzene hatásait hordozó mű zenei humorral átitatott, és ez is átjön, a zenészek megértették és képesek is közvetíteni. Alfred Schnittke orosz-német zeneszerző műve az utolsó, aki korai szakaszában Sosztakovics nyomdokain jár, hogy aztán – kicsit sötétebb tónusú műveivel – saját útját az úgynevezett „polistílusban”, azaz stílusokat szintetizáló zenei építkezésben találja meg. Az este felhangzó *Polka*



eklektikus, markáns, szinte brutálisan vicces egyidejűleg. Az esti tematikában nem véletlenül ez a mű kerül utolsónak, időnként mehökkentő, felajzó, amolyan hatásos záró kép. A kisebb pontatlanságok mellett a Mendelssohn Kamarazenekar nagyon jó teljesítménnyel készítette elő közönségét a következő félidőre.

Mint kiderült, ez nem félidő, hiszen a Cotton Club Singers, a Cotton Club Band és a Mendelssohn Kamarazenekar másfél órára marasztalta még közönségét. A 25 éve alakult, sokszori tagcserék és többéves kihagyás után megújulni képes énekegyüttes lelke László Boldizsár. Emlékszem, anno a Petőfi Színházban, a zene-szobában mennyire örült, amikor pihenésképpen egy-egy szten-derdet zongoráztam, énekével bekapcsolódott, aztán lelkesen mesélt terveiről, a megalakítandó együttesről. Mindmáig motorja a csapatnak, az ő lelkesedése tartja felszínen, nélküle nem léteznének. A szvingzene elkötelezett híve, és ezen az estén is ez szólt László Boldizsár, Kozma Orsolya, Szűcs Gabriella, Fehér Gábor, valamint a big bandek hangzását idéző zongora, gitár, basszusgitár-bőgő, dob, szaxofon, harsona, trombita, kürt és fuvola felállású Cotton Club Band és természetesen a meghívó Mendelssohn Kamarazenekar tolmácsolásában. Többnyire Frank Sinatra által is énekelt dalok adták ezt a színvonalas, jól meghangszerelt, igencsak nehéz énekekkel teletűzdelt montázst.

A szvingzene persze nem keverendő össze a jazzel. Abban gyökerezik, de végül is egy szórakoztató céllal kialakult műfaj, részben átvéve a jazz harmóniakincset és – mindenekelőtt off-beates (leírhatatlan, lebegő, a nyújtott és triolás ritmikai érzet határán mozgó frazeálás, amely az afrikai népek poliritmikájából és polimetrikájából származtatható) előadásmódorát. A múlt század 30-as éveitől induló műfaj mindmáig létezik, elhivatott tolmácsolói voltak, vannak, például maga Frank Sinatra is. Ki ne ismerné a *New York, New York*-ot vagy a *Strangers In The Night*-ot, vagy akár a szvinges előadásmódorra átdolgozott *You Are The Sunshine of My Life* című Stevie Wonder-dalt. Közönségkedvenc

Remek karmester és zenekar

Kikelet. Hangversenyek a Győri Filharmonikus Zenekarral. Hangvilla, 2020. február 28.

A Káli Gábor által vezényelt Győri Filharmonikus Zenekar *Kikelet* programmal meghirdetett hangversenye maradandó művészi élményt jelentett.



Séd, 2019. 3. sz., 15. old.



Séd, 2018. 3. sz., 20. old.

Az első szám Bartók Béla *Balladája és Magyar parasztdalok* című zenekari kompozíciója volt. A művek alapja egy zongorasorozat, amelyet Bartók *15 magyar parasztdal* címmel állított össze az 1914–18 közti gyűjtőútján lejegyzett dallamok alapján. A sorozat első része „négy régi keserves”, a második egy scherzo, a harmadik egy Angoli Borbáláról szóló ballada változatokkal, a negyedik egység kilenc rövid népdal feldolgozása.

Bartók ezeket a műveket pozsonyi, kolozsvári, fővárosi és egyéb hangversenyein a 20-as években gyakran adta elő. A megesezt lány tragikus történetéről szóló balladát és a gyors tempójú táncdallamokat az 1930-as évek elején nagyzenekarra dolgozta fel. A BB 107. számmal ellátott *Magyar parasztdalok*at 1933-ban mutatták be. A népdalszvitként is értelmezhető sorozat hatásos gyors (Allegro) tétellel zárul. A szöveg nélküli dallamot eredetileg dudán adták elő. A zenekari feldolgozás a Bartók egyéb műveiből is ismert „dudanóta” stílusjegyei szerint készült. A győri zenekar a balladát és a népdalsorozatot kitűnően adta elő. Az együttes egyrészről igazolta, hogy felkészült a *Magyar parasztdalok* sorozatnál bonyolultabb hangzásvilágú Bartók-művek előadására is (ezt a felkészültséget ünnepelhetük néhány hónapja, amikor Medveczky Ádám dirigálásával a zenekar *A fából faragott királyfi szvit*et adta elő emlékezetesen). Másrészről megbizonyosodhattunk arról, hogy a zenekar kitűnő vonóskarral és szólistafelkészültségű fúvósokkal rendelkezik.

A hangverseny egy kevésbé ismert későromantikus nagyzenekari művel folytatódott. Antonin Dvořák (1841–1904) 1896-

a szvingesített magyar blokk, a 20. század harmincas-negyvenes éveinek film- és egyéb slágereiből. Vannak kicsit kilógó, ihletett pillanatokban megszólaló dalok is ismert musicalekből szóló-énekkal, amelyek az énekegyüttes tagjainak egyéni teljesítményét hivatottak igazolni. Engem mondjuk jobban izgattak a nagyon igényes és szekundsúrlódásokkal, nónákkal, szextekkel harmonizált együttes énekhangzások, de el kell ismerni, az énekesek egyénileg is megállják a helyüket. Nem is annyira karakteresek ezek a hangok, inkább nagyon a helyükön vannak. Objektíve nézve – szubjektíve a jazz közelebb áll hozzám – kiforrott, jól felépített, színvonalas estet kaptunk, még ha a másfél óra kissé hosszúnak is tűnt. A zenekar, ez a majdnem big band, nem egyéni teljesítményeiről, hanem a jól meghangszerelt zenei alapokról szól. Egy-egy szaxofon- vagy trombitaszóló akad, de nincs helye az improvizációnak, ez nem a Duke Ellington-, Count Basie-féle zenei világ, itt az éneké a főszerep. Azzal, hogy hangosítani kell, mindenképpen kárt szenved az intimitás, az est végére valahogy följebb is kúszik a hangerő, és talán nem is annyira egységes a megszólalás, itt-ott kicsit több a basszus, a dob egy kicsit csörömpöl, de ez nem a csapat hibája. Ugyanakkor azért elkapok egy-egy széteső ritmikát, egy „kieső” hangot, de az élő zene turbulenciája a legtöbb fül számára ezt észrevehetetlenné teszi. A Mendelssohn Kamarazenekar pár pillanatot kivéve a statikus zenei „szőnyeg” szerepét kapja, amellyel nincs is probléma, a „szvingelés” maradjon a jazzistákra. Látok néhány topogó lábat és ingó fejet, ami azért jelzi, hogy a klasszikus ízekhez szokott muzsikusra is hat ez a néha édeskés, néha igazán energikus, széles körben befogadható slágerzene. A közönség meg nagyon vevő után rá, amit jelez, hogy az előadás végén, a zenekarok levonulása után egy majdnem a cappella számmal búcsúzik a Cotton Club Singers úgy tíz óra környékén.

Úgy tűnik, minden rendben volt.

Kovács Attila



kon, az anya aggódása kromatikus hegedúdallamként jelenik meg. A mű közepén szép altató mutatja be a gyermekét ringató manófeleséget. Hallhatjuk az esti harangszót és a vízimanó keltette vihart is. A tragikus történet végén a vízimanó, a lány és az anya egymást követő motívumai fokozatosan szétfoszlanak. A mély regiszterben megszólaló h-moll akkorddal zárul Dvořák egyik legtragikusabb darabja.

Igen jó előadást élvezhettünk. Különösen tetszett a kiegyenlített hangzású vonóskar (a csellók bensőségesen imitált altatójára sokáig fogunk emlékezni), a fúvósok közül kiemelten szépek voltak a fagottok, a fuvólák, a klarinét és az első kürt megszólalásai. Számomra meglepetést jelentett, hogy a mű során sokszor elhangzó nyitó dallam (mi-re-do-re-mi) mennyire hasonlít Gustav Mahler 1891–96 között zenekarra átírt dalciklusa, a *Vándorlegény-dalok* első tételének (*Mikor babám gyűrűt vált*) közismert kezdő dallamára. Ez talán valamilyen cseh népi motívum lehet? Dvořák és Mahler szoros szakmai kapcsolatára utalhat, hogy 1898-ban a szimfonikus költemény-ciklus utolsó darabjának, A *vadgalamb*nak az ősbemutatóját Bécsben éppen Mahler vezényelte.

A koncert második részében egyetlen mű hangzott el: Robert Schumann (1810–1856) *I. B-dúr szimfóniája* (op. 38.). A romantikus zene egyik legnagyobb komponistája tragikusan rövid és hányatott életének boldog időszaka volt az 1840–50 közötti, zeneszerzőként is nagyon termékeny alkotó periódus. 1840-ben végre feleségül vehette szerelmét, műzsáját, művésztársát, a 19. század egyik legnagyobb zongoraművészt, Clara Wiecket. Ezután már nemcsak zongoradarabokat írt, hanem dalciklusokat, szimfóniákat, versenyműveket, nyitányokat, kamarazeneműveket, oratóriumot és operát is. Zeneszerzői híre egyre terjedt, elismerték munkásságát. Ennek a rövid, boldog időszaknak afféle

Dilettantizmus magas fokon

Nemzeti Énekkar. Filharmónia, Hangvilla-bérlet. Hangvilla. 2020. március 6.

A zenekritikusnak egy-egy hangverseny esetén (már ha hivatásos előadóról van szó) a hallottak megítélése, a terem atmoszférája, az előadók ihletettsége, esetleg az elhangzott művek, ill. azok sajátosságainak széles körű megismertetése a feladata, nem a műsor-számok összeválogatásáról formálni véleményt. Most mégis ezzel kell kezdenem, mert egészen különleges összeállítást hallhattunk: a Somos Csaba vezette Nemzeti Énekkar (mely korábban Állami Énekkarként vált ismertté) operakórusokat énekelt olasz szerzők (Donizetti, Leoncavallo, Puccini, Verdi) operáiból, ill. felhangzott egy nem operából való kardal (Rossini: *I gondolieri a Due quartettiniből*, a mester e kései, ritkán hallható kardalából) is, Bizják Dóra zongorakísérettel.

Operákból vett vegyes áriaestet olykor-olykor hallani, ám ez esetben mindig az előadó áll az érdeklődés középpontjában, az énekes hangja, technikája, átélése, repertoárjának szélessége stb., és nem az egyes áriák belső dramaturgiájának megértetése. Egy-egy operakórust amatőr kóruskoncerteken lehet hallani (leginkább a *Szabadság kórust* Verdi *Nabuccójából*) népdalfeldolgozások és klasszikus kórusművek között megbújva, de önálló operakórus-koncertet még nem hallottam (és remélem, nem is fogok). Ráadásul zongorakísérettel, ami egyébként ismert dallamok emlékezetünkben élő (természetesen zenekari) hangzásának nemhogy

nyitánya volt az 1841 februárjában befejezett első szimfóniája, amelynek ő adta a *Tavas*z nevet. A műből szinte sugárzik az ifúság öröme, naiv bája, a gátlások alóli felszabadultság, a teremtés, az újrakezdés lehetősége és boldogsága. Az I. tételt (*Andante un poco maestoso – Allegro molto vivace*, lassacskán, kissé méltósággal – nagyon élénken) az ünnepélyes bevezető zene után az ébredő föld hangulata, a felfelé törekvés merész lendülete jellemzi. A II. *Larghetto* (kissé szélesen) tempójelzésű tételhez a zeneszerző egyik tudós értékelője azt a gondolatot társította, hogy „így hat a bennünket körülvevő csodálatosan gazdagodó világ az álmodó emberre”. A megszakítás nélkül, attacca kapcsolódó III. *Scherzo, molto vivace* (vidáman, nagyon élénken) tétel Pándi Mariann szerint „Schumann legféktelenebb, legfantasztikusabb lidérctáncainak egyike”. A IV. *Allegro animato e grazioso* (gyorsan, vidáman és lelkesülten) tétel felszabadult, örvendő, harmonikus muzsika. A szimfóniát keletkezése után szinte azonnal, 1841. március 31-én előadták Lipcsében, az ifjú feleség, Clara (immár) Schumann hangversenyén. Az ősbemutatót a pályatárs Felix Mendelssohn-Bartholdy dirigálta.

A *Tavaszi szimfóniát* fiatalsággal, színnel, örömmel adta elő a Győri Filharmonikus Zenekar. A nagyon tehetséges fiatal világjáró karmester, nemzetközi versenyek sikeres résztvevője, a Németországban élő Káli Gábor az együttesel szinte csodát tett. A koncert végén, a ruhatárban egy ismerős hölgy így fogalmazott: „talán még sohasem láttam egy zenekarban a koncert alatt ennyi mosolygós, boldog arcot”. Lehet, hogy ez volt a kitűnő koncert jó hangulatának a forrása? Lehet, hogy erre a tavaszváró hangulatra utalt a hangverseny *Kikelet* elnevezése?

M. Tóth Antal

nyomába sem érhet, hanem egyenesen ellenkező hatást válthat ki, mint az előadó szándéka lenne. A *Macbeth*ből vett három kórus (*Boszorkánykórus, Bérgyilkosok kara, Skót menekültek kara*) kísérete pl. a mélyvonósok glissandóit vagy a mély rézfúvók tremolóit, a borzalom, a démoniség, a sötétség kitűnő hangszerelésű érzékeltetését zongorán egyszerűen nem lehet megvalósítani, e futamok zongorán való játéka inkább nevette, mintsem megborzongat.

Azután: míg egy áriaesten az operák ún. zárt számaiból válogatnak, amelyeknek önálló, tökéletes formájuk van, van elejük, kidolgozásuk és befejezésük, azaz önállóan előadható egységek; ugyanez nem mondható el az operakórusokról (kivéve talán a már említett *Szabadság kórust*, ill. az *Aida* II. felvonásának fináléjából kiemelt bevonulási indulót, itt viszont a közismert trombitaszóló zongorán való elhangzása silányította paródiává e remek zenét). Az áriák elhangzásakor ugyanis az operában áll a színpa-di cselekmény, mivel az ária a szereplők lelkiállapotának bemutatására hivatott (az esztétika lényegében ezt a jelenséget hívja schillerkedésnek), míg a kórusok a cselekmény részei, hiszen nem független hangszerelési eszközök, hanem egy-egy közösséget, népséget megszemélyesítő (pl. a már említett *Macbeth* boszorkányai, bérgyilkosai stb.) szereplők. Erre utalnak a címek is: *Cseléd-kórus* a *Don Pasqualé*ből, *Vitézkórus* a *Lombardok*ból,



Cigánylányok kara a *Traviatá*ból vagy a *Trubadúr*ból, vagy akár a *Zümmögő kórus* a *Pillangókisasszony*ból. Miután a cselekmény részei, nehezen kiragadhatók környezetükből, mert nem elválaszthatóak az előzménytől, és igénylik a folytatást, így inkább csak ismeretterjesztés céljából megengedhető kiragadni őket a felvonásból. Ezért hát a Nemzeti Filharmónia efféle műsorszerkesztési ötlete nagyfokú dilettantizmusról tesz tanúságot.

Ami a vállalt, ill. rálőcsölt feladatot illeti, azt a Nemzeti Énekkar nagyszerűen oldotta meg. A hangzás a hangverseny végére sem volt fáradtabb vagy fakóbb, az intonáció is feltűnően tiszta volt. Tökéletes koncentráció, sehol egy „bent ragadt” záróhang, egy elkéső vagy éppen korábban megszólaló indítás, széles skálájú, érzékletes dinamika. Mindez persze elsősorban Somos Csaba Liszt-díjas karnagy érdeme, aki immár negyedik éve áll a kórus élén. A kórus hangzásának egységét azonban rontja egy-két kimondottan szólistaadottságokkal és szólista módon is éneklő hang (elsősorban a szopránban), melyeknek vibrátója, hangvolumene (élesség, intenzitás) kiszól a szólamából, ezáltal nem erősíti, hanem gyengíti a hangzás nemességét.

Somos Csaba az est folyamán műsorközlő, mondhatni ismeretterjesztő feladatkört is vállalt, ami a vezénylésének nem ártott ugyan, de mondanivalójának lényege nem mindenhol volt összhangban az azt követő szám dramaturgiai szituációjával. Olykor mást mondott, mint amire igazán kíváncsiak lettünk (lehetünk) volna, olykor meg fontosabb információkat hagyott el: Rossini

Szárny-bontogatás

Nyőgér József koncertje.

Csermák Antal Zeneiskola

Auer-terme.

2020. február 17.

Nyőgér József tanárember, alig egy éve került ki az egyetemi kampuszról, hogy az egyik legszebb hivatást űzve terelje a jövő generációit a tudás birodalmába. Emellett zenél, ez az a varázs, ami képes őt kiragadni, időnként elrepíteni abba a világba, amelyet belülről látni keveseknek adatik meg.

Nem hivatása a zongorázás, felvállaltan kedvtelés. Ezért is érdekelt, hogy alakult zenéhez való viszonya, teljesítménye azon három évben, amióta ismerem és nyomon követhettem. Egészen fiatalon és pannonhalmi középiskolai tanulmányai alatt is élete része volt a zene, bár kezdetben más hangszerekkel próbálkozott, míg végül rátalált a zongorára. Először az általa „könnyűzeneként” (ilyen műfaj persze nincsen, mint ahogy „nehézzene” sem) aposztrofált darabokat szolgáltatta meg, aztán veszprémi éveei alatt a Hangvillában pár nívós művész zongorakoncertje után döntött úgy, hogy a klasszikusok, azon belül is a romantikusok, elsősorban Chopin darabjai felé fordul. 2018 óta érzi úgy, hogy koncertpódiumra lép, megmérette-ti magát.

A zeneiskolában koncertjének első harmadában könnyedebb darabokat játszik. Általam eleddig ismeretlen szerzők művei ezek. Crain (amerikai) és Yiruma (dél-koreai) darabjai valóban a populárisabb művekhez közelítenek, nincsenek bonyolult harmónia struktúrák, kontrapunkt elvértve sem, a dallamok egyszerűek, valóban könnyen befogadhatóak. Ezek meg-

kardalánál pl. meg sem említette, hogy e darabja csaknem 30 év hallgatás után keletkezett, utolsó operájának megírása után.

A végére hagytam, pedig az est hőse Bizják Dóra zongoraművész volt, aki sok-sok éve az énekkar korrepetitora, hiszen ő volt az, aki végigjátszotta az egész hangversenyt az első hangtól az utolsóig: mindkét részben, mialatt a kórus rövid pihenőre vonult, egy-egy Liszt-parafrázist adott elő (először Donizetti *Szt. Sebestyén Gyászzen*e-parafrázísát, majd Rossini-parafrázísát, a *L'invito - bolerót*), mindvégig fáradhatatlan erőteljességgel, fölényes technikával, sokszínű tónussal. A kórus kíséretét is hibátlanul látta el, nemcsak a karmester mozdulataihoz, hanem a kórus pillanatnyi dinamikai rezdüléseihez is tökéletesen alkalmazkodott.

Az előadás színvonaláról tehát igazán nem lehet semmi roszzat mondanunk. Igazi profi produkció volt ez, magas fokon. Összességében: dilettantizmus magas fokon.

A végére azonban kívánczik még egy megjegyzés: ha ezt a koncertet így, vagyis zenekar helyett zongorával egy néhány száz lelkes falu kis kultúrházában mutatják be, ahová nagyobb társaság be sem fér, vagy ha ez egy próba, ahol a korrepetitor feladata az, hogy megpróbálja a szimfonikus zenekar illúzióját kelteni zongorán az előadók (és nem a közönség) számára, azt mondom, rendben van. De hogy egy ilyen koncert egy megyei jogú város patinás hangversenytermében hangozhasson el, ez egy – finoman szólva – nem méltó akció a magasságos Nemzeti Filharmónia részéről.

Rostetter Szilveszter

nincs probléma, magunkkal ragadni hallgatóságunkat muszáj. Egy koncert közönsége, ha elégedett, ráadást kér, az jó dolog, de nekünk, előadóknak magunkba kell nézni, egyetlen őszinteséggel, és tudni kell, mi a következő lépcsőfok.

Kedvelem Nyőgér József visszafogottságát, alázatosságát, tisztelem kitartását és szándékát, de az este krónikájához mindezek hozzátartoznak, és ismerve őt, biztos vagyok benne, hogy érzi a jó szándékot szavaimban. Belső és külső hang együtt adja a helyes irányt.

Kovács Attila

Szülőföldünk

Szülőföldem.

A TIT Váci Mihály Irodalmi Színpadának előadása. Agóra, 2020. február 19.

„Énnekem ezt a homloknyi országot, ezt a kitépett szívnél nem nagyobb hazát, e népet és e kor meredekjeit adta sorsomul a lét.” Váci Mihály gondolataival hívta szép tájakra, érdekes utazásra közönségét a TIT Váci Mihály Irodalmi színpad hat versmondója az Agóra kamaratermébe. A *Szülőföldem* című műsor hazánk legszebb tájaira vitte el a közönséget, a szorosan egymásba kapaszkodó hármas egység, a vers, a zene és a kép együttes világával. Mert minden műsor szerkesztésének megvan a maga sajátos világa, mely egységet ad a mondanivalónak. A műsor szerkesztője, Battyányi-Nagy Anamária jó érzékkel nyúlt e hármas egység adta lehetőségekhez. Tükröződött az est folyamán az ő hazához fűződő viszonya, a szülőföld szeretete. Képekben gondolkodott a hazáról, látta maga előtt legszebb tájainkat, s tudta jól, nagy költőink gyönyörű

versekben vallanak a magyar hon szépségeiről. Azt gondolhatnánk, könnyű dolga volt a sok jó irodalmi alkotásból kiválasztani az est anyagát, de ugyanakkor tudjuk, hogy a bőség zavaa milyen nehézségeket is jelent.

Hat részre osztotta a műsort. Elin-dult az Alföldről a Tisza-tájon át a Duna partjára, onnan a Balaton felé, hogy aztán a versek, a képek és a zene szárnyán szépen hazatérhessen szűkebb lakóhelyére, a Ba-kony dombjaihoz és az otthont adó város-hoz, Veszprémhez. Az Alföld és a Tisza-táj hangulatát Petőfi, Juhász Gyula, Ady Endre verseivel idézték meg az együttes kiválóan közreműködő versmondói. Majd megható erővel szólt a Duna vallomása Ady versé-ben. „Táncolt, dalolt, kurjongatott, mesélt” nekünk a vén Duna mindarról, amit lát útja során, hogy aztán kacagva tovább balla-gjon a maga útján, átadva helyét a műsor-ban a Balaton-part szépségeinek. Gárdonyi Géza versei kevésbé ismertek, mint regé-nyei, de A Balaton című verse nyomán a tó mellé álmodta magát a néző, s látta, ahogy a hold „csillagos fátyolát átvonja Tihanyon”. A többi Balatont idéző vers – Endrődi Sán-dor, Vajda János, Várnai Zseni, Nagy László és Váci Mihály írása – is a tó szép arculatát mutatta. A Balaton-partról hazatértünk ide, a Bakony közelségébe, Veszprémbe. Nagy-szerű ötlet volt, hogy a szerkesztő a veszp-rémi poéták verseit hívta segítségül ebben a részben. Tungli M. Klára, Kemény Géza és Fenyvesi Ottó költeményei jól érzékeltették valamennyiünkkel a királynék városához való szoros kötődésüket.

A tájegységek felidézései között meg-jelentek az adott táj képei is a kivetítőn. Bánhelyi József fotói és videófelvételei hűen tükrözték a szövegben hallottakat. A múltat és a jelent is láhattuk. Szép volt a képeken a Tisza, a Duna, a Balaton, a me-zők, a virágok, az állatok, melyek szorosan kötődtek a tájhoz. S a hangulatot fokozta a Magos, a Tükrös és a Fokos zenekar képek alatt megszólaló autentikus magyar népzé-néje. Remek volt a hangulat, még ha csak gépről szólt is a verbunk, a friss, a forгатós.

Ezen az estén a vers, a kép és a zene egymásra talált, igazi, szoros egységet alko-tott. A közreműködők is átéreztek a téma mélységeit, az ember hazához kötődő érzé-seinek fontosságát. Az est végén erdélyi ké-peket is felvillanva tettek teljessé a hazáról alkotott képet, s erősítették a szépszámu kö-zösségben a szeretetet a szülőföld iránt.

Molnár Erzsébet

Életmozdulatok

Egypercesek. A Dvorák Patka Színház előadása. Pannon Egyetem, aula. 2020. február 24.

A pantomimművész Dvorák Gábort Ör-kény István egyperces novellái ihlették, mikor az *Egypercesek* című műsorát meg-alkotta. Senki ne gondolja, hogy a novel-

lák mozgással megjelenített adaptációjáról van szó. Csupán annyi a közös bennük, hogy a novellák röviden, lényegre törően írásban mesélnek el történeteket.

Az előadásban szereplő jelenetek is az élet egy-egy történését mesélik el rövi-den, lényegre törően, mozgással kifejezve. Ez az ősi néma játék, az ókori színjátszás-ból eredő szórakoztatási forma az évszáza-dok során semmit sem veszített értékéből, talán csak átalakult egy kicsit. Napjaink-ban pedig utcai produkcióként éli egyre jobban virágkorát.

Dvorák Gábor 1976-ban kezdett pan-tomimmal foglalkozni. 1982 óta hivatá-sos pantomimművész, külföldön és itthon is számos sikert ért el. Több színháznál dolgozott, és tanított is. Patka Helénával 2002-ben alapították meg saját színhá-zukat, és előadásaikkal, melyek nem ki-zárólag a pantomim műfaját képviselik, számos sikert értek már el szerte az or-szágban. Az *Egypercesek* című pantomim-estjüket 2012-ben már bemutatták itt, Veszprémben. Az előadás azóta sem veszít semmit mondanivalójából.

A műsor nagyobb részében Dvorák Gábor egyedül játszott a színpadon. Lé-nyegre törő, finom mozdulatokkal mesél-te el a történeteket. Körbenézhattünk, mi van a falakon belül és kívül. Érezhettük, milyen nehéz a kitekintés, ha áttörhetet-lenek a falak mindenütt. De egy mozdu-lat jelezte, hogy mindenre van megoldás, csak nem szabad feladni a harcot. Így volt ez akkor is, amikor a művész megmutatta, hogy az elkeseredésből, a bánatból hogy lehet egyszer csak öröm, jókedv. Rövid, egyszerű kis szösszenetek a mindennapok-ból, meghatározott mozdulatokkal és az arc sokszínű játékanak kifejezésével.

Patka Helénát a közönség inkább prózai előadásaiból ismeri. Ebben a da-rabban könnyed mozdulatokkal, kitűnő arcmimikával vált fontos részévé egy-egy páros jelenetnek, melyek a csalá-di élet örömeit és fonákságait mutatták be. A hétköznapok eseményei érdekes testbeszéddel és játékkal jelentek meg a színpadon. Sok gesztust tudunk értel-mezni, s ha nem is jön át minden elsőre, a történet végére összeáll a mondani-való. Nem hiányzott az élő szó, megér-tett a közönség mindent. A szónak és a mozdulatoknak egyaránt varázsa van. De be kell látnunk, napjainkban az em-berek kevesebbet szólnak egymáshoz. A kommunikációt egyre inkább a telefo-nok nyomkodása irányítja, a gépek hoz-zák a híreket. De a pantomim nem veszít erejéből. Talán egyre fontosabb egy-egy mozdulattól értenünk egymást. Művészi színvonalon ezt nehéz megtenni. Kitar-tó munka kell hozzá. Ez a kitartó munka az est művészeinek is meghozta a méltó sikert. Jó érzékkel vonta be a közönséget is Dvorák Gábor bizonyos jelenetekbe, és kiválóan érzékeltette a kisember eseten-lenségét, vágyódását és vívódását. Az élet megrendítő pillanatait is megidézte moz-gásával, ám megadta a reményt is, hogy a fegyverek nem csak ölhetnek, a puska-csővekből virág is nyílhat. Kiváló művé-sze ő ennek a játéknak.

A mozdulatokat kísérő zeneszámok jól tükrözték a történetek hangulatát. A zene ugyanolyan fontos részévé vált az előadásnak, mint egy-egy mozdulat. Ta-lán a helyszín miatt is jó volt látni, hogy a szépszámu közönség nagy része fiatal volt. Aktívan követték az eseményeket, részese-ivé váltak az előadásnak, bizonyítva ezzel is, hogy a pantomim nem unalmas játék, hanem örök és megunhatatlan. S ha valaki művészi fokon csinálja, a siker nem marad el, szép estét szerezhet másoknak. Így volt ez most is.

Molnár Erzsébet

MNM

A Magyarpolányi Nemzetközi Művésztelep kiállítása. Dubniczay-palota, Várgaléria és Magtár. 2020. február 28. – március 22.

Különleges formáció a Magyarpolányi Nemzetközi Művésztelep; létrejötte Csabai Tibor grafikus és Diénes Attila szobrász-művész teremtő, valamint Gröber József alpolgármester településfejlesztő szándé-kanak köszönhető.

Előzmények: Magyarpolányban épít-tett bronzöntő műhelyt az erdélyi illető-ségű Diénes Attila, aki művésztelepet már faszobrász barátaival alapított az Ajka közeli településen, ahol nyaranta Csabai Tibor az Ajkai Grafikai Műhely Egyesü-let vezetőjeként szervezett nemzetközi művésztelepet (Magyarpolány művésze-ti alapiskolájának is ő az ötletgazdája). E két szál világa testesült meg tavaly a ma-gyarpolányi kortárs művészeti állandó kiállításban, és adta magát a következő lépés: másutt is mutatkozzanak be kö-zös kiállítással. Így került Veszprémbe, a Dubniczay-palotába, pontosabban a Vár-galériába és a Magtárba a Magyarpolányi Nemzetközi Művésztelep kiállítása.

A szövetkező 36 művész kedvelt anyaga alapján a látogató eleve fémből és fából készült alkotásokra számított, illetve grafikai művekre, ám a látvány olyan ér-dekes, sokszínű, hogy abszolút nincs hiá-nyérzetünk például azért, mert ugye eddig szó nem volt festményekről. Jelen-tem, festmények is voltak, meg más te-rületeken tett látogatások eredményei; szobrászként elkönyvelt alkotó ezúttal rézkarcot hozott, lehetett látni mázás ke-rámiákat is, no és a játékos alkotókedv is eredményezett mindenféle objekteket. Szürkére festett, félbevágott gomolyagok a mennyezet közelében fából, mint ahogyan a belőlük lógó, hosszú-hosszú esőcseppe-re hasonlító „lábak” is fából vannak. És tén-yleg: Diénes Attila munkája a *Lóg az eső lába* címet viseli. Megtudhatjuk, milyen az, ha vonaton, és milyen, ha szárnyakon mentek el az angyalok (Fábián László). Vegyesnek nevezhető a technika akkor is, ha az alkotás minden darabja fából van (*Űr asztala*), és itt az idő leellenőriz-

ni, hogy mit jelent az aquafortis kifejezés (salétromsav vagy választótóví réztáblához, vésés helyett maratják a rajzot). Megjelent a jövő, a *Medveállatka* mint kísérleti űr-lény andezitből (Martin Henrik), a színes ceruzával alkotott mesevilág, egyből há-romféle témával (Kapolcsi Kovács Csaba), a vad horror, ami álmomban se jöjjön elő (Németh Gyula). Rengeteg érdekes téma és megoldás, mint például a piros horgolt csipkefüggönyön áttetsző fekete-fehér fotó vagy a fatekercs, ami úgy néz ki, mintha óriások fáslijának kettéhasadt végét fel-használás előtt megemelte volna valaki. Mindegy, hogy fásli vagy fonal, jogos a cím: *Párkák hatalma* (Diénes Attila). Sze-repeltek a kiállításon fiatalok, még főisko-lások, tapasztaltabb művészek, magyarok, határon túlról származók és igazán kül-földiek, akik mindannyian ugyanazon a nyelven szólították meg az érdeklődő-ket. Bronz anyaga ellenére lágyan hívott Lugossy László *Magány* és *Gyermekáldás* című műve, és azonnal értettük a tülök, a szarv, az abroncsszoknya motívumokat is (Sánta Csaba).

Elgondolkodtató, itt-ott meglepő vagy éppen álomszerűen sejtelmes, ám mindig megfejthető feladatot kínáltak a munkák az érdeklődőknek, akiket éppen az irántuk érzett kíváncsiság vezetett a Dubniczay-palotába. Gondot talán a rö-vidre szabott látogatási idő okozott.

Őrsi Ágnes

Ahol ég és föld találkozik

Az Űr otthona és a Mennyor-szág kapuja – templomok a Veszprémi Főegyházmegyében.
Várnai Péter atya kiállítása.
Szaléziánum Érseki és Turisztikai Központ. 2020. február 29. – április 15.

Várnai Péter címzetes prépost és esperes kiállításának főszereplője, alkotó figyel-mének centruma a templom. Beszédesen szép, bibliai utalást tartalmazó címet vá-lasztott annak tömör és képszerű kifeje-zésére, hogy mit is jelent ez az építmény: „Az Űr otthona és a Mennyország kapu-ja”. Az ószövetségi Jákob ébred Mózes első könyvében ezzel a csodálkozó reveláció-val felkavaró álma után, amelyben látni vélte az ég és föld között létrán közlekedő angyalokat. „Isten háza és a Mennyország kapuja” számára a kivételes hely, amely az Űr jelenlétét tárta fel számára váratlan, nem sejtett módon. Jákob a párnaként feje alá tett követ felállítva jelöli meg hálából és mementóként a területet.

Ha az építészettörténet távlatából nézzük, érdekes, hogy itt csak egyetlen köről van szó, Jákob nem akar templo-mot építeni, mint ahogy nem volt szük-

sége materiális építményre, kőből épített térre a kereszténység első századainak sem. Hiszen a kezdeti „Ecclesia” a hívek hit által alkotott, élő közösségének virtu-ális építményét jelölte, nem függött épít-tett keretektől. Nagyon hamar viszont maga az épület került a centrumba, és lett elengedhetetlen feltétele a keresztény kö-zösségek létezésének, az Egyház működé-sének. Ahogyan a szakralitás fokozatosan építészeti térbe íródott, a hangsúly átke-rült a Krisztus testét alkotó hitbeli gyüle-kezetekről az épített templomok világára, ahol már az épület körül szerveződtek a közösségek. Mi, természetesen, en-nek az utóbbi koncepciónak az örökösei vagyunk, hozzászoktunk, hogy templo-maink az ég felé fordulnak materiális és spirituális értelemben is.

Várnai Péter a Budapest-újlipótvárosi Árpád-házi Szent Margit plébánia nyugal-mazott plébánosaként egy számára távo-llabbi terület, a Veszprémi Főegyházmegye gazdag kínálatát választotta, amikor akva-relljein, tollrajzain számos templom meg-idézésére vállalkozott ebből a térségből. Nem meglepő ez, sem az egykori építész-mérnöktől, aki közel kerülhetett az ar-chitektonikus elemek világához, sem az egyházi személytől, aki ezen túl a kultusz szolgálatának szeretett, otthonos kereteit is láthatja bennük. A válogatásban semmi elfogultság nem érhető tetten, megtaláljuk a kis települések apró kápolnáit ugyanúgy, mint a jelentős városi plébániatemplomo-kat, hiszen a szakralitás mindegyikben ugyanolyan mértékű. Időbeli korlátok sem érvényesülnek, az Árpád-kori rusztiku-sabb példák ugyanúgy jelen vannak közöt-tük, mint a historizáló vagy a modern 20. századi épületek.

Az alkotó írói, képzőművészeti tevé-kenysége ismert, nem új keletű. Az építész pontos metszeitet is reprodukálhatná, de ez alkalommal néhány határozott, karakte-res vonal elég számára, hogy a templomok jellegzetes formáit kifejező nézetükben könnyedén megidézze. Fel kell figyelni az ábrázolásmódban arra, hogy szándéko-san elvonatkoztat épített környezetüktől, néhány lépcsőtől, bokortól eltekintve kizá-rólag az egyházi építészet ezen alkotásait állítja a középpontba, háttérben rendsze-rint az ég felhőivel, mint ahogyan a va-lóságban is iránytűként emelkednek ki a települések szövetéből. Rájuk irányítja hát a figyelmet, rajzolás közben is vallatva ki-létüket, ugyanakkor a felismerés örömével ajándékozva meg bennünket, szemlélőket. Nyilván nem véletlen a címbeli „otthon” szó választása sem a „ház” semlegesebb dimenziójához képest, kifejezve ezzel, hogy a templom Isten és ember találkozá-sának meghitt közege.

Tevesz Mária



Melyiket a négyezerből?

vagy A közösségépítés és tudásátadás útjai

Filmvetítések az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban. A több éve működő francia, német, magyar, olasz filmklubok és az Amerikai Kuckó filmes eseményei.

Tán egy év sem telt el, mióta e hasábkon a megyei könyvtár legújabb filmklubját, az olasz filmklubot ajánlottam a kedves olvasók figyelmébe. Igazságtalan lenne az intézmény többi, hasonló keretek közt működő filmklubjával szemben, ha ők ki-maradnának az ismertetésből. Tudjuk, jó bornak is kell a cégér!

A közművelődési intézmények – s most soroljuk ide a könyvtárat mint szelle-mi közjavaink egyik legfontosabb őrzőjét, a közösségépítés napjainkban egyre tevé-kenyebb szereplőjét – sajnos nem tudnak akkora összeget fordítani marketingre, reklámra, mint amennyi kívánatos lenne. Szerény eszközökkel próbálják megőriz-ni, bővíteni felhasználói körüket. Egyrészt ezért fontos, hogy írjunk munkájukról, benne a közösségépítés és tudásátadás egyik formájáról: a filmklubról.

Fontos ez azért is, mert példásan igé-nyes szakmai munkával építik, alakítják a munkatársak a programokat. A projekto-ros vetítések ingyenesek, így anyagi okból senki nem kényszerül lemondani ezekről a kulturális csemegekről. Léjtogosultsá-guk lesz valószínűleg akkor is, ha majd art mozi működik városunkban...

A könyvtár filmklubjai az intézmény (nagyjából 4000 darabos) dvd-állományá-ra épülnek, szakmai gondozói saját mun-katársak. Ahogy Németh András, a magyar nyelvű vetítések szervezője megfogalmaz-ta, a filmklubok célja (az adott nyelvi kul-túra megismertetésén túl) a filmművészet sokszínűségének bemutatása, a mozgó-kép kultúra népszerűsítése és a könyvtár zenemű- és médiagyűjteményének mind szélesebb körben való megismertetése. A vetítések nyári szünetet tartva általában havi egy-egy alkalommal várják a filmbarátokat.

Elsőként a francia filmklub indult. Vezetője, Kenyeres Ildikó 11 évvel ezelőtt gondosan feltérképezte (pl. középisko-lákban), milyen igény mutatkozik francia nyelvű vetítésekre. Elszántan vitte, osztot-ta a szórólapokat a társintézményekben, iskolákban, hogy minél többen tudjanak a kezdeményezésről. Nem kis feladat a szó-ba jöhető alkotások közül a választás. A mérlegelés szempontja, hogy az adott fél-év sorozatában mindig legyen filmklasszi-kus, komoly művészi értéket képviselő mű az újabb, könnyvedebb alkotások mellett. A vetítések elmaradhatatlan része a bevezető, melyben a választott filmről, az alkotókról

Ezt két magánkiadású versgyűjtemény követi (*Atthisz naptekercesei*, 1998; *Fél-cédulák Unkhu-ka-Gathból*, 2003), hogy tizenöt év után, 2009-ben újra professzionális könyvműhely jelentesse meg *Éneklő nyomokért* címmel – részben válogatott, részben új – költeményeit. További négy művét, köztük az egyetlen prózakötetet (*Időfoltok*, 2014) és a posztumusz „válogatatlan” verseket (*Mire készültök, csillagok?*, 2019) a veszprémi folyóirat- és könyvkiadó, a *Vár Ucca Műhely* publikálta. Sodródó életmű.

Nagy Gáspár a *Könyvvilág* 1986/4. számában ekként jellemzi Botár líráját: „az elemi erejű képek dominanciája és mégis gazdaságosan hatásos alkalmazásuk egy szívlüktetészerű, az olvasóbar és a vers-testben vérként szétáradó személyesség állandó jelenlétét sejtetik.” A rövid recenzió az *Elsüllyesztett harangot* méltatja, s „nagy csöndeket”, „lélegzetkihagyásokat”, „filmes vágásokat” és „már-már prózai dikció-óra emlékeztető indításokat” említ. Aztán hosszú évekig semmi. És később is alig. Kitartó, hosszadalmas keresés után is csupán egy-két érdemi reflexió Botár valame-lyik kötetére.

Ennyire érdemtelen volna a figyelemre? A recenzióra készülve – többszörös bezárttságban – megkerestem Botár Attila „törzshelyeit”, a folyóiratokat, ahol a verse-it befogadták, értelmezték. A lista érdekes. Mert igaz ugyan, hogy tucatnyinál is több a periodika, melyekben a szerző megjelent, ám közülük csupán a harmada az, ahol rendszeresen. Legothonosabb közege a *Hitel* volt (1992-től 2018-ig huszonhárom lapszám tartalmazott Botár-verset vagy novellát), valamint az *Ezredvég* (1995 és 2016 között tizenhat publikáció), de tíz alkalommal a *Kortárs*ban és hétszer a *Jelenkor*ban is olvashattunk Botár-verseket. De érdekesebb, hogy a *Jelenkor* 1986-ban, a *Kortárs* 2007-ben adott ki utójára Botár-textust, onnantól a szinte kizárólagos publikációfórum a *Hitel* és az *Ezredvég* maradt. Az a két folyóirat, amelyben kritika, illetve esszé, interjú is megjelent valamelyik kötetéről vagy annak kapcsán a költészetről.

Mi lehet ennek a „szűkmenetnek” az oka? Elolvastam minden – a jelen körülmények között – fellelhető verset Botár kezdeti korszakától eddig a posztumusz kötetig. Jó költő. Negyven év szerkesztői praxisa alapján becsültem mondhatom: Botár Attila jó költő. Csakhogy ez a mi irodalmi világunkban nem elég. Kevés. *Arctalan nemzedék* – ezzel a címmel jellemezte Zsálán Tibor a hetvenes évek kortárs irodalmi törekvéseit 1979-ben, az *Életünk* című folyóiratban. Eből számunkra a „nemzedék” a fontos. Pontosabban: a közösség. Az irányzat. A csoport. A közeg. A magyar irodalom hagyományosan – ebben az értelemben is – közösségi művészet. Kazinczytól a közelmúltig a hazai szépirodalom (és a fogalomrendjébe tartozó egyéb műfajok) ritka kivételektől eltekintve csoportképző centrumokhoz tartoztak és igazodtak. Ha 20-as évek, akkor *Nyugat* – esetleg *Válasz*. Folytathatnánk a sort,

bárki folytathatja – napjainkig, ahol ez a jelleg lassanként eltűnni, de legalább is háttérbe szorulni látszik. Ezt a sajátosságát kárhozatni vagy pedig erényeként felmutatni: nincsen most jelentősége. Csak egyetlen tekintetben van: hogy az irodalmunkban nem a mű, az önálló egzisztenciaként létező műalkotás a legfontosabb entitás, hanem valamiféle eszme, eszmény, értékrend, világkép, amit/ame-lyeket az egyes művek magukban hordoznak, képviselnek. Az értelmezés terepén is ehhez szoktunk hozzá (hadd tegyem hozzá: jobbára ezt is gyakoroltuk). A magyar kultúrában a literatúra – minden alakváltozatával egyetemben – egyfajta képviseleti művészet volt. „Képviseletet ellátni” pedig optimális hatásfokon közösségben és a közösségért lehet.

Hogy ez miért alakult így? – a válsokat föllelhetjük az irodalomtörténetekben. Közülük a legnyilvánvalóbb, hogy a magyar história éppen a közösséget mutatja föl, mint a leginkább veszélyeztetett létezőt. A közösséget, mely a „nyelvében él” – és ez korántsem üres frázis. Ám ennek a mentalitásnak ára van. *Egy földterület növénytakarójának változása* – hogy Oravecz Imre 1979-ben kiadott verseskötetének címét hívjam segítségül – ugyan is sokkal bonyolultabb folyamat, mintsem hogy a „monokultúrák” tanulmányozásával megérthetnének, átlélhetnének. Irodalmunkból, s legkivált az irodalomról való gondolkodásunkból fájdalomra kimaradtak azok az alkotók, akik nem tartoztak egy-egy csoport kötelékébe. Kimaradtak, illetve – ez is sajátos helyzet – azokhoz „képest” kerültek be az értelmezés körébe (maga az itt említett Oravecz Imre is közéjük tartozik). És ami még ennél, a szerzőknél is fontosabb: maga a textus, a megformált nyelv, az egyedi mű szorult az interpretációs tér perifériájára. (Az írás keretei nem engedik meg, hogy kitérjek az önmagukban organikus világegészít, magánuniverzumot teremtő alkotókra, köztük nyilvánvalóan Weöres Sándorra és Tandori Dezsőre.)

Hogy ezt az eljárást hogyan lehetne revidéálni, nem tudom. Azt ellenben igen, hogy Botár Attila túlnyomó részben a fent – vázlatosan, mi több, hevenyészve – jellemzett állapotok áldozata. Magányos költő (író), amit nem csupán a sorsa indukált, hanem a helyzete is – akkortájt, mikor a lírája kibontakozott, tehát a hetvenes-nyolcvanas években az őt befogadó közeg, Veszprém és vonzáskörzete nem volt a magyar kulturális élet meghatározó szereplője. (Budapest elsőprő dominanciája mellett Szeged, Debrecen és Pécs voltak azok centrumok, ahol például országos hatókörű folyóiratok is működtek; számos megye, város több-kevesebb sikerrel küzdött hasonló státusért: Szolnok, Szombathely, Tatabánya...) Veszprém mással volt akkortájt elfoglalva, nem az irodalommal. Ám ez önmagában nyilván kevés ok. Ada-taim sincsenek (az interjúk egy-egy utalása még járulékos érvekhez is szegényes). A versek alapján Botárt alkatilag is magányra hajlamos karakternek látom. Olyannak, aki a gondolkodását a tudatán

belüli térben igyekszik kiteljesíteni. Választ, persze, a rendelkezésre álló magyar irodalmi magatartások, formarendek közül, de nem teljes irányzatokat (népi vs. urbánus, hogy csak a legtriviálisabbat említsem), hanem inkább „mestereket”, jellegzetes szemléletmódokat, nyelvalkítási technikákat. Kétségtelen, hogy többet és érzékelhetőbben a népinek nevezett írók közül (Nagy László, Nagy Gáspár, Illyés Gyula), de a kezdetektől fogva érezhető Weöres, mi több, Hamvas Béla jelenléte is a Botár-versvilágban. Ennél fontosabb azonban, hogy az autentikus művészi magatartások közül is választ, érezhetően erős tudatossággal: a szemlélődést és a szereplírást.

A hosszú zuhanás után egy rándulás és lefékeződünk, azután ringunk, az ernyő sárca síkja megint kibomlott velünk, s csodáljuk az ejtőző vidéket, elérjük lassan a pacsirták övezetét is – fölöttünk áll a Nap, dél van alattunk, élő harangok, kémények rövid árnya, levegőz és nők és nők testük delében –

(*Késleltetett nyitás, Jelenkor*, 1986. 7–8., részlet)

A szemlélődés a művészetben – ha nem pusztán nézelődés – belső tájakra visz a külső látvány/ok felől. A szemlélődő nem „befogad”, hanem épít. A látvány jel-szintű és jelérvényű elemei a „tárgyon” túli teljesség, a kiterjedés nélküli univerzum otthonosságát szolgálják. A szemlélődés: készenlét, szüntelen nyitottság az épülő és elillanó létállapotok megélésére. Nem biztonságot ad, hanem nyugalmat. A paradoxon: hogy a zaklatottság a nyugalom immanens része, és csak ekként, a szemlélődés állapotában ragadható meg mind a két szellemi síkon egyaránt. Botár, miként a fenti idézet is mutatja, a kontempláció-nak ezen a nívóján képes műveket alkotni.

Nincs ugyanott már a fa ahol az árnyék nincs ugyanott már a tűz ahol a fa nincs ugyanott az árnyék föloldja elsodorja az áramló víz hogy alakot váltson a szó az elnehezült napsütésben.

(*Lebegés, Mire készültök*, verseskötet, 2020)

A *Lebegés* bizonyítja, hogy évtizedekkel később a szemlélődés még mindig a költői magatartás meghatározó eleme. Ám az is jól látható, hogy Botár „kivezeti a képet” a látványból, egyszersmind a korábban említett immanenciából. Valójában ez az eljárás nem szokatlan. A gondot mindig az okozza, hogy ahová a belső világgá rendezett látványt kivezeti, az a valóság milyen viszonyban áll a korábbival. Gondoljunk a *Medáliákra* vagy inkább az *Eszméletre*; József Attila minden látványtere átlényegül a kivezetés során, mégpedig úgy, hogy a belső tér élménye a tágabb tér fájdalmába tolul. Botár ebben

– úgy látom – kevésbé konzekvens. Az ő verseiben a „kivitel” nem egy sűrűbb, gazdagabb univerzum valóságába vezet, hanem az értelmezés lehetőségei, a narratíva sugallata felé.

A másik nagy tematika: a szereplíra. 1998-ban magánkiadásban jelenteti meg az *Atthisz naptekercesei* című karcsú, mind-össze 68 oldalas kötetet. (Atthisz – a szerző információi és Szapphó költeményei alapján – valóságos alak volt, költőnő az i. e. hatodik századból.) Tíz évvel vagyunk a *Tizenhét hattyúk* című Csokonai Li-li-kisregény, és évtizedekkel a Psyché után. Botár – láthatóan – ugyanazt teszi, mint Weöres és Esterházy: nem csupán szerepet játszik, de nemet is cserél. De miért?

A szereplíra a bennünk élő másik én felkutatása, az ego mélyén, valahol a bizonytalanban rejtőzködő saját való élet-re keltése, a „lehet”, a „kell, hogy legyen” megtapasztalása. Felfedezés és szembe-sülés. Abszurdítás és elementáris érzéki gyönyör. Bizonyítéka annak, hogy befelé ugyanazt a végtelent éljük, mint amit a tudatunkkal teszünk a valóságnak nevezett fikcióban.

Játszadozva a fövényen talált egy lapos kavicsot, amíg a folyón a ruhát szapultam szennyes vásznakat, s kislányom a kerek kavics kincsével ujjong: nézd, anya, közepén egy borsónyi lyuk – átfér azon a napsugár? Kezembe tette s csöndesen fénylett a sárgás kő, kopott peremén a hold vékonyul, középen gyöngyház-fényű víz sodorja lassan sorsomat...

(*Lyukas kavics, Atthisz verseiből, Ezredvég*, 1996. 11. részlet)

Botár versciklusa nem ível át ekkora távlatokat. Bukolikus jeleneteiben egy, a tűnékeny, rezdülésnyi létezés megélésének esélyét élvező asszonyt látunk – nagyon közel magunkhoz. Annyira közel, hogy érezzük is, tapasztaljuk is lefojtott, tompa fájdalmát, amit ezek az élmények eltakar-nak. Egyensúly, törékeny ekvilibríum: a lét megragadható szépségének és az otthontalanság szomorúságának egyidejű terében. A kis ciklus valódi mestermű. Mindegyik – általam ismert – darabja szobrászi értelemben is kispasztika. És bennük a kivezetések is kiteljesedések: „a víz, a végtelen szövés / a szürkéseget göngyöli” (*Lyukas kavics*). Ez a kis kötet méltó társa lehetett volna, s lehetne is a Weöresének és Esterházyénak, annyira más dimenziókra nyit rá. De recepció nélkül maradt, miként – sajnos – a teljes életmű is.

P.S. A *Mire készültök, csillagok?* című, Veszprémben megjelent posztumusz kötetről kellett volna recenziót írnom. Kudarcot vallottam. Nem mentés, csupán magyarázkodás, hogy abból a kötetből én nem tudtam megalkotni a magam Botár Attila-képét. Szükségem volt az egész életmű áttekintésére, ami pedig kérdéseket vetett föl és sorakoztatott elem. Inkább ezeknek próbáltam megfelelni. Nem a

megoldás, a választalálás reményével, sokkal inkább azért, hogy az írótársadalom ne hagyja a Botár-életművet elkallódni.

Mányoki Endre

Résztvevő objektív

Géczi János: *A tenyérjós.* Athenaeum, Budapest, 2019.

Ez a regény nagyon más. Mihez képest mást? A regényműfaj európai hagyományaihoz képest is, Géczi eddigi munkáihoz képest is más. Van ugyan egy főhőse, van egy többé-kevésbé összefoglalható története, részletgazdagon fölépített világa, de ez a történet nem kerek, nagyon sok fontos szövegelem értelmetlen marad egy történetelvű megközelítésben, és jellemzően nagy szerep jut bennük a véletlennek.

Miközben maga a mozaikokból összeálló történet önmagában izgalmas, fogalmazhatnék úgy is, hogy egy regényíró számára csábító lehetne. Téves lenne úgy beállítani ezt, hogy Géczi ellenáll ennek a csábításnak, hiszen tulajdonképpen ő hozza létre így ezt a konstrukciót, az izgalmas történet elemeit ő találja ki az utóbbi fél évszázad tapasztalati világát alapul véve, s ő találja ki azt is, hogy ez a történet mégse legyen annyira kerek, tökéletesen szerkesztett, mint amit lehetővé tennének a főhőssel történt események.

Mi ez a fiktív történet? Egy, az életével valamit kezdeni akaró, kíváncsi, elhivatott, eltökélt értelmiségi nő, Judith története alkotja a regény vázát. Budapesti, Szegeden kezdí egyetemi tanulmánya-it 1972-ben, barátságai, szerelmei lesznek, egy franciaországi építőtábori utazás nyomán az Egyesült Államokban élő rokonihoz repül, vagyis kilépve addigi életéből disszidál Magyarországról, és elveszíti állampolgárságát. Másik élete kezdődik, a regény mintegy realizálja azt a sokak által sokszor feltett kérdést, mi lett volna, ha ekkor vagy akkor másképp döntök. Judith az eredményes egyetemi tanulmányai után sikeres kutatópszichológusi karriert indít el, doktorál, egy afroamerikai férfival kialakult, végül kudarcnak bizonyuló kapcsolatából leánygyermeke születik, de magyarországi múltja időről időre beleszól életébe, hogy végül még a rendszerváltás előtti években, 1984-ben, kutatói ösztöndíjjal, amerikai állampolgárként, szakmai mentora javaslatára Budapestre költözzön, és ott folytassa karrierjét, előbb a Budapest peremén lévő pszichiátriai intézetben, majd egyetemi környezetben. Egy véletlen balesetben meghal Judith lánya, Hanna.

Judith még a rendszerváltás kiteljesedése előtt hozzámegy egy orosz katonatiszthez, Ajazhoz, hogy a szovjet hadsereg kivonulásakor férjével előbb Moszkvába, majd Azerbajdzsánba kerüljön. A történetben időről időre felbukkan Judith fiatalkori

szerelme, a bogarász pégyé, s mint kiderül, már az Ajazzal kibontakozó kapcsolata idején egy éjszakára ismét lefekszik vele, s Judithban talán az ő gyermeke fogan meg, noha a gyermek mintha Ajazra is hasonlítana. Ajaz elválik tőle, s bosszúból a gyermeket is magának követeli, amit az azeri bíróság oda is ítél neki. Judith a második gyermekétől is megfosztva ismét egyedül kezd új életet, visszakanyarítva a történetet Magyarországra. Egy buszrobbantásos merénylet révén élete lehetséges izraeli változatával is megpróbálkozik, hogy aztán innen is hazatérjen Budapestre. Itt találkozunk vele a regény elején, tenyérjósként. Innen indul a regény elbeszélése, amelynek elbeszélője végig Judith életére fókuszál, az ő külső és belső történetét követi.

Ez az elbeszélő nem azonosítja be magát a regény fikciójában, egy érdeklődő, megértő, ugyanakkor részrehajlás nélküli tárgyilagosságra törekvő figyelemként és ezt kifejeztesre juttató hangként írhatjuk le. Van, amikor az általa látott-tudott eseményeket mondja, de nagyon gyakori megoldás, hogy valamelyik szereplő önmagáról valakinek elmondott elbeszélését közvetí-ti függő beszédben, megsokszorozva így a tekinteteket, hiszen az elbeszélő figyelmen túl ilyenkor aktív a beszélő szereplő (többnyire Judith) önreflexiója is, ahogy hatással van az elbeszéltekre a fikción belüli hallgatója is. Mindezek a szempontok és nyelvek az elbeszélői érdeklődésen és nyelven keresztül nyilvánulnak meg a regényben, egy szinte semleges, tárgyilagos hangon. A modern filmnarráció eredményei hasznosulnak itt, a kamera nyelve, valamint különböző humán tudományok (szociológia, biológia, pszichológia, kulturális antropológia) a megfigyelővel, annak részvételével/részvételével is számoló, de ezzel együtt tárgyilagos leírásra törekvő gyakorlata, amely nem engedi át magát a történetmesélés örömének (és az olvasót sem résztesíti a meghallgatás gyönyörűségében), hanem minél alaposabban igyekszik közvetíteni anyagát, ezzel az olvasótól is a résztvevő aktivitását követelve.

Géczi saját nemzedéke életváltozatait, útkereséseit, elszánt próbálkozásait modellezi regényné, a fiktív hős fiktív története köré építve számos ismert és ismerhető valóságvonatkozást. Beazonosíthatjuk a szegedi Móra Kollégiumot, ráismerhetünk a szegedi egyetemisták világára, és a pszichiátriai intézményben sem nehéz modellként fölismerni Goldschmidt Dénes pesthidegkúti pszichiátriai osztályát, Géczi önéletrajzi megnyilatkozásainak fontos helyszínét, korai szociográfiai kutatásainak egyik forrását. Mindkét helyszín, az itt kialakuló társadalmi kapcsolatok bőséges lehetőséget adnak a magyar értelmiség széles panorámaképének megrajzolására, nem is annyira az emlékezés, mint inkább az analízis szándékával. A regény történetében ez az analízis a pszichológus főhős és barátai spontán vagy tényleges életelelmzése és pszichoanalízise, a regényvilág által feladattá tett értelmezésben pedig tulajdonképpen annak a kérdésnek a fölvetése, hogy milyen életekre nyílt lehetőségünk az elmúlt bő fél

évszázadban, mitől, miért lettünk ilyenek, amilyenek, miért olyan ma a világunk, Magyarország, amilyen.

Ebben a felfogásban alaposan végiggondolt és kiválóan szerkesztett regényről van szó. Gyors perspektíva-váltások, a figyelmet fenntartó/próbára tévő vágások és összeillesztések jellemzik. Egy-egy néhány mondatos egység nagy időtávokat tud átfogni, érzékelteti az egyén kitettségét az időnek, az őt meghaladó léptékeknek. Nyolcvankilenc darab rövid, néha féloldalmnyi, de jellemzően négy-öt oldalnál nem hosszabb számozott fejezete lazán, ám követhetően kapcsolódik egymáshoz, gazdaságosan bánva a terjedelemmel, feszültséget teremtve az elmondottak és az elbeszélés által nem közölt, ugyanakkor a megképzett hiányokkal mégis aktivizált életvonalatkozások között. A főhős nő anyjának halálát például, a veszteség fájalmát, azt, hogy az Egyesült Államokba disszidált lány és a Budapesten maradt anya elválása véglegesnek bizonyult, és a lány még az anya temetésére sem tud hazalátogatni, a tehetetlenség és a dolgok helyrehozhatatlansága feletti érzelmeit másfél oldalnyi, gyakori vágásokkal tagolt elbeszélésbe sűríti (88–89). Ugyancsak mesteri az egykori szerelmesek, Judith és pégyé amerikai találkozásának elbeszélése a várakozás végtelenített idejének létrehozásával, a várva várt és bekövetkezett találkozás egyszeri megélésének esetlegességeivel. A találkozásukat és beszélgetésüket elmondó harmadik személyű függő beszéd egyszerre résztvevő és távolságtartó ironiájával kimondhatóvá, megjeleníthetővé vagy érzékelhetővé teszi a személyek által meg-

formálni és beazonosítani sem tudott, tagolatlan érzelmeket, mentális tartalmakat, és közvetíteni az elmúlt ötévnyi, aztán pillanatnyilag megálló, majd újra meglóduló idő tapasztalatát.

A mozaikos szerkezetben számos részlet csak a regény jóval később következő fejezeteiben kap értelmet, utólag minősül jelentéssel rendelkező jellé – ha még emlékszünk rá, és össze tudjuk kapcsolni az egymástól távol lévő elemeket. A regény mintha számolna ezekkel a hiányokkal, odakerülnek ezek is az elbeszélés által nem megformált, ám hiányukkal aktív részek mellé. A regény ilyen kiismerhetetlen, ugyanakkor különösségében szuggesztív jelenete a 45. fejezetben a budapesti Vörösmarty téren mutatvánnyá váló kétlábú disznó epizódja, Krasznahorkai László *Az ellenállás melankóliája* című regénye mutatványos bálnájának sajátosan groteszk párhuzama. A regény nem feltételezi az általa színre vitt világ teljes megismerhetőségét. Metszeteket, perspektívákat kínál, de érzékelteti, hogy ezek nem alkotnak teljes rendszert, legfeljebb az értelmezésekben szervezhetők különböző értelemkonstrukciókká. Számos epizód a zavarba ejtő értelmetlensége miatt lesz érdekes, és marad aktív az olvasás során, valamilyen jelentésadó részletre várva. Eközben nem tudjuk eldönteni, hogy a mi figyelmünk hagyott-e ki egy jelet, vagy valóban nem tett szert jelentőségre egyik-másik epizód a maga esetlegességével. Beszédes a regény önreflexiója, amikor az egyik szereplő perspektívájából megtudjuk Judithról, hogy az általa elmondott események „szekesz-szaságukban rokonságot tartanak az arab

mesékkel. Judith és az arab mesemondók a véletlennek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint az európai történetmondók, mondhatni, nem a hősök belső tulajdonságai, hanem a váratlan és esetleges ügyek felbukkanása alakítja az eseményeket.” (261–262)

Ez a több szemszögűség Judith sokféle érdeklődése révén is jelen van a regényben, és így a mű nagyon sokféle ismeretet és élményt integrál. Ifjúkori barátja, későbbi szeretője kapcsán érdeklik a lágybogarak, hivatása okán az ember lelki élete, de egészében a humán antropológia is, a művészetek, ahogy föltaalja magát az azerbajdzsáni tevepiacon is. A különböző emberi szempontokból megmutatott, egy- másban tükröztetett párhuzamos világok mellett így a bolygón időlegesen megtapadt emberfaj nélküli, arról tudomást nem vevő lehetséges szemlélet is megjelenik az elbeszélésben a lágybogarak, a levelibéka, az embervilágot körülvevő növényzet perspektívájából.

Géczi szinte minden fontosat elmond vagy legalábbis bemozdít ebben a regénybéli történetben, amit az életéből, a kapcsolataiból, az utazásaiból, a tanulmányaiból stb. a 20. századi világból fontosnak tart a 21. század elején. Ott van a regényben a résztvevő embertárs, a tanult és szenvedélyesen érdeklődő/érdékelt antropológus, az emberen kívül és az embertől függetlenül is létező élővilágra érzékeny biológus, a tudását megosztani kívánó tanár és a mindezeket szintetizálni kívánó szépíró.

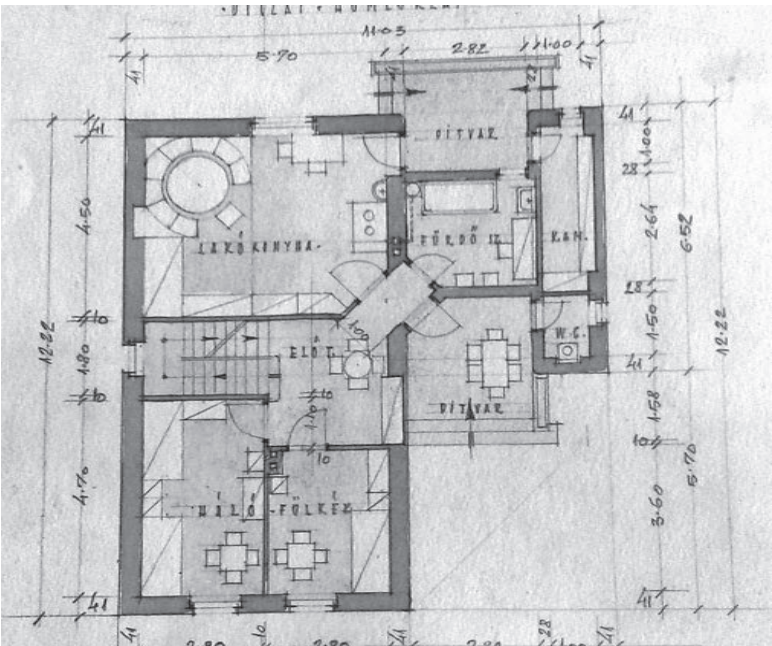
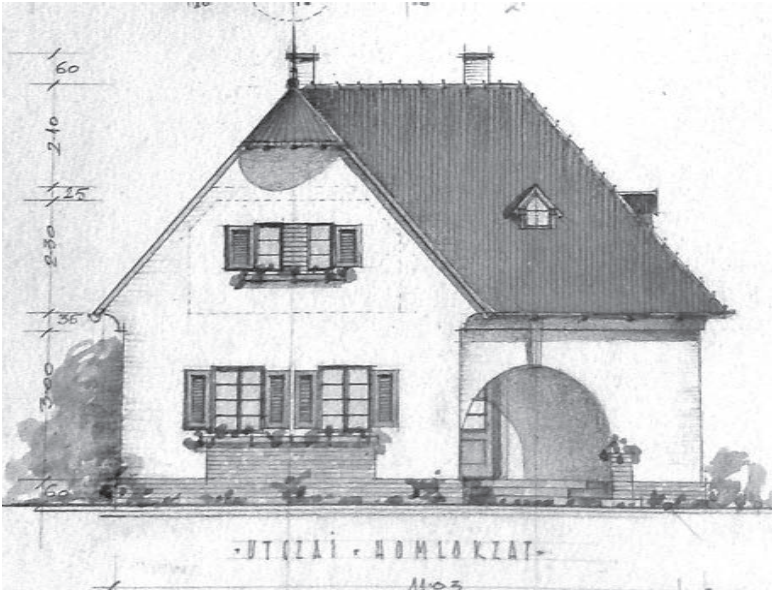
Ladányi István

Veszprémi háztervek egy jótékonysági aukción

Mire jó az építészgrafika?

A FUGA Budapesti Építészeti Központ – Magyarország jelenleg egyedülálló építészeti galériája, kiállító- és rendezvényterme, illetve könyvesboltja – 2019-ben ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját. Az intézmény a maga nemében hiánypótló, holott küldetését egy tulajdonképpen egyszerű mondat határozza meg: az építészet a kultúra szerves része. Hatásköre ennél fogva országos. Nemrégiben eddig ismeretlen, fontos veszprémi vonatkozású anyagok bukkantak fel termeiben.

A tízéves születésnap alkalmat rendkívüli, egyhetes rendezvény-sorozat kísérte október 1-től, az elegáns programok sorát október 7-én az építészet világnapja zárta. 2019. szeptember 7. és október 4. között volt látogatható az a jótékonysági aukciós kiállítás, amely a fókuszba az építészeti rajzokat állította. Az építészgrafika ma még kevéssé megbecsült műfaj Magyarországon, a műgyűjtők nem keresik, a kiállításokat látogató közönség ritkán veszi művészetszámba az építészeti vázlatokat, terveket, hiszen azok nem önmagukért vannak, hanem egy térbeli elgondolás olykor valóban esetleges projekciói. Ha az építész építeni akar, a rajz nem cél, hanem eszköz. A FUGA kiállításának azonban az volt a nem titkolt célja, hogy „helyzetbe hozza” az építészgrafikákat. Ezért közgyűjteményekből kölcsönzött anyagot is prezentált, de sokkal meglepőbbnek bizonyultak a magánkézben őrzött dokumentumok, amelyek egyben a magánszemélyek felajánlásai voltak a FUGA-t támogató jótékonysági aukcióra. Félve őrzött hagyatékok kaptak most nyilvánosságot, a figyelmes látogató a több ezer kiállított mű között pedig észrevehetett három veszprémi rajzot is: Csomay Kálmán alkotásait, amelyek a modernizmus értékes darabjai az 1940-es évekből.



Csomay Kálmánból kettőt is számon tart az építészettörténet. Id. Csomay Kálmán (1872–1961) építőmester Veszprém 20. századi építészettörténetének egyik legmeghatározóbb alakja. Fia, a szóban forgó tervlapok szerzője, ifj. Csomay Kálmán (1899–1968) a családi hagyomány, azaz a szakma folytatója lett. Érdeemes röviden kitérni az életrajzukra, azokra a motívumokra, amelyek sem *Veszprém város lexikonában*, sem a *Veszprém megyei életrajzi lexikonban* nem olvashatók.

Id. Csomay Kálmán a kegyes tanítóréndiek veszprémi főgimnáziumában tanult. Az iskolai értesítők tanúsága szerint a humán tárgyakban nem jeleskedett, az 1892/93-as tanévből végül kimaradt. 1897-ben a budapesti Műegyetemen szerzett építőmesteri képesítést. 1900-ban már építőiparosként képviseltette magát a szakmai szervezetekben. Ő kivitelezte Ybl Lajos tervei szerint a gyermekmenhely épületét (1903–1904). 1905-ben Horváth Sándorral közösen nyerte a veszprémi törvénykezési épület újjáépítési munkáit. 1908–1909-ben a Davidikumot építette át. A legnagyobb és országos szakmai hírnevet biztosító vállalkozása a veszprémi színház megépítése volt 1907–1908-ban. A Medgyaszay István tervei szerint elkészült épület vasbeton szerkezete úttörő jelentőségű Európa építészetében is. Nem véletlen, hogy a tervezővel kialakult barátság nyomán a vasbeton Csomay kedvelt anyagává vált. Ebből készültek például azok az ötletes kerítések, amelyek Veszprém városképében máig üde, játékos színfoltot jelentenek. Vasbetonból készült az evangélikus templom általa tervezett tornya is (1910). Nemcsak innovatív, de több lábon álló vállalkozó is volt: 1902-ben téglagyárat alapított. Az idősebbik Csomay nevéhez fűződik még a kádártai templomtorny és iskola renoválása (terv és kivitel 1910-ben), továbbá egy 1911-ben készített, megvalósulatlan terv a veszprémi városházához. 1913-ban pályázott a megyei múzeum (ma Laczkó Dezső Múzeum) építésére, s az ő ajánlatát fogadták el. Mindezek mellett Csomay aktív társadalmi életet élt. 1911-ben lett tagja a kőműves, kőfaragó és ácsmesteri képzettség megvizsgálására Veszprém-ben szervezett bizottságnak (miniszteri kinevezéssel), és a Veszprémi Takarékpénztár igazgatóválasztmányának is. Tagja volt a Magyar Építőiparosok Országos Szövetségének, illetve a veszprémi tagszervezet elnöki tisztét is ellátta 1914-ben. Az első világháborúban szolgálatot teljesített, ez volt az egyik oka (a másik a fedezethiány), ami miatt a Veszprém vármegyei múzeum építkezése sokáig szünetelt. Hadiszolgálatra idején 3. osztályú katonai érdemkeresztet kapott.

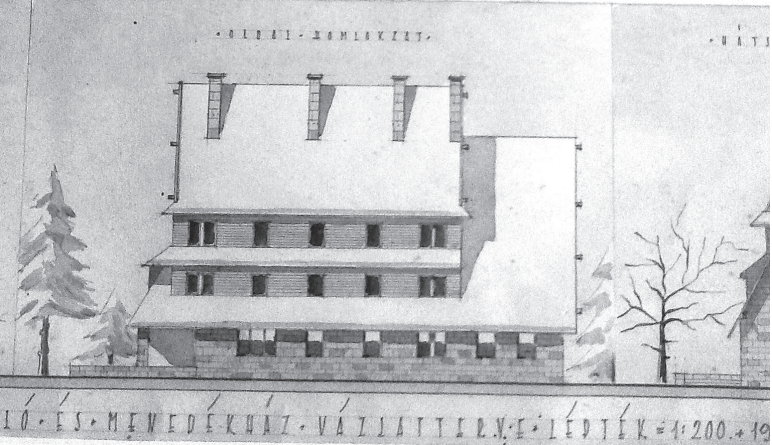
Ifj. Csomay Kálmán 1909–1914 között – követve apja nyomdokait – a kegyes tanítóréndiek főgimnáziumába járt. (A családi hagyományok erősségére utal, hogy az ő fia, a legifjabb Csomay Kálmán szintén itt tanult.) 1917-ben besorozták, zászlósként szolgált Piavében, az olasz hadszíntéren a háború végéig, felderítőként, de fegyverszakértő képzése is volt. A Budapesti Mérnöki Kamara 1928-ban vette fel tagjai közé, de a korabeli források említik építész-mérnöként (és milliomos autótulajdonosként) is. Ezenfelül a Veszprémi Királyi Törvényszék szakértője volt, és megkapta a vitézi címet is. 1939-ben a jutasi katonai reptér kivitelezését vezette. A második világháborúban a tűzérsgénnél szolgált, 1943-tól főhad-

nagyi ranggal. A háború után a Dunamenti Mélyépítő építésvezetőjeként dolgozott, többek közt a Dunai Vasmű víztornyát építette. Alighanem legközismertebb – s apjával közösen jegyzett – alkotása a Csomay-strand, az 1933-ban felavatott veszprémi uszoda, amely (az államosítás után) még 1968-ig működött.

A három tervlap mindegyike az ifjabbik Csomay alkotása, papírra készült ceruzával és akvarellal 1947–1948-ban, és forrásértékük leginkább abban rejlik, hogy folytonosságot mutatnak a háború előtti idők építészeti törekvéseivel, ami jelentősen árnyalja az éles cezúrákkal, leginkább a háborúkkal és ideológiai fordulatokkal tagolt magyar építészettörténetet.

Az első lap a felirata szerint egy szabadon álló munkáslakás terve többgyermekes családok számára, amely Veszprém-ben készült 1947. november 17-én. Az emeletes családi ház funkcionális elrendezése a vernakuláris törekvések formajegy-eivel társult, ami a modernizmus organicista ágához közelíti a rajzot. Népies elem az utcai homlokzaton látható vízvető, amely a Balaton-felvidék építészetére (és Erdélyre) jellemző. A ház kívülről tulajdonképpen L alaprajzú, de egy 45 fokkal elforgatott téregység közlekedőként való beiktatása következtében a helyiségek egymásba fűződnek. A bejárati nyitott előtér a tornác modern megfelelője kissé az ONCSA-akció építészeti megoldásait idézve, boltívvvel indul, de Csomay ezt a helyiséget pitvarnak nevezte, bár tulajdonképpen a székely népi építészet Medgyaszay által „kieriesítésnek” hívott részére vezethető vissza.

A második tervlap egy zárt sorban építendő nyolclakásos bérházé, szintén Veszprém-ben készült 1947. november 25-én. Az épület négyemeletes, de léptékben a korábbi veszprémi város-



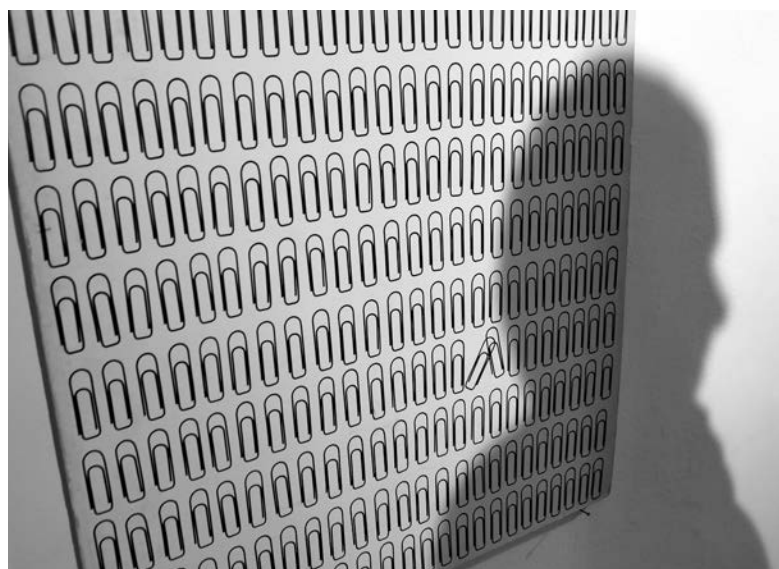
képhez is illeszkedik, azaz nem törekszik a városszövet radikális átalakítására. A földszint travertinnel burkolt, az utcára minden lakás előtt erkély néz. A kétkarú lépcsőházból tükörszimmetrikus lakások nyílnak. Ezek a megoldások az 1930-as évek modernista bérházaira jellemzők.

A harmadik rajz egy húszszobás turistaszállóé, 1948. március 13-i kelettel, készítési helyét a tervező nem jelölte. A szobákat folyosó választja el, érdekes megoldás, hogy a szobákat fűtő kőkémények kürtői efölött futnak össze. A meredeken lejtő, összetett tetőzet, a deszkázott oromfalak és az egységes kőlabazat a hagyományos hegyvidéki építmődra utal. A házterven azonban összességében Medgyaszay hatását lehet tetten érni, a többszintű tetőzet az 1927-ben épült mátraházi szállót idézi fel, amely funkciójában azonos az ifjabbik Csomay menedékháztervével.

A tervlapok 1:100-as és 1:200-as léptéke arra utal, hogy Csomay típus- vagy ideáltervekként készítette azokat, ez már engedélyezési eljáráshoz is elég. Megvalósulásukról azonban egyelőre nem került elő adat. Közös jellemzőik, mint például a regionális gondolkodásra utaló formálás, amely egyben túllép a két világháború közti népieskedő irányokon, a hely szellemét tiszteltben tartó modernista törekvésekről árulkodnak. Mindezek mellett a lapok önálló grafikai alkotásként is értelmezhetők, a családi ház és a bérház erkélyein például virágok nyílnak, a turistaszállónál pedig a téli tájat jelezte az építész.

A FUGA aukcióján szereplő művek válogatása vásárlás útján került a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményébe, köztük van a három Csomay-rajz is. A család további dokumentumai a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában kutathatók a Veszprém építészet- és társadalomtörténete iránt érdeklődők számára.

Brunner Attila



Gáspár Gábor fotóesszéje a 2k alkotócsoporthoz kiállításnyitójáról.
2020. február 15., Művészetek Háza

Termésköveink

Eocén: a szén, a bauxit és a kővé dermedt pénz



Séd, 2019. 6. sz., 14. old.



Séd, 2020. 1. sz., 3. old.

A veszprémi építőkővek sorozat jelen fejezetében az eocén korszakkal foglalkozom, amikor a Bakony területén található barnakőszén és a bauxittelek egy része képződött. Ezenkívül ebben a korszakban rakódott le az a híres mészkő is, ami esetenként tömegesen tartalmazza a Szent László pénzét.

Az eocén korszak – még ha nem is közvetlenül – egy nagy kihalási esemény, a kréta/tercier kihalás után következik. A kréta végével zárult a földtörténeti középkor (mezozoikum), és kezdetét vette a földtörténeti újkor (kainozoikum), amit két részre, a harmadidőszakra (66 – 2,5 millió év) és negyedidőszakra (2,5 millió év – 10 ezer év) osztanak. Az eocén a harmadidőszakban volt az 56 – 23 millió évvel ezelőtti időintervallumban.

Ugyan eocén mészkővel a veszprémi barangolásaim során csak egy kerítésnél találkoztam, a Bakonyban közkedvelt építőkőnek számít. Ennek az építőkőnek a veszprémi elterjedését a helyben termelt és a szomszédos kőbányákból származó karbonátos kőzetek hátráltatták.

Ösföldrajz

Ha ránézünk a Föld eocén ösföldrajzi térképére, úgy tűnhet, hogy nagyon hasonló a mai képhez. Ha alaposabban megnézzük Európát, akkor viszont azt tapasztaljuk, hogy annak jelentős része tenger alatt volt, és csak a középső és nyugati része alkotott szárazföldet. Nagyon fontos különbség még, hogy a kora eocénben nem volt jég-sapka a sarkvidékeken, és csak a középső eocéntól kezd eljegesedni az Antarktisz, míg az északi sarkon még az eocén végére sem alakul ki összefüggő jég (Christopher 2014).

Az eocénben kezdődött meg az alpi hegységrendszer erőteljes kiemelkedése, amit – leegyszerűsítve – az afrikai kontinens északi irányú mozgása és annak minden velejárója idézett elő. A Kárpát-medence (és a Középső-Paratethys) nagyrészt az alpi hegységrendszertől, például a Kárpátoktól délre helyezkedett el.

Az eocén elején a Dunántúli-középhegység szárazulatként kiemelt helyzetben volt, és a partvonala mentén nagyon változatos környezetek alakultak ki félszigetek, szigetek és elmocsarasodott öblök formájában.

A kora eocénben a területen trópusi, szubtrópusi éghajlat uralkodott, aminek következtében a triász alaphegység erőteljesen karsztosodott, és ekkor képződött a bauxittelepek egy része (pl.: Bakonyoszló, Szóc, Óbarok, Nyírád). A bauxit olyan üledékes kőzet (agyag), ami nagyobb mennyiségben alumínium-oxid- (gibbsit, böhmít, diaszpor), kisebb mennyiségben vas-oxid- és titán-oxid-ásványokat tartalmaz, és ezek együttes mennyisége meghatározza az 50 százalékos (Mindszenty 1999). Újabban a ritkaföldfém-tartalma miatt ismét előtérbe került a hazai és az EU-s bauxitkutatás. Színe vörös vagy sárgás. Magyarországon 2010-ben zárták be az utolsó bauxitbányát Bakonyoszlópon.

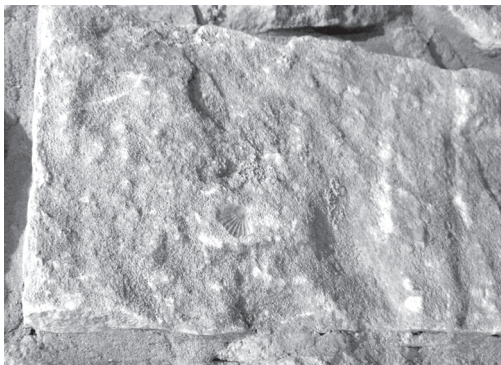
A középső eocénben a tektonikai mozgásoknak köszönhetően alakult ki a „Magyar Paleogén medence”, amit délnyugat felől többször is elöntött a tenger. A partközeli mocsaras részen, ahol dús volt a vegetáció (mangrovemocsarak), ott alakultak ki később a széntelepek (Dudar, Bakonyoszló).

A széntermelés kivétel nélkül mélyművelésű bányákban folyt, aminek két nagy veszélyforrása volt a Bakonyban. Az egyik a folyamatosan betörő karsztvíz, amit csak állandó szivattyúzással tudtak kordában tartani. A másik veszélyforrás a sújtólégrébbanás lehetett volna, de szerencsére a bakonyi szénbányákban nem történt ilyen baleset. A bakonyi széntelepek néhány méter vastagok voltak, és magas volt a kén tartalmuk. A köztük levő meddő kőzetből (márga) kitűnő megtartású ősmaradványok kerültek elő nagy számban.

A Bakonyban több különböző korú szén is előfordul, köztük az ajkai feketekőszén a kréta időszakban képződött, a herendi és várpalotai lignit pedig a miocénben alakult ki.

A szénképződéssel párhuzamosan, a sekély nyílt tengerben több 10 méter vastag mészkő rakódott le. Ez a világos színű és fossziliákban gazdag mészkő (Szöci Mészkő) tömegesen tartalmaz óriás egysejtűeket (nagyforaminifera, pl.: *Nummulites*, *Assilina*, *Alveolina*). Ezek a kihalt ősszállatok a jól átvilágított tengerfenéken éltek, és kőzetalkotó mennyiségben halmozódtak fel az egykori mésziszapban. A nem ritkán 10 cm-es átmérőjű korongokat Szent László pénzének is nevezik, és Pénzesgyőr (Pénzeskút) települést is erről nevezték el. 2016-ban az év ősmaradványának választották Magyarországon a *Nummulitest*.

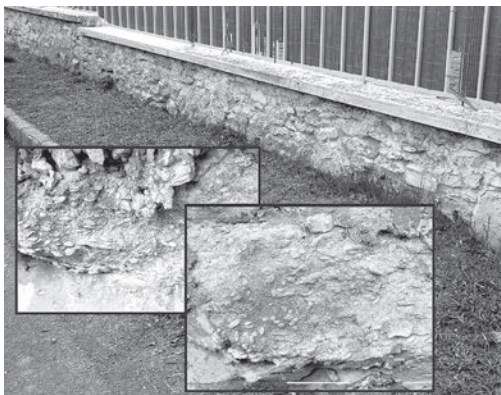
A késő eocénben fokozatosan megnövekedett a tengerszint, és a továbbiakban mélyebb vízi márgák rakódtak le a Bakony területén (Budai & Konrád 2011).



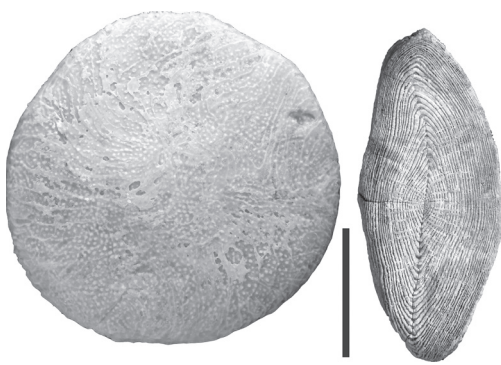
Beltéri burkolóknak használt mészkő, *Pecten* kagylólenyomattal



Kültéri burkolásra használt mészkő a Papvásár utcában, benne emlősfog (A) és puhatestű kőbéllel (B)



Nummuliteses mészkőből (Szöci Mészkő) épített kerítéslábazat a Malomkő utcában



Nummulites, vagy más néven Szent László pénze. A felülnézeti képén (felső) látható apró fehér pórusok az egykori állat apró nyílványainak kimeneti nyílásai, a keresztmetszetén pedig jól láthatók a mészváz kamrái. Méretarány: 0,5 cm

Szent László pénze, avagy óriás egysejtűek

A *Nummulites* nemzetségbe olyan – mára már kihalt – mészvázú nagyforaminiférák tartoznak, melyek között nem ritkák a 8-10 cm-es átmérőjű példányok sem, sőt, az eddig ismert legnagyobb példány átmérője elérte a 16 centimétert.

Az egykori Tethys-óceánban gyakori csoport maradványai a világ számos országában megtalálhatók, aminek köszönhetően több nyelven is több különböző, ám egymáshoz mégis hasonló legenda született velük kapcsolatban. A magyar nyelven íródtok legendák Szent László királyunkhoz kötődnek, de más-más szemszögből ismertették azokat.

Az egyik szerint Szent László királyunk a besenyők elől menekülve aranyat szórt szét, hogy lelassítsa azokat. Miután az üldözők megálltak, hogy összeszedjék az aranyat, az összes pénz kővé vált. A másik legenda szerint Szent László a kunokat üldözte, akik szétszórták az aranyat. Erre a magyar király imájára a pénz kővé vált, és így katonái tovább tudták üldözni a harcosokat (Katona 2019).

Élővilág

A kora eocénben a meleg éghajlatnak köszönhetően a sivatagokat kivéve összefüggő erdők jöttek létre az egész Földön. Még Grönlandon és az Ellesmere-szigeten is trópusi és szubtrópusi növénymaradványokat találtak. Észak-Amerikát és Észak-Európát trópusi esőerdők borították. A késő eocénben bekövetkező lehűlés

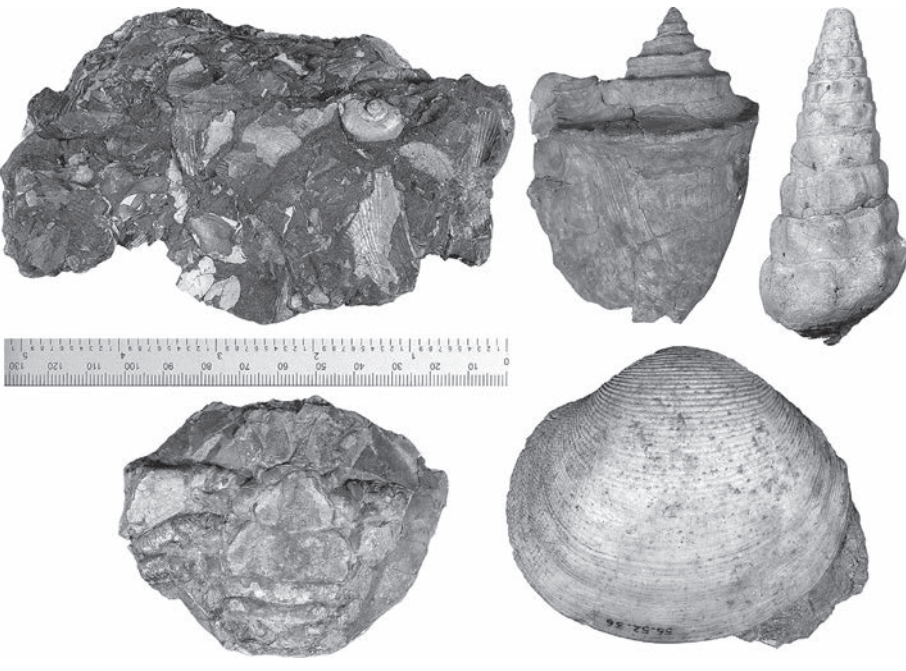


Nautilus-maradvány Súról. Jól látszik az alsó felén, hogy az egykori eocén tengerfenék mésziszapjával töltődött ki a váz



Szöci Mészkő zsúfolásig tele *Nummulites*-vázakkal

A fotózott példányok a MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma gyűjteményében találhatóak. Fotók: Katona Lajos Tamás



Molluszkás márga és más puhatestű ősmaradványok az egykori dudari szénbányából

miatt az összefüggő erdők visszaszorultak, és megkezdődött a füves területek elterjedése. Az erdőkben a trópusi fákat felváltották a lombhullatók, és az Egyenlítő környékére szorultak vissza a trópusi erdők. Az eocén végére az Antarktiszon a kontinentális lombhullató és a tundravegetáció szakaszai váltogatták egymást.

Az eocénben megkezdődött az emlősök térhódítása. Kialakultak a modern emlősök, köztük a főemlősök. Általában megnyúlt végtagok, differenciált fogazat és kis testméret jellemezte ezeket az állatokat. Utóbbi tulajdonságukat a meleg éghajlatnak tulajdonítják a paleontológusok. Elterjedtek a patás állatok, és kialakult egy húsevő patás, a *Mesonyx* is. Az eocénben jelentek meg először a denevérek, az ormányosok, a rágcsálók és az erszényes állatok is (Dulai 2019).

A hullóknél a kígyók és a teknősök fossziliái jellemzőek. Sok modern madár is az eocénben jelent meg először. Ezenkívül a balti borostyánokból ismert rovarfossziliák alapján tudjuk, hogy az akkori ízeltlábúak nagyon hasonlítottak a mai modern nemzetségekhez.

A tengeri élővilágban sok mezozoós forma eltűnt a kréta végén. A külső mészvázú fejlábúak közül egyedül a *Nautilus*, a pörgekarúak közül is csak néhány faj élte túl a kréta végi kihalást (Dulai 2019). A korai tengeri emlősök közül ekkor jelentek meg a tengeri tehenek és a „gyíkok királya”, a *Basilosaurus* (primitív bálna) is.

Érdekesség

A Bakonyban található nyersanyagaink többsége a karsztvízszint alatt található. Ahhoz, hogy kitermelhetővé váljon a nyersanyag, több millió köbméter vizet kellett folyamatosan szivattyúzni azért, hogy a mélyszinti bányákból fel lehessen hozni a szenet, a bauxitot és a mangánércet. Ennek a víznek egy része visszakerült a rendszerbe, de egy jelentős részét a csatornákon és más felszíni vízfolyáson keresztül a Balatonba vezették. Az 1970–1980-as években a legintenzívebb vízkivétel során közel 30 méterrel süllyedt a karsztvízszint a Bakonyban, aminek hatására kiszáradt a Tapolcai-tavasbarlang, és megnövekedett a

Balaton vízszintje. A bányászat felhagyásával több évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy visszatöltődjön a karsztvízszint, például 2010-ben Gyulafirátótón a Vízi utcában újraeledtek a források, és elöntötték a pincéket. A Balaton vízszintje – a vízutánpótlás hiányában – vizont elkezdett csökkenni. Csaknem teljes ökológiai katasztrófát idéztek elő azzal, hogy a Balaton feltöltését úgy akarták megoldani, hogy a Rába vízgyűjtő területéről származó vizet a Zala folyón keresztül bevezetik a tóba. Ezt elsősorban a pénzhiány, a másodsorban pedig a tó természetes vízszintemelkedése akadályozta meg.

Veszprémben a Szöci Mészkő *Nummulites*ekben gazdag típusából építették a Malomkő utcában egy kerítés alapját. A mészkő főként kagyló- és csigamaradványokban gazdag fajtáját néhány éve Olaszfalu és Eplény között, a 82-es főút nyugati oldalán, az egyik szántóföldön bányászták. Ezt a kőzetet elsősorban házak és kerítések külső burkolására használták (Gyulafirátót, Német utca), de van, aki tapéta helyett a közlekedőhelyiségeket is ilyen ősmaradványokban gazdag kővel burkolta be.

Köszönettel tartozom Bontó Lászlónak, aki a levéltári munkámat segítette, valamint Dulai Alfréd geológusnak a szakmai segítségéért.

Katona Lajos Tamás

Irodalom

Budai Tamás, Konrád Gyula 2011: *Magyarország földtana*. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar. 92 p.
Christopher Robert Scotese 2014: *Atlas of Paleogene Paleogeographic Maps* (Mollweide Projection), Maps 8-15, Volume 1, The Cenozoic, PALEOMAP Atlas for ArcGIS, PALEOMAP Project, Evanston, IL.
Dulai Alfréd (szerk.) 2019: *Eocén élővilág a Kárpát-medencében. Üvegház – 22 millió éven át*. Budapest, Magyar Természettudományi Múzeum, 328 p.
Katona Lajos Tamás 2019: *Geotóp túra az Őrdög-árokban* https://mttmuzeum.blog.hu/2019/10/30/geotop_tura_az_ordog-arokban
Mindszenty Andrea 1999: *A bauxit és telepeinek jellemzői in: Karátson Dávid (főszerkesztő): Pannon Enciklopédia. Magyarország földje* Budapest. 508 p.

Utak mentén

Kincsek Utak Mentén II. A középkor szentsége. Laczkó Dezső Múzeum.

2020. március 6. – 2020. június 21.

A Laczkó Dezső Múzeum kiállítássorozatának második része nyílt meg március elején az Erzsébet sétányon. A takácsi kincsleletet és a bronzkori temetkezési szokásokat bemutató kiállítás után a második rész a középkor szakrális hangulatát hivatott bemutatni, amely ismét egy újonnan – 2019 őszén – előkerült leletegyüttes köré szerveződik.



Séd, 2020. 1. sz., 2. old.

Az új műtárgyak Veszprém közigazgatási területén, a Szentkirályszabadja–Litér–Veszprém háromszögben, egy elpusztult középkori település területéről jutottak az LDM-be, Molnár Miklós önkéntes fémkeresős által, az *Utak mentén* kutatási program keretében. A több töredék – szám szerint hat – két darab úgynevezett limoges-i típusú kancsó darabjai, melyek a 13. századra keltezhetők. A lelet-

együttes különlegességét emeli, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban található ugyancsak másfél darab. Ezek a tárgyak ugyanis két fél összeillesztésével készültek. Valószínűleg eredeti franciaországi származásúak, és onnan kerültek át hazánkba még a 13. század folyamán. Bronzból készültek, ezt véséssel és színes zománcterakással díszítették.

Ezekhez a tárgyakhoz társulnak a gyűjteményben már régóta fellelhető darabok, mint például a körmeneti kereszt és korpusz Balatonfüredről, de újabb szerzemények is, mint például a Krámlai Máté önkéntesünk által, szintén az *Utak mentén* program keretében talált máhói korpusz és INRI feliratos kis tábla, melyek a 14. századra keltezhetőek.

A templomi, szakrális és mégis sejtelmes hangulatot teremt meg a kiállításon hallható gregorián ének, valamint ennek látható változata, egy olyan középkori kotta, amelyen az említett dallam szövege is olvasható. További érdekessége e kottának, hogy az újkorban könyvborítóként is használatban volt, melyre a pergamen formája, szabályos metszése utal. A terem belső sarkában egy Zircről származó sírkőmásolat látható, amely alá egy épített sírhely-imitációt készítették a múzeum restaurátor kollégái. Ebben szám szerint három személy maradványait helyeztük el. Miért? Mert ezzel lehet kiválóan illusztrálni azt a különleges szituációt, amelyet a középkor embere teljesen természetesnek vett. A halottat ugyan szentelt földbe kellett, hogy temessék, azonban, hogy ott mi történik a testtel, az már szinte mindegy volt. Egy épített sír a későbbi temetkezésekhez ugyanúgy megfelelt, tehát ezt a bemutatott sírt – mint azt az egykori feltárás bizonyította – háromszor használták, különböző időpontokban.

A 13. század az Árpád-kornak az az időszaka, amikor a hazai plébániahálózat lényegében kialakul és megszilárdul. Ekkoriban gyakran a templom védőszentjéről nevezték el magát a



települést is, pl. Szenttamás vagy Szentmiklós. Ezen közösségi jellegű mellett az emberi élet fordulópontjai is az egyházi eredetű eseményekhez köthetők. A keresztelés elengedhetetlen eleme volt az újszülöttek védelmének. A bérmlás, az utolsó kenet kiszolgáltatásához olyan szentelt olajra, krizmára volt szükség, melynek tárolására művészien kidolgozott korsókat, kancsókat, egyéb szakrális célra szánt eszközöket hoztak létre, így egész iparágak épültek a kereszténység kiszolgálására. Emellett a házasságkötés, a temetés mind egyházi keretek között történt, így sokkal közelebb állt az emberekhez a mély vallásosság, a hitélet gyakorlása. A korszakban fellendült a zarándoklatok szerepe, mely a szent

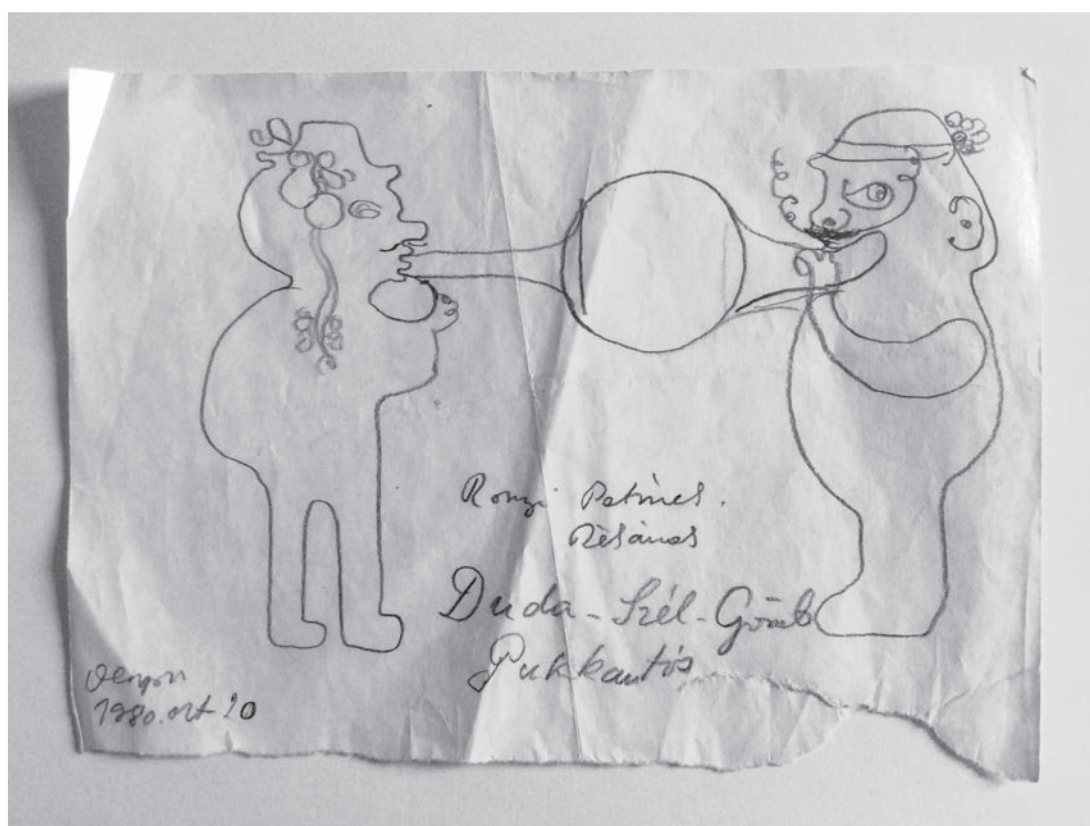
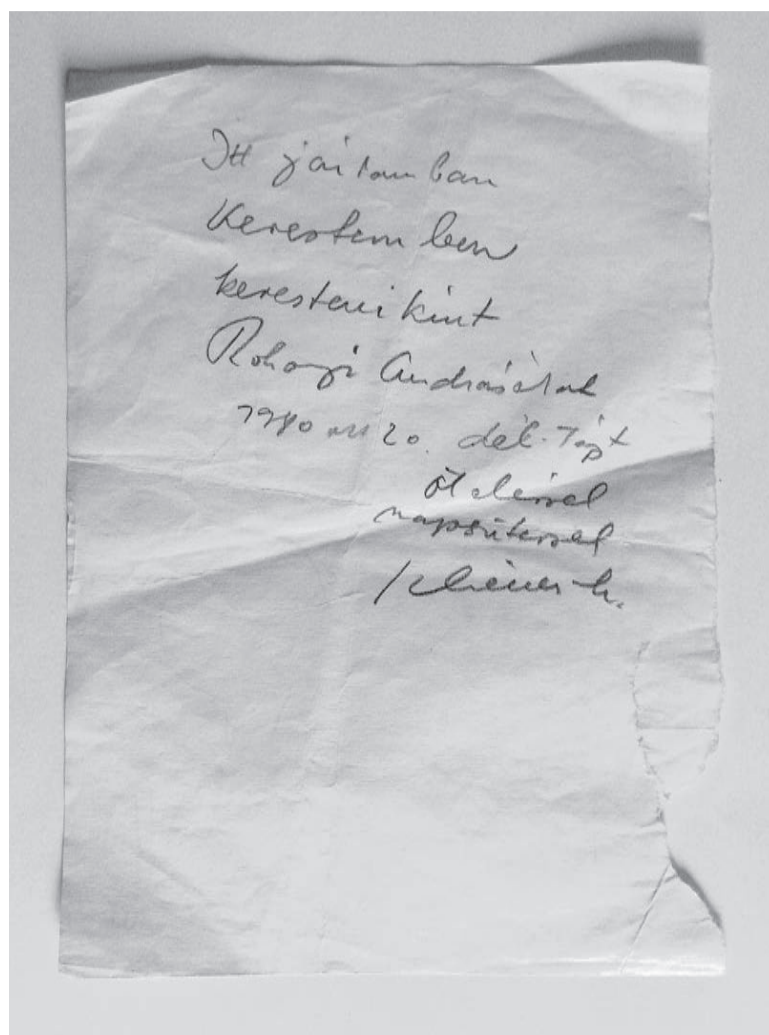


helyek meglátogatását jelentette, az „ereklyék gyűjtését”, melyek, mint ájtatos cselekmények, üdvösségszerző hatásúak lehettek. A templomoknak mint szent helyeknek elemei szintén kiemelkedő szerepet tölthettek be egy közösség, de az egyes személyek életében is. A szenteltvíztartó, az oltár, a feszület olyan jelképekké, szimbólumokká váltak, mely a templomokat alapvetően meghatározta.

A kiállítás a középkori, főként Árpád-kori vallásos élethez, a szentségekhez kapcsolódó tárgyakat mutatja be, amelyek a mindennapi életet is alakították. Emellett látható egy nagyméretű vetített kép a canterburyi székesegyházról is, ugyanis 850 évvel ezelőtt végezték ki legendája szerint Becket Szent Tamást, akinek kultusza nagyon hamar, pár évtizeddel halála után megjelent a Magyar Királyságban. Elsőként Esztergom érseki városában alapítottak prépostságot tiszteletére, majd a városrész, illetve a hely is nevét viseli a mai napig (Szent Tamás-hegy). Veszprém mint püspöki városban szintén templomot szenteltek a Hitvalló (tehát mártíromságot szenvedő) Szent Tamás tiszteletére, majd a középkor folyamán mindig Szenttamásfalvaként ismerték az Óváros tér környékét a helyiek.

Pátkai Ádám Sándor





Schéner Mihály festőművész üzenete, 1980. október 20.
(Gopcsa Katalin tulajdona)